

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ(UNEC)
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Şəfizadə Arif Tahir oğlu

**“Əmlak sığortasının təşkili prinsipləri və
təkmilləşdirilməsi”**

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: İİM-060403

Maliyyə

İxtisaslaşmanın adı:

Elmi rəhbər

i.e.n., dos. T.S.Hasilov

Magistr proqramının rəhbəri

i.e.n., prof. A.M.Kərimov

Kafedra müdiri

i.e.d., prof. Ə.Ə.Ələkbərov

BAKİ - 2017

M Ü N D Ə R İ C A T

GİRİŞ	3
Fəsil I. Müasir şəraitdə sığorta işinin mahiyyəti və xüsusiyyətləri.....	7
1.1.İqtisadi kateqoriya kimi sığortanın mahiyyəti və zəruriliyi.....	7
1.2.Sığorta bazarı və onun maliyyə sistemində rolu və əhəmiyyəti.....	16
1.3.Azərbaycan Respublikasında sığorta fəaliyyətinin normativ hüquqi əsasları.....	27
Fəsil II. Sığorta işində əmlak sığortasının yeri və fərqli xüsusiyyətləri.....	34
2.1.Əmlak sığortasının mahiyyəti və təşəkkülü prinsipləri.....	34
2.2.Fiziki şəxslərin əmlakının sığortalanması.....	60
2.3.Hüquqi şəxslərin əmlakının sığortalanması.....	69
Fəsil III. Azərbaycan Respublikasında əmlak sığortası bazarının təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.....	76
3.1. Kiçik və orta biznes müəssisələri üçün əmlak sığortasının təşkili xüsusiyyətləri.....	76
3.2. Azərbaycan Respublikasında əmlak sığortası bazarının inkişaf istiqamətləri.....	79
Nəticə və Təkliflər.....	87
Ədəbiyyat siyahısı.....	89

GİRİŞ.

Mövzunun aktualığı. Sığorta sisteminə bazar münasibətlərinin yeni şəraitində kardinal dəyişiklik edilməsi, sığorta sistemindəki inhisarın götürülməsi, əhali arasında sığorta xidmətinə marağın artması və xidmətlərin genişlənməsi, sığortanın keyfiyyətinin hərtərəfli şəkildə yüksəldilməsi üçün şərait yaradır.

Əsasən sığorta, latın mənşəli bir anlayış olub azərbaycan dilində qarşılığı “inam”, “əməniyyət” anlamına gəlir. Sığorta haqqında ədəbiyyatlarda rast gəlinən bəzi definisiyalar belədir; eyni və ya bənzər təhlükələrə (risklərə) məruz qalan şəxslərin yaratdığı cəmiyyətdə, təhlükənin (riskin) reallaşması qarşısında yarana biləcək ehtiyacın müəyyən bir pul qarşılığında azaldılmasına, aradan qaldırılması və yaxud şəxsləri bəd hadisələrin nəticələrinə qarşı müdafiəyə istiqamətlənmiş müstəqil bir hüquqi tələbə sahib olmasıdır.

Sığorta hesabına ölkədə yaradılan maddi yığımlar nəzarət altına alınmaqla, bunun nəticəsində də yaranan fondlar, iqtisadiyyat üçün çox vacib maliyyə qaynağı olmuşdur. Həmçinin, cəmiyyəti və fərdləri təhdid edən risklərə qarşı müdafiə mövqeyi yaratdığı üçün, ölkələrin iqtisadiyyatında gözlənməyən itkilərdə tarazlığın pozulmasının qarşısının alınması üçün də təhlükəsizlik mövqeyi üstlənmişdir. Digər mənada sığorta, iqtisadiyyatın qarantiyası və inkişafında önəmli bir ünsürdür.

Sığorta təkcə iqtisadi deyil, həmçinin sosial həyatın da vacib elementidir. Qərb ölkələrinin inkişaf etmiş təcrübələri bizə göstərir ki, sosial və iqtisadi həyatda fərdi təsərrüfatların, təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımı məhz sığorta sisteminin inkişafı və təşəkkülü sahəsində bir çox addımlar atılmışdır. Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində sığorta sisteminin inkişafı ilkin mərhələsindədir və bu sahədə müəyyən inkişaf olsa da, hələlik əmlak sığorta sferasında risklərin sığortalanması üzrə elmi və sistemli tədbirlərin əsaslandırılmış hüquqi bazasının yaradılmasına böyük ehtiyac duyulur.

Ölkəmizdə sığorta elminin inkişaf etməsi üçün sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, sığorta şirkətləri üzərində nəzarət tədbirləri gücləndirməklə birgə, həm də cəmiyyətə, o cümlədən sığorta etdirənlərə sığortanın mahiyyəti düzgün şəkildə izah edilməlidir.

Sığorta, iqtisadi və sosial münasibətlər sferasında yüksək inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyatın ən sabit və dinamik inkişaf edən sahələrindən biri kimi qəbul edilir. Bu ölkələrdə sığortanın ÜDM-də çəkisi 8-10 % təşkil edir ki, bu da sahibkarlıq fəaliyyətinin nə qədər böyük önəm kəsb etdiyini göstərir. Hal-hazırda ölkədə müasir sığorta elmi, keçmiş SSRİ-də olan inzibati sığorta fəaliyyətindən kardinal şəkildə fərqlənir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Tədqiqat işinin informasiya mənbələri “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin normativ sənədləri, təhlil və nəzarət xarakterli materialları, Nazirlər Kabinetinin, Milli Məclisin qərarları, həmçinin müasir dövrün iqtisadçı alimlərinin kitablarından və ölkədə fəaliyyət göstərən bir sıra iqtisadi xəbər portallarının informasiya bazasından ibarətdir. Bu göstərilən məlumat bazalarından statistik və faktiki məlumatlar götürülmüş və təhlilləri aparılmışdır. Bununla yanaşı ABŞ, Avropa Birliyi, Türkiyə və Rusiya daxil olmaqla bir sıra ölkələrin də materiallarından təhlil məqsədilə istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın predmet və obyektı. Tədqiqatın predmeti əmlak sığorta sisteminin fəaliyyəti, onun hüquqi və iqtisadi aspektləridir. Milli sığorta bazarı isə tədqiqatın obyektı kimi seçilmişdir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi sığorta sisteminin praktiki və nəzəri-metodoloji tədqiqi əsasında əmlak sığorta sisteminin inkişafı və onun qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olaraq təklif və tövsiyələrin hazırlanması ilə bağlıdır. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrə diqqət yetirmək lazımdır.

- milli iqtisadi sığorta bazarının inkişafında əmlak sığortasının yeri və rolunun müəyyən edilməsi;

- əmlak sığorta sisteminin tədqiqi zamanı xarici ölkələrin praktikasının araşdırılması və öyrənilməsi;
- əmlak sığortasının hüquqi və qanunvericilik bazasının öyrənilməsi;
- əmlak sığortasının ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında əhəmiyyətinin və rolunun tədqiq edilməsi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardır:

- əmlak sığorta sisteminə yeni baxış gətirilmiş, nəzəri-praktiki baxımından bu sahənin yenidən tədqiqi imkanları araşdırılmışdır.
- əmlak sığorta bazarının hüquqi bazasının və qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təklif və tövsiyələr qeyd olunmuşdur.
- İEÖ-lərin (ABŞ və AB) təcrübəsi öyrənilmiş və milli bazarda tətbiq imkanları araşdırılmışdır.
- Bazar infrastrukturunun formalaşdığı və inkişaf etdiyi bir mərhələdə sığorta bazarının və əmlak sığortasının rolu tədqiq edilmişdir.
- Yeni əmlak sığorta xidmətlərinin yaradılması zəruriliyi araşdırılmışdır.

Tədqiqatın Praktiki əhəmiyyəti. Ölkəmizdə sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi zamanı tədqiqat işinə diqqət yetirilə və istifadə olunabilir.

Tədqiqat işinin strukturu və həcmi. Tədqiqat işi giriş, 3 fəsildən, 8 paraqrafdan, nəticə və təkliflər və istinad olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Qəbul olunmuş standartlara uyğun olaraq tədqiqat işinin həcmi 90 səhifədən ibarətdir. İşdə həmçinin cədvəl və sxemlərdən istifadə olunmuş və təhlillər aparılmışdır.

Dissertasiya İşinin I fəslində sığortanın mahiyyəti, ümumi nəzəri və metodoloji əsasları barədə ümumi iqtisadi məlumat, sığorta bazarının müasir vəziyyəti və Azərbaycan Respublikası sığorta fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktlar təhlil olunmuşdur

II fəsildə isə əmlak sığortasının mahiyyətinin və onun ayrı-ayrı növlərinin müəyyən olunması və hər biri haqqında ayrı-ayrı paraqraflarda göstərilməsinə diqqət göstərilmişdir.

Və nəhayət, III fəsildə isə kiçik və orta biznes müəssisələri üçün əmlak sığortasının təşkili xüsusiyyətləri və əmlak sığorta bazarının inkişaf istiqamətlərinin və təkmilləşdirilməsinin geniş təhlili aparılmışdır.

I Fəsil. Müasir şəraitdə sığorta işinin mahiyyəti və xüsusiyyətləri

1.1. İqtisadi kateqoriya kimi sığortanın mahiyyəti və zəruriliyi

Müasir bazar münasibətlərinin mühüm komponentlərindən biri sığortadır. Sığorta iqtisadiyyatda spesifik funksiyalar yerinə yetirilməsi ilə bağlı olan maliyyə münasibətlərinə aiddir. Ümumiyyətlə, iqtisad elmində cəmiyyətin iqtisadi həyatının ayrı-ayrı sferalarının avtonom formada öyrənilməsi təcrübəsi üstünlük təşkil edir. Müasir dövrdə iqtisadi münasibətlərin ayrı-ayrı sferalarının daha dərin şəkildə “qatlarına enirik”, başqa tərəfdən biz onların inteqrasiyalı və sadə sistem şəklində olmasını unuduruq. İqtisadiyyat hər bir amilin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olduğu bir-brindən qarşılıqlı şəkildə asılı olduğu canlı bir sistemdir. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, zəif təşkil olunmuş sığorta, kredit və qiymət şəraitində yaxşı maliyyə sisteminə nail olmaq mümkün deyil. Digər tərəfdən bu sferalar arasında qarşılıqlı və aydın əlaqələrin mövcud olmaması şəraitində də məqsədlərə nail olmaq mümkün deyil. Biz maliyyə, kredit, pul və qiymət dedikdə tək-cə iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sferalarını nəzərdə tuturuq. Belə ki, maliyyə sferasına toxunmadan qiymət, kredit, pul və s. nəzərdən keçirmək mümkün deyil. İstehsal münasibətləri sahəsinə sığorta kateqoriyasını aid etdikdə məhz bu prizmadan çıxış etməliyik.

Deməli, sığorta kateqoriyasının məqsədinin reallaşması spesifik sığorta fondunun yaradılmasını ehtiva edən müvafiq mexanizm vasitəsilə baş tutur. Belə ki, İstehsalçı özünün istehsal maraqlarını sadə təkrar istehsal prosesində realizə etdikdə həm də özünün sığorta maraqlarını reallaşdırmış olur. Öz əməyinin nəticələrini başqa istehsalçılara (istehlakçıya) realizə edən bu istehlakçı öz istehsalının gələcək inkişafına da zəmanət verir. Cəmiyyət tərəfindən istehsalçının məhsulunun qəbul edilməsi başqa sözlə onun sığorta fondunun yaradılmasına qarantıya verməsi kimi çıxış edir. Bu zaman xüsusi şəkildə qeyd edilməlidir ki, spesifik fondun yaradılması nə istehsalçının nə də istehlakçının şüur və iradəsindən asılı olmayaraq, yəni obyektiv iqtisadi qanuna uyğunluqlarla formalaşır. Obyektiv zərurət isə sığorta fondunun

yaradılması üzrə xərclərin ictimai dəyərin, digər sözlə demiş olsaq əmtənin qiymətinin bölünməz tərkib hissəsinə çevrilir. İqtisadi nəzəriyyə klassikləri də əmtənin qiyməti ilə sığorta fondunun yaradılması üzrə xərcləri bir başa əlaqələndirirlər.

Sığorta bir qrupun (sığortaçı) digər bir qrupa (sığortalı və ya sığorta polisi sahibi) sığorta edilən zaman maddi bir itki meydana gətirən bir hadisə baş verdiyi zaman cəm bir pul ödəmə sözü verdiyi nizamnamədir. Belə itkilərin qarşısını almaq üçün məsuliyyət sığorta polisi sahibindən sığortaliya keçir. Hadisə meydana gələndə itkilərin ödəniş yükünü qəbul edilməsinə qarşılıq olaraq sığırtaçı sığorta etdirmə xərci tələb edir. Buna da sığorta mükafatı deyilir.¹

Sığortanın mahiyyətinin təhlil edilməsi zamanı ən əsas məsələlərdən biri də onun spesifik cəhətlərini aydın şəkildə müəyyənləşdirməkdir. İqtisadi ədəbiyyatlarda sığortanın mahiyyətinin və onun iqtisadi kateqoriyasının digər iqtisadi kateqoriyalardan fərqləndirirlər. Bu fərqləndirici əlamətlərə onların fəvqaladə xüsusiyyətlərə malik olmasını göstərirlər.

Bu fəvqaladə xüsusiyyətlərə aşağıdakılar aiddir:

- ❖ sığorta riski;
- ❖ sığorta fondunun qapalı bölgü xüsusiyyətlərə malik olması;
- ❖ zərərin zaman və məkan üzrə bölüşdürülməsi ilə bağlı olması;
- ❖ sığortanın ekvivalentliyi.

Sığortanın ən vacib elementi zərərin təsadüfi olaraq meydana gəlməsidir. Sığorta əbədi olaraq “təsadüf” kateqoriyası ilə bağlı olacaqdır. Ancaq təsadüfi olaraq meydana gələ biləcək zərərlərin sığortası, sığortanın mövzusu ola bilər. Təbii fəlakətlər səbəbi ilə meydana gələn hadisələr, təsadüfi hadisələr olaraq dəyərləndirmək mümkündür (zəlzələ, su basqını, və s.). Adi hadisələrin ehtimalı səbəbi ilə də təsadüfi zərərlər meydana gələ bilər. Ancaq qəsdən meydana gələn hadisələr sığortanın mövzusu xaricindədir. Son nəticədə “təsadüf” kateqoriyası sığortanın və onun əsasını müəyyən edən amildir.

¹ DIACON S.R., CARTER R.L., Success in Insurance, London, 1988, s.1

Sığorta, sığortalıların əmlak və əmlak mənafehinin müdafiəsi sahəsində münasibətdir. Sığorta iqtisadi konsepsiya olmaqla birgə iqtisadi fəaliyyət sferalarının və cəmiyyətin inkişafında xüsusi rol oynayır. Sığorta istehsal prosesində dəymiş zərərin ödənilməsi (kompensasiya edilməsi) ilə bağlıdır. Xüsusi fondlar hesabına formalaşan sığorta vətəndaşların sosial təminatının, əmtəə istehlakçılarının və dövlətin iqtisadi mənafehinin müdafiəsini təmin etməklə yanaşı həm də təkrar istehsal prosesini fasiləsiz olaraq tənzimləyir.

Zəruri maliyyə ehtiyatlarının müxtəlif şəkillərdə yaradılması makro və mikro iqtisadi sabitliyin vacib şərti kimi qəbul edilir. Məhz bu səbəbdən bu cür ehtiyatların optimal formada yaradılması məsələsi öz kardinal həllini mütləq surətdə tapmalıdır. Ölkənin milli sərvətinin mühüm bir hissəsinin sığorta (ehtiyat) fondunun olması faktını nəzərə alsaq, məsələnin aktuallığı heç bir şübhə doğurmur.

Sığorta fondu təbiət qüvvələrinin və təsadüfi hadisələrin təsiri ilə yaranan fəvqəladə dağıntı və itkilərin aradan götürülməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ehtiyat fondu isə nəinki təbii dağıntılar, habelə hər hansı bir siyasi və iqtisadi səbəblərə əsaslanan maliyyə zərərlərinin bərpası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Sığorta işi - Azərbaycanda kapitalist istehsal münasibətlərinə keçid ilə, neft sənayesinin meydana gəlməsi və sahibkarlığın canlanması ilə sıx əlaqədardır. 19-cu əsrin axırlarından xarici investorların Azərbaycanın neft sənayesinə cəlb edilməsi nəticəsində sığorta işinin inkişafında canlanma başlayır və ilk dəfə olaraq neft və gəmiçilik şirkətləri meydana gəlir. Sənayeçilərin qarşılıqlı sığortası, vətəndaşların şəxsi əmlakının sığortası, yanğından sığorta geniş yayılmışdır.

Sovet hakimiyyəti illərində digər respublikalarda olduğu kimi Azərbaycanda da dövlət sığorta sistemi həyata keçirilirdi. Respublikada sığorta işinin inkişafına öz töhvəsini vermiş və onun sosial-iqtisadi inkişafında müəyyən rol oynamışdır

SSRİ qurulduqdan sonra, 1922-ci ildən başlayaraq sığorta dövlət inhisarına alınmışdı. Sovet hakimiyyəti dağılana qədər Azərbaycanda 2 sığorta təşkilatı fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan SSR dövlət sığorta şirkəti və SSRİ inqosstraxın Bakı şəhər şöbəsi. Onların fəaliyyət sferaları qanunvericilik tərəfindən bölüşdürülmüşdü.

Sığorta işi bir iqtisadi sfera olmaqla yanaşı əmlak maraqları daşıyıcılarının (sığortalıların) və onların fəaliyyəti ilə bağlı olan sığorta müdafiəsinin təşkilatçısı vəzifəsini risklərin bölüşdürülməsi yolu ilə həyata keçirir. Bu cür bölüşdürmə yalnız xarakteri təsadüfi hadisələr daşıyan risklərə aid edilə bilər. Bu risklər ehtimallı və təsadüfi riskləri əhatə etməlidir.

Sığorta hadisəsinin təsadüflə bağlı olması onu tələb edirdi, sığortaya qəbul olunan risklərin baş verməsi mütləq və real olan hadisələri diqqətlə nəzər etsin. Məsələn bayramların gəlişini, günəşin batmasını və ya ayın çıxması hadisələrini sığortaya cəlb edilməsini təsəvvür belə etmək mənasız və çətinidir. Potensial risk, eyni zamanda keçmiş təcrübənin faktiki informasiyalarına istinad edən müəyyən ehtimal xarakterinə də malik olmalıdır. Belə xarakterik məlumatların olmaması, gələcəkdə hadisənin baş verməsi ehtimalının konkretləşdirilməsini mükümsüz edə və bununla bağlı olaraq onun törədəcəyi maliyyə nəticələrinin ölçülməsində, sığortalılara dəymiş itkinin bölüşdürülməsində müəyyən çətinlik yarada bilər.

Sadə şəkildə desək, Sığorta dəymiş zərərlərin ödənilməsi (kompensasiya edilməsi) ilə bağlı olub sığortalıların əmlak maraqlarının müdafiə edilməsi vasitəsidir. Sığorta işinin aparılması təcrübəsi belə münasibətlərin çox əlverişli bir formasını yaratmışdır: ixtisaslaşmış şirkətlər (sığortaçı). Sığortalıların pay haqları hesabına sığorta fondu yaradılır və onlara dəyən itkiləri sığorta ödənişləri ilə təmin edir.

Sığorta ele bir iqtisadi kateqoriyadır ki, maliyyə kateqoriyası ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqədardır. Sığorta da, maliyyə sahəsində olduğu kimi, pul vəsaitinin bölüşdürülməsi və eləcə də pul vəsaitlərinin dövriyyəsi prosesində iştirak edən müvafiq məqsədli fondların vəsaitlərinin istifadəsi və formalaşdırılması üçün zəruri olan məbləğə əsaslanır. Sığorta sahəsi üçün eyni zamanda toplanmış pul vəsaitinin bölüşdürülməsi və maddi itkilərin ödənilməsi üçün nəzərdə tutulan gəlir ilə bağlı olan iqtisadi münasibətlər də xarakterikdir. Sığorta, məhz buna görə pul formasında olan dəyərin ehtimal olunan dövriyyəsi ilə əlaqədardır.

"Sığorta daxılı"nın yaradılması sığorta işinin mühüm məsələlərindən biridir. "Sığorta daxılı" müəyyən risklərin birgə sığortalanması üçün sığorta şirkətlərinin birliyi. Bu daxil çox vaxt iri, təhlükəli və yeni risklərin sığortaya qəbulu zamanı yaradılır. Hazırda respublikada yalnız əmlakın sığortalanması üçün sığorta daxılı fəaliyyət göstərir.

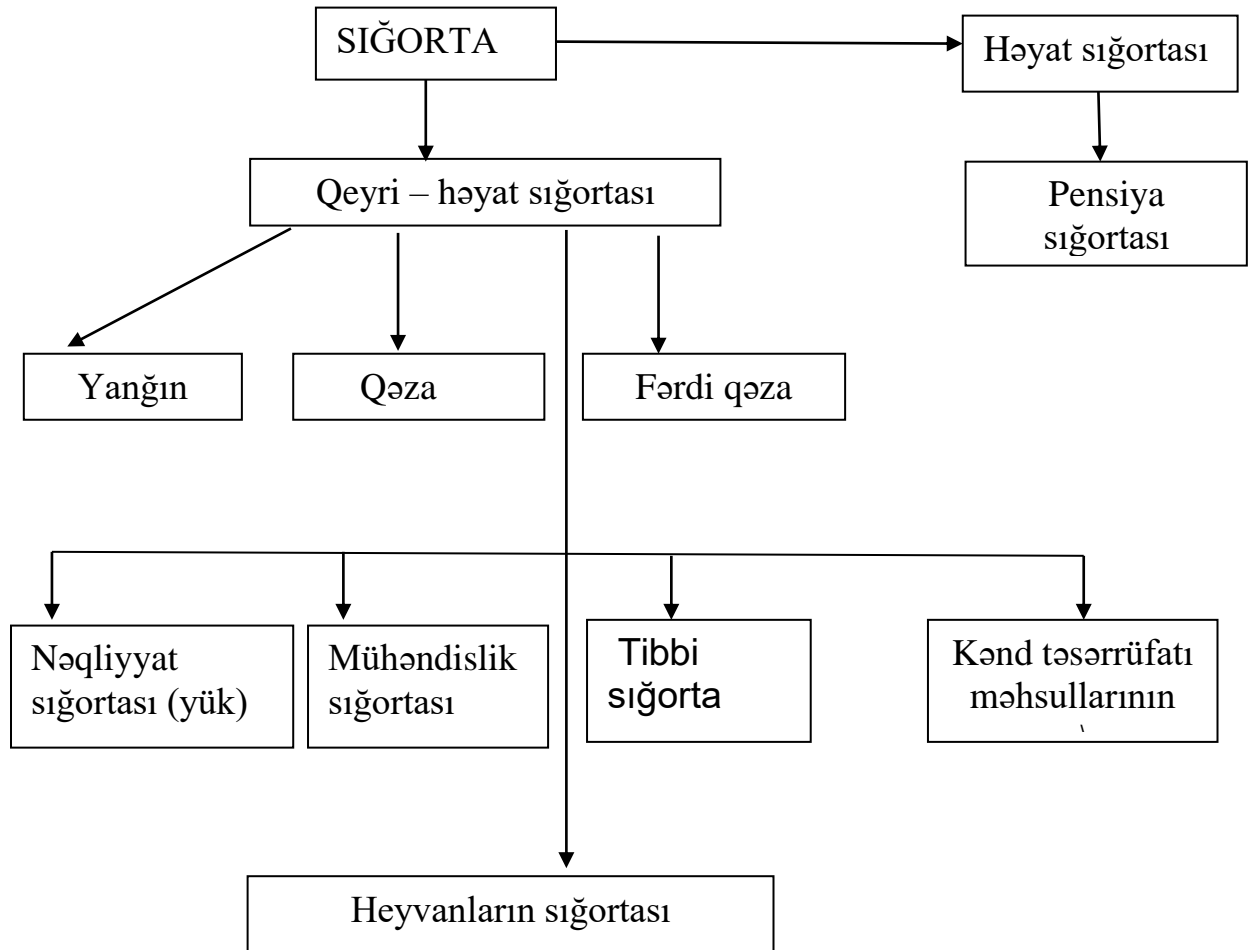
Azərbaycan Respublikası "Sığorta haqqında" qanunvericiliyinə görə sığorta 2 əsas sferadan - həyat və qeyri həyat sığortası sferalarından ibarətdir. Sığortaçılar bu sferaların hər ikisi və yaxud biri ilə fəaliyyət göstərə bilərlər. Sığorta həm icbari, həm də məcburi surətdə aparıla bilər.

Həyat və qeyri sığortalarının aparılması qaydası və şərtləri qanunvericiliyə müvafiq şəkildə sığortalı və sığortaçı arasında bağlanan müqaviləyə əsasən müəyyən olunur.

Həyat sığortası - sığortalının sağlamlığının, iş qabiliyyətinin əlilliyə və qocalığa görə qismən və ya tamamilə itirilməsi, sığortalının ölümü kimi hallar üçün aparılan sığortadır. Həyat sığortası üzrə müqavilə bitdikdə və yaxud sığorta hadisəsi baş verdikdə sığortalıya və onun hüquqi varisinə sığorta müqaviləsində müəyyən edilmiş şərtlərə və qaydalara görə sığorta məbləği ödənilir.

Qeyri-həyat sığortası isə, sığorta hadisəsi baş verən zaman sığortalıya dəyən zərər ödənilməklə yanaşı, onun əmlakı və əmlak mənafeleəri, həmçinin məsuliyyəti ilə bağlı olan risklərin sığortasıdır.

Qüvvədə olan sığorta qanunvericiliyinə əsasən sığorta aşağıdakı növlərini özündə birləşdirir.

Sığortanın inkişafı vətəndaşların sahibkarlıq fəaliyyətinə əlverişli təsir göstərir. Eyni zamanda, investisiya ehtiyatlarının iqtisadiyyata cəlb edilməsi sahibkarlıq və maliyyə riskləri sığortasının daha da təkmilləşməsinə, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, sənaye və tikinti sferasında sığorta texnologiyasının təkmilləşməsinə tələb edir.

Respublikada sığorta şirkətlərinin sayına heç bir qadağa qoyulmamışdır. Sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olmaq sahibkarlıq fəaliyyətinin bir sahəsi sayılır və Azərbaycan Respublikası qanunvericilik aktlarına görə, hüquqi və fiziki şəxslər sahibkarlıq fəaliyyəti göstərə bilərlər.

Bundan əlavə, respublikada fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları, fəaliyyətlərini səmərəli şəkildə təmin etmək üçün ölkədə sığortaya cəlb edilə biləcək kifayət qədər obyektlər mövcuddur. Bu obyektlərə **hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakı, məsuliyyəti, vətəndaşların həyat səviyyəsinin sığortası, həmçinin sahibkarlıq riskləri sığortası** aiddir. Maddi dəyərlər əmlak sığortasının obyektini kimi çıxış edir. Vətəndaşların həyat səviyyəsinin sığortasının obyektini kimi, onların əmək qabiliyyəti, sağlamlığı və həyatı çıxış edir. Məsuliyyət sığortasının obyektini kimi 3-cü şəxs qarşısında məsuliyyət çıxış edir. Məsuliyyət sığortası – sığortalı şəxsin (sığorta etdirənin) fəaliyyəti (və yaxud fəaliyyətsizliyi) nəticəsində üçüncü şəxslərə dəyən ziyanı görə bu şəxslərə (hüquqi və ya fiziki) kompensasiya ödənilməsinə təmin edən sığorta sahəsidir. Sahibkarlıq riskləri sığortasının (və yaxud Kommersiya riskləri sığortası) obyektini kimi sığorta etdirən şəxsin potensial baxımından gəlirinin mümkün olan müxtəlif zərərləri çıxış edir.

Diqqətə almaq lazımdır ki, sığorta işinin inkişafı iqtisadiyyatın digər sferalarının inkişafı ilə sıx əlaqədardır. Şübhəsiz ki, iqtisadiyyatın digər sferaları inkişaf etdikcə sığorta xidmətlərinə tələb artacaq və bu zəmində sığortanın da təkmilləşməsi təmin ediləcəkdir. Digər tərəfdən bazar iqtisadiyyatı da sığorta şirkətlərinin sayını və işini tənzimləyəcəkdir. Bunun nəticəsi olaraq rəqabət şərtlərinə tab gətirə bilməyən sığorta şirkətləri, bu bazarı tərk etməyə məcbur qalacaqdır.

Hazırda respublikada sığortaya ən çox maraq göstərən xarici investisiyalı müəssisələr, xarici vətəndaşlar və respublikanın iri sənaye müəssisələridir. Ötən illərlə müqayisədə ölkə vətəndaşlarının sığortaya marağı xeyli artmışdır. Ölkə vətəndaşlarının sığortaya marağının artırılması üçün maarifləndirici və stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçirilməlidir. Sığortaya stimullaşdırıcı tədbirlər kimi nəzərdə tutulan, sığorta ödənişləri üçün müraciət edənlərə ödənişlərin vaxtında verilməsi, yüksək xidmət mədəniyyəti göstərilməsi və güzəştlər hüquqi və fiziki şəxslərdə sığorta işinə inam və maraq yaradacaqdır.

Şübhəsiz ki, düşdükləri itkinin ödənilməsiylə bağlı heç bir problemlə qarşılaşmayan sığortalılar, növbəti illərdə sığorta müqavilələri bağlamağa maraq

göstərməklə yanaşı, həm də bunu ictimaiyyətə təbliğ etmiş olacaqlar.

Sığorta keçirilməsi qaydasına görə 2 cür ola bilər; könüllü və icbari. İcbari sığorta – dövlətin mənafeələrinin qəzalardan, fəvqəladə zərər və dağıntılardan səmərəli şəkildə müdafiəsini təşkil etmək üçün büdcə vəsaitlərindən minimum istifadə ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə icbari sığorta, sığortanın prioritet obyektlərinə daha çox aid edilir. Bu prioritet obyektlərə tikililərin, hərbi xidmətçilərin, kənd təsərrüfatı heyvanlarının, sərnişinlərin sığortası, sosial sığorta və sığortanın digər növləri aiddir.

Digər ölkələrdə isə, hərbi risklərin sığortası, nəqliyyat vasitəsi sahibi olanların vətəndaş məsuliyyəti sığortası və sığortanın digər növləri də icbari sığortaya aid edilir.

Ümumiyyətlə könüllü və icbari sığortanın optimal şəkildə konsensusu sığorta müdafiəsinin universal həcmi müəyyən edən sığorta çeşidlərinin sistemini formalaşdırmağa şərait yaradır.

İcbari sığortanın prinsipial fərqləri aşağıdakılardır:

İcbari Sığortanın qanunda göstərilmiş obyektləri tam şəkildə əhatə etməsi.

Bunun üçün sığorta təşkilatları hər il ölkə üzrə sığortalı obyektlərin qeydiyyatını, sığorta tədiyyələrinin müəyyən edilmiş müddətdə ödənilməsini və hesablanmasını həyata keçirirlər.

İcbari sığortanın qanunda göstərilmiş obyektlərə dərhal şamil olunması.

Sığorta etdirən şəxslər, təsərrüfatında meydana gələ biləcək məqbul sığorta obyektləri barədə informasiyanı sığorta təşkilatlarına verməməlidir. Təsərrüfat əmlakı dərhal sığorta sferasına aid edilir. Növbəti qeydiyyat zamanında o diqqətə alınaraq sığorta olunana qarşı ödənməsi tələb olunan sığorta haqqı təqdim olunacaqdır. Misal üçün: qüvvədə olan qanunlar müəyyənləşdirmişdi ki, vətəndaşlara məxsus tikililər tikildiyi və daimi yeri təyin olunduğu gündən etibarən sığortalı obyekt kimi qəbul olunur.

İcbari sığorta qanun vasitəsi ilə müəyyənləşdirilir. Bu qanuna görə, sığortaçılar müvafiq obyektləri sığorta etdirməyə, sığortalılar isə, sığorta tədiyyələrini ödəməyə borcludur. Bu qanunlar aşağıdakılardır:

- məsuliyyət sığortasının miqyası;

- icbarı sığortadan keçməli olan obyektlərin siyahısı;
- sığorta təminatının səviyyəsi;
- sığorta tədiyyələrinin davamlı olaraq ödənilməsi;
- tarif stavkalarının müəyyən edilməsi qaydası;
- sığortalı və sığortaçıların hüquq və vəzifələri.

İcbari sığortanın aparılması sığorta tədiyyələrinin ödənilməsindən asılı deyil. Sığortalı, sığorta haqqını ödəmədiyi halda məhkəmə yolu ilə bu məbləğ həmin şəxsdən alına bilər. Sığorta haqqı ödənilməmiş, lakin sığortalı əmlakın zədələnməsi və yaxud məhvi baş veribsə, bu zaman sığorta ödənişi borcların saxlanması ilə bağlı olan sığorta tədiyyələri ilə ödənməlidir.

İcbari sığortanın müddətsizliyi. Qanun yalnız sığortalıların sığorta etdirdiyi əmlakdan istifadəsi zaman qüvvədə olur. Lakin, köhnə və yararsız əmlaklar sığorta edilmir. Əmlakın digər sığortalı şəxsə keçdiyi zaman isə sığorta öz qüvvəsini itirmir. Amma sığortalı əmlakın tam məhvi zamanı sığorta qüvvəsini itirə bilər.

Könüllü sığortanın isə spesifik xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- Könüllü sığorta könüllü şəkildə və qanun vasitəsi ilə müəyyən olunur. Qanun vasitələri sığortanın ümumi şərtləri və sığortadan keçməyə yararlı obyektlər müəyyən edilir. Sığortaçının tərtib etdiyi sığorta qaydaları konkret şərtləri tənzimləyir.
- Könüllü sığortada hər zaman bir sığorta müddəti vardır. Müqavilədə xüsusi olaraq müddətin əvvəlinə sonu qeyd edilməlidir. Belə ki, sığorta məbləği və ya ödənişi sığorta hadisəsinin baş verdiyi zaman sığorta müddəti ərzində ödənilir. Müqavilənin yenidən imzalanması ilə könüllü sığortanın fasiləsizliyi təmin etmək mümkün olacaqdır.
- Könüllü sığorta sığorta haqlarının dövrü və ya birdəfəlik ödənişi zamanı reallaşa bilər.
- Könüllü sığorta üzrə sığortanın təminatı sığortalının istək və arzusuna bağlı olur. Əmlak sığorta üzrə sığortalı şəxs sığorta məbləğinin miqdarını əmlakının sığorta qiymətinin həddi daxilində təyin edir.

1.2.Sığorta bazarı və onun maliyyə sisteməndə yeri

Müasir dövrdə dünyada hökm sürən radikal iqtisadi reformlar şəraitində sığorta bazarının və onun spesifik xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsinə böyük tələbat yaranmışdır. Sığorta bazarının genişlənməsinin obyektiv əsasını, təsadüfi hadisələrinin baş verdiyi zaman zərərçəkmişlərə maddi yardımın göstərilməsi yolu ilə təkrar istehsal prosesinin davamlılığını təmin edilməsi təşkil edir.

Sığorta bazarı - müxtəlif struktur hissələrini özündə birləşdirən mürəkkəb bir sistemi əhatə edir. Sığorta kompaniyası və ya sığorta cəmiyyəti sığorta bazarının məhək daşdır. Məhz onların mövcudluğu nəticəsində sığorta fondunun istifadəsi prosesi formalaşır, müxtəlif iqtisadi münasibətlər yaranır, kollektiv, qrup və şəxsi maraqlar bir birinə qarışır.

Sığorta bazarının mövcud olmasının əsas şərtlərindən biri sığorta xidmətlərinə olan ictimai tələbatlardır ki, bu tələbatları sığortaçılar təmin edir. Sığortaçının iqtisadi münasibətlər sistemində yeri və rolu, uzun müddət davam edən inzibati yollarla idarə olunan iqtisadiyyatdan sığorta bazarına keçidlə dəyişmişdir.

Bazar iqtisadiyyatı vətəndaşların azad seçiminə əsaslanır. Hər kəs prinsip etibarilə istənilən qərarı qəbul edə bilər. İnsan şəxsi gəlirini müstəqil surətdə xərcləyə və sərbəst şəkildə bu gəlirin müəyyən hissəsini yığma və istehlaka yönəldə bilər. İstənilən halda, hər bir kəs, bir-biri ilə müqavilə bağlaya bilər. Sığorta bazarı bütün bu amilləri mütləq sürətdə nəzərə almalıdır.

Bazar iqtisadiyyatında tələb və təklifin sərbəst formalaşması potensial sığortaçılar üçün vacib olan sığorta xidmətləri çeşidinin meydana çıxmasını stimullaşdırır. Tarif dərəcələri azad qiymət yaranma prinsipləri əsasında formalaşan bazarda sığortaçılar arasında təməl rəqabət mühiti yaranır. İqtisadi rəqabət şəraitində sığorta bazarı tənzimləyici funksiya rolunu oynayır. Amma milli sığorta bazarında özü-özlüyündə rəqabətin mövcudluğu hələ də uğurlu fəaliyyəti təmin etmir. Rəqabət mühitin təkmilləşdirilməsi üçün sığorta cəmiyyətinin əməkdaşları, sığorta xidmətlərinin forma və metodlarını daim yeniləməli və potensial müştərilər

axtarmağa can atmalıdırlar. Şəxsən sığortaçının sığorta cəmiyyətinin xarici və daxili fəaliyyətinə rəhbərlik etməsi, beləliklə də sığorta mədəniyyətinin təkmilləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sığortaçının sığorta polisini imzalayaraq qəbul etdiyi qərar ictimai praktikada təsdiqlənmiş nəticələrə əsaslanır. Bazar münasibətləri şəraitində sığortaçının əsas uğuru, onun sığorta fondu ehtiyatlarından necə istifadə etməsindən birbaşa surətdə asılı olur.

Sığorta bazarında sığorta xidmətlərinin iştirakçıları, sığorta xidmətləri satan sığorta şirkətləri (sığortaçılar) və sığorta müdafiəsinə ehtiyac duyan fiziki və hüquqi şəxslər (sığortalılar), vasitəçilər və onların ittifaqlarıdır. Potensial sığorta şirkətlərinin maraqları bazar münasibətləri şəraitində risklərin sığorta olunmasıyla artır. Bu risklər maddəli işçilər qarşısında sahibkarların məsuliyyətinin artması ilə, onların sahibi olduqları əmlak üzərində hüquqların genişlənməsiylə, bununla yanaşı, şirkətlərin, bankların və s. iflası və iş yerlərinin itirilməsi nəticəsində maliyyə risklərinin təmin olunmasıyla bağlıdır.

Sığorta bazarı elə bir iqtisadi münasibətlər sahəsidir ki, burada sığorta müdafiəsi alqı-satqı obyektində rolunda çıxış edir və ona təklif və tələb formalaşır.

Sığorta bazarının təkmilləşməsinə təsir edən mühüm amillər kimi aşağıdakıları sadalamaq olar:

- ölkə əhalisinin gəlirləri və iqtisadi vəziyyəti;
- sığorta təşkilatlarının ödəmə qabiliyyətinə və maliyyə sabitliyinə malik olması (sığorta ehtiyatları, təkrar sığorta sistemi və nizamnamə kapitalı);
- göstərilən sığorta xidmətlərinin növləri (çeşidləri) və səviyyəsi;
- peşəkar və ixtisaslı mütəxəssislərin olması;
- sığorta qanunvericiliyini və sığorta fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktlar;
- bazarın dövlət tənzimlənməsi və monopoliyaya yol verilməməsi;
- sağlam rəqabət mühitinin olması.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, sığorta bazarının inkişafında say amili (sığorta şirkətlərinin sayı) elə bir əhəmiyyət kəsb etmir.²

Qeyd olunduğu kimi, sığorta bazarının təkmilləşməsi iqtisadiyyatın digər sferalarının inkişafı ilə bilavasitə bağlıdır. Təbii ki, sığorta münasibətlərinin inkişafı, istehsal münasibətlərinin inkişaf etməsiylə reallaşa bilər.

Əhalinin gəlirləri sığorta bazarının inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Əgər əhalinin qazandığı gəlir, onun sosial və maddi tələbatını tam şəkildə ödəyirsə, bu zaman əhali əmlak və əmlak mənafeələrinin sığortalanmasına maraq göstərəcəkdir.

Sığorta bazarını əhatə dairəsindən asılı olaraq 3 növə; beynəlxalq, xarici və daxili bazara ayırmaq mümkündür.

Daxili sığorta bazarı – öz fəaliyyətini müəyyən ərazidə həyata keçirən konkret sığortaçılar tərəfindən sığorta xidmətlərinə olan tələbatın ödənilməsi hər bir ayrıca regionda meydana çıxan bazardır.³

Xarici sığorta bazarı – hər hansı bir ərazidə sığortaçılarla sığortalıların qarşılıqlı münasibətlərdə olduğu və daxili bazar sərhədlərindən kənarında yerləşən bazardır.

Beynəlxalq (Dünya) sığorta bazarı - dünya təsərrüfatı miqyasında sığorta və təkrar sığorta fəaliyyətlərini əks etdirən bazardır.⁴

Sığorta bazarının ən inkişaf etdiyi bazarlar AB və ABŞ bazarları sayılır. Bu ölkələr sığorta fəaliyyətini ən yüksək səviyyədə həyata keçirir. Demək olar ki, sığortanın bütün növləri bu ölkələrdə geniş yayılmışdır.

Avropa ölkələrində orta q sığorta fəaliyyətinə təkan, 1957-ci il Roma müqaviləsindən sonra başlamışdır.

AB üzvü ölkələrdə sığorta fəaliyyəti göstərilməsi qanunla tənzimlənir. Hər hansı bir üzv ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri digər AB üzv olan ölkələrdə filial açmağa bilərlər. Bunun üçün xüsusi icazə alınmasına icazə ehtiyac yoxdur. Onu da

² B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev.Sığorta işi (dərs vəsaiti) Bakı, 2004

³ B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev.Sığorta işi (dərs vəsaiti) Bakı, 2004

⁴ B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev.Sığorta işi (dərs vəsaiti) Bakı, 2004

qeyd edək ki, sığorta şirkətinin fəaliyyətinə nəzarəti yerləşdiyi ölkənin nəzarət orqanları həyata keçirir.

AB üzvü ölkələrdə minimum nizamnamə kapitalı anlayışı yoxdur. Bunun yerinə sığorta şirkətlərindən fəaliyyət göstərəcəkləri sığorta sahələri üzrə qarantıya fondu təsis etmələri istənilir. Bu fondlar fəaliyyət göstərəcəkləri sığorta sahələrinə görə 0,3 mln avro ilə 1,4 mln avro arasında dəyişir. Onuda qeyd edək ki, AB üzvü ölkələrdə sığorta fəaliyyətinə dövlət müdaxiləsi tamamilə ləğv olunmuşdur.⁵

ABŞ-da bir çox sığorta şirkəti olmasına rəğmən bunların böyük bir qismi kiçik şirkətlərdir. Bütün bu şirkətlər 50 əyalətdə fəaliyyət göstərə bilər və bunların fəaliyyətini hər əyalətin öz nəzarət orqanı tənzimləyir. Bu səbəblə bir şirkət bütün ölkə üzrə fəaliyyət göstərmək istəsə, 50 əyalətin nəzarət orqanlarına bağlı qalacaqdır. ABŞ-dakı qanunvericiliyə görə hər əyalətin öz qanunları var. Sektorda koordinasiya və uyğunlaşdırma formalaşdırılması üçün 1871-ci ildən NAİC (ABŞ Milli Sığorta Birliyi) fəaliyyət göstərir. NAİC sığorta polisi sahiblərinin və kompensesyaya alacaqların hüquqlarını, əyalətlərin sığorta qanunvericiliyinə bağlı olaraq müdafiə edir.

Sığorta, dövlətlə biznesin qarşılıqlı əlaqələri baxımından ABŞ-ın təsərrüfat sistemində spesfik yer tutur. Ölkənin ən effektiv maliyyə institutlarından biri kimi qəbul olunan sığorta, bu gün ABŞ əhəlisinin fəaliyyətinin bütün aspektlərinə praktiki şəkildə əhatə edir. ABŞ-da sığorta bazarının təqribən 50%-i, 20 ən böyük sığorta şirkətinin payına düşür. Bu onu göstərir ki köklü və inkişaf etmiş sığorta şirkətləri bazarda əsas paya sahibdir.

ABŞ-da sığorta bazarındakı rəqabət, dövlətin bu sferanı tənzimləməsiylə xüsusi bağlıdır. Rəqabətin tənzimləməsinə əsas hədəf sığorta xidmətlərinin keyfiyyətini artırmaqdır. Dövlət rəqabətin təkmilləşməsinə və inkişafına xüsusi şəkildə önə verir.

Azərbaycan Respublikasında qanunvericiliyə görə Maliyyə Nazirliyi, sığorta sferasının əsas vəzifəsi kimi aşağıdakıları müəyyən etmişdir.

⁵ Sezayi Dumanoglu, Hacer Gedikoğlu. Türkiyə, Avropa Birliyi və ABD'de sigorta uygulamaları muhasebesi ve yükümlülük karşılama yeterliliği, Türkmen kitabevi, İstanbul, 2004

- Sığorta fəaliyyəti həyata keçirmək üçün sığorta şirkətlərinə lisenziya vermək;
- Sığortaçıların, onların filiallarının və bazarın peşəkar iştirakçılarının uçotunu aparmaq (məsələn brokerlər);
- Sığortaçıların reysterni aparmaq;
- Müəyyən edilmiş qaydalara görə, sığorta ehtiyatlarının formalaşdırılmasına və yerləşdirilməsinə nəzarət etmək;
- Sığorta fəaliyyəti ilə bağlı olaraq qanunda müəyyən olunmuş səlahiyyət miqyası çərçivəsində normativ hüquqi aktları və metodiki sənədləri təsdiqləmək;
- Sığortaçıların tariflərinin əsaslandırılmasına nəzarət etmək;
- Sığorta praktikasını ümumiləşdirmək, sığorta fəaliyyətinin inkişafı üçün tariflər planı hazırlamaq.

Sığortaçının maliyyə sabitliyi pozulduqda, öhdəliklərini icra edə bilmədikdə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası aşağıdakı tədbirlərin keçirilməsini sığortaçıdan tələb edəcəkdir.

- Mənfəətin dividend şəklində paylaşdırılmasının (bölüşdürülməsinin) dayandırılması və (və yaxud) öz vəsaitinin artırılması;
- Yaranmış situasiya ilə bağlı olaraq ümumi yığıncağın çağırılmasını və uyğun qərarlar qəbul edilməsini;
- Maliyyə vəziyyətinin sağlamlaşdırılması tədbirləri planı görülməsini.

Sığortaçının təsisçiləri və ya rəhbərliyi qeyd edilən tədbirlərin yerinə yetirilməsi barədə məlumatı aylıq hesabat şəklində Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasına təqdim etməlidir.

Qeyd edilən tədbirlərin görülməsinə baxmayaraq sığortaçının maliyyə vəziyyətini sağlamlaşdırmaq mümkün olmadıqda aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının səlahiyyətləri daxilindədir.

- Sığortaçıya yeni sığorta müqavilələri bağlamağı qadağan etmək;
- Sığortaçının fəaliyyət növlərindən birinə və yaxud hamısına daxil olan sığorta çantasının sığorta ehtiyatları və xüsusi təminatı ilə birgə digər sığortaçılara verilməsi barədə müvafiq qərar qəbul etmək;

- Müvafiq sığorta fəaliyyətinə verilmiş xüsusi qərarı ləğv etmək.

Ümumiyyətlə sığorta sahəsində haqsız rəqabətin və inhisar fəaliyyətinin aradan qaldırılması, məhdudlaşdırılması qanunvericiliyə müvafiq olaraq İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirlikləri tərəfindən aparılır.

Sığorta bazarının strukturu 2 aspektdə xarakterizə edilə bilər; ərazi və institusional təsisat aspektləri.

Sığorta bazarının təsisat aspektində strukturu korporativ, səhmdar, qarşılıqlı və dövlət sığorta şirkətləri tərəfindən təqdim edilir. Ərazi (territorial) aspektə isə, milli (daxili) regional və dünya sığorta bazarı aiddir. Bazar münasibətlərinin təkmilləşməsi ilə ərazi sərhədləri amili öz aktuallığını itirir, inteqrasiya prosesini sürətləndirir, milli bazarın dünya sığorta bazarına inteqrasiya olunmasına təkan verir. Avropa Birliyi ölkələrinin formalaşdırdığı Avropa Sığorta bazarı buna əyani misaldır.

Sığorta bazarı sahə xüsusiyyətinə görə isə, şəxsi və əmlak sığorta bazarına ayrılırlar. Bu bazarların hər birini xüsusi seqmentlərə bölmək mümkündür. (məsələn ev əmlakının sığorta bazarı, bədbəxt hadisələrdən sığorta bazarı və.s)

Sığorta bazarında spesifik əmtəə kimi sığorta xidməti çıxış edir. Onun istehlak dəyərini isə sığorta müdafiəsinin təmin edilməsi təşkil edir. Sığorta tarifi sığorta xidmətinin qiymətini müəyyən edir. Tariflər təklif və tələbatın qarşılıqlı müqayisə olunması zamanı rəqabətə müvafiq olaraq formalaşır. Qiymətlərin aşağı həddi, sığorta tədiyyələrinin, ödənişlərinə bərabərlik prinsipi ilə müəyyən edilir. Qiymətin yuxarı həddi isə, sığortaçının tələbatın müvafiq olaraq təyin olunur. Tariflərin bazara görə düzgün müəyyən edilməsi çox mühümdür. Əgər sığorta xidmətlərinin qiyməti yüksək olarsa, sığortaçı əlverişsiz vəziyyətə düşəcək və müştərilərini itirəcəkdir. Ümumiyyətlə konkret sığortaçının xidmətinin qiyməti aşağıdakılardan birbaşa asılıdır:

- Investisiya fəaliyyətinin keyfiyyətindən;
- Sığorta portfelinin həcm və strukturundan;
- Gözlənilən gəlirlərdən və idarəetmə xərclərinin miqdarından.

Müasir dünyadakı texnoloji inkişaf və onun nəticələrinin sığorta sferasına tətbiqi keyfiyyətə sığorta xidmətinin xarakterinə müsbət mənada bir çox dəyişikliklər etmişdir.

Müasir dünya sığorta təcrübəsində sığortaçının fəaliyyətinin universallaşdırılması və ixtisaslaşdırılması tendensiyaları mövcuddur. Bu tendensiyalardan ixtisaslaşma, genişlənməkdə olan ictimai əmək bölgüsü ilə bağlıdır. Sığortaçıların ixtisaslaşdırılması ilə birgə onun universallaşdırması tendensiya ilə inkişaf edir.

Sığorta şirkətlərinin yeni vəzifəsi ixtisaslaşmış kredit təsisatlarının funksiyalarının həyata keçirilməsindən ibarətdir. Sığorta şirkətlərinin aktivlərinin həcminə görə kommersiya banklarından sonra əsas yerlərdən birini tutur. Kompaniyalar tərəfindən toplanan ehtiyatların xarakteri, qiymətli kağızlar vasitəsilə uzun müddətli istehsal yönümlü kapital qoyuluşlarında onlardan istifadə etməyə şərait yaradır. Qısamüddətli vəsaitlər cəlb edən bankların belə imkanı yoxdur. Məhz bu səbəbdən kapital bazarında sığorta kompaniyaları əsas yerlərdən birini tutur. Adətən illik ödəniş məbləğinə nisbətən maliyyə daxilolmalarının məbləği daha çox olur. Bu isə sığorta şirkətlərinə investisiyanı uzunmüddətli, yüksək gəlirli qiymətli kağızlara yönəltməyə imkan verir. (məsələn dövlət istiqrazlarına, sənaye korporasiyalarının istiqrazlarına və s).

Onu da qeyd edək ki, sığorta bazarına özünü inkişaf amilləri; təşəbbüskarlıq, işgüzarlıq və sığortalıların tələbatlarının tam şəkildə ödənilməsi və s kimi güclü amillər xasdır.

Sığorta bazarı həm də çoxmilli və mürəkkəb dinamik sistemə malikdir. Sistem deyəndə bir-biri ilə müntəzəm olaraq qarşılıqlı surətdə fəaliyyət göstərən və bir birindən qarşılıqlı şəkildə asılı olan ayrı-ayrı qruplar başa düşülür. Baza sistemində sığorta xidmətinin tərkib elementləri qrupuna aşağıdakılar aid edilir.

- Tariflər sistemi;
- Sığorta məhsulları;
- İnfrastruktur (sığortaçılarla sığortalıların qarşılıqlı fəaliyyətini ifadə edir).

Sığorta bazarı iki sistemin dialektik vəhdətini təşkil edir: **Daxili sistem və xarici mühit**. Onlar bir – birinə qarşılıqlı şəkildə təsir edirlər və bir – biri ilə qarşılıqlı surətdə fəaliyyət göstərirlər. Daxili sistem – sığortaçının idarəetmə təsiri göstərdiyi komponentlərdən ibarətdirsə, xarici mühit sığortaçı tərəfindən idarə edilməyən komponentlərdən ibarətdir.

Daxili sistemə, sığorta şirkətinin idarə edə bildiyi dəyişənlər aiddirki, bunlar da sığortaçıların bazar sisteminin mahiyyətini ifadə edir. Bu dəyişənlər kimi bunları qeyd etmək olar: sığorta polislərinin satışlarının təşkil edilməsi sistemləri eləcə də tələblərin formalaşdırılması, sığorta məhsulları, tariflər sistemi və sığortaçının şəxsi infrastrukturunu.

Bazarı dərinədən öyrənilməyə yönəldilmiş, lakin bazar sisteminin əsasını ifadə etməyən və sığortaçı tərəfindən idarə etmə təsiri göstərilən dəyişənlərdə daxili sistemə aiddir. Bunlar sığortaçıların kadr, maddi və maliyyə ehtiyatlarıdır. Bu ehtiyatlar sığortaçının bazardakı vəziyyətini müəyyənləşdirir.

Bu amillərin məcmusu sığorta şirkətlərinin tələbatını formalaşdırması və bazar siyasətini müəyyənləşdirir.

Beləliklə, bazar sisteminin əsasını ifadə edən komponentlər (sığorta məhsulları, tariflərin uyğunlaşan sistemi və s.) və bazar sisteminin əsasını təşkil etməyən komponentlər ilə birlikdə (kadr, maddi və maliyyə ehtiyatları) idarə edilən sığorta şirkətinin daxili bazar sistemini təşkil edir.

Yuxarıda qeyd edilən elementlər bir – biri ilə qarşılıqlı surətdə bağlıdırlar, çünki onlardan birinin fəaliyyəti digərinin də fəaliyyətinə təsir edir.

Sığorta kompaniyalarının bazara çıxardqları sığorta məhsulları əsas idarəetmə göstəriciləridir. Həmçinin bura əmlak və şəxsi sığortanın konkret növlərinin şərtləri də aid edilir. Sığorta şirkətinin rəhbərliyi bazar münasibətləri şəraitində müvafiq olaraq qərarlar qəbul etməlidir. (misal üçün yeni sığorta məhsulunu bazara çıxartmalı, şərtlərdə dəyişikliklər etmək və s.)

Sığorta polisinin satışı sistemi də idarəetmənin dəyişən komponentlərinə aiddir.

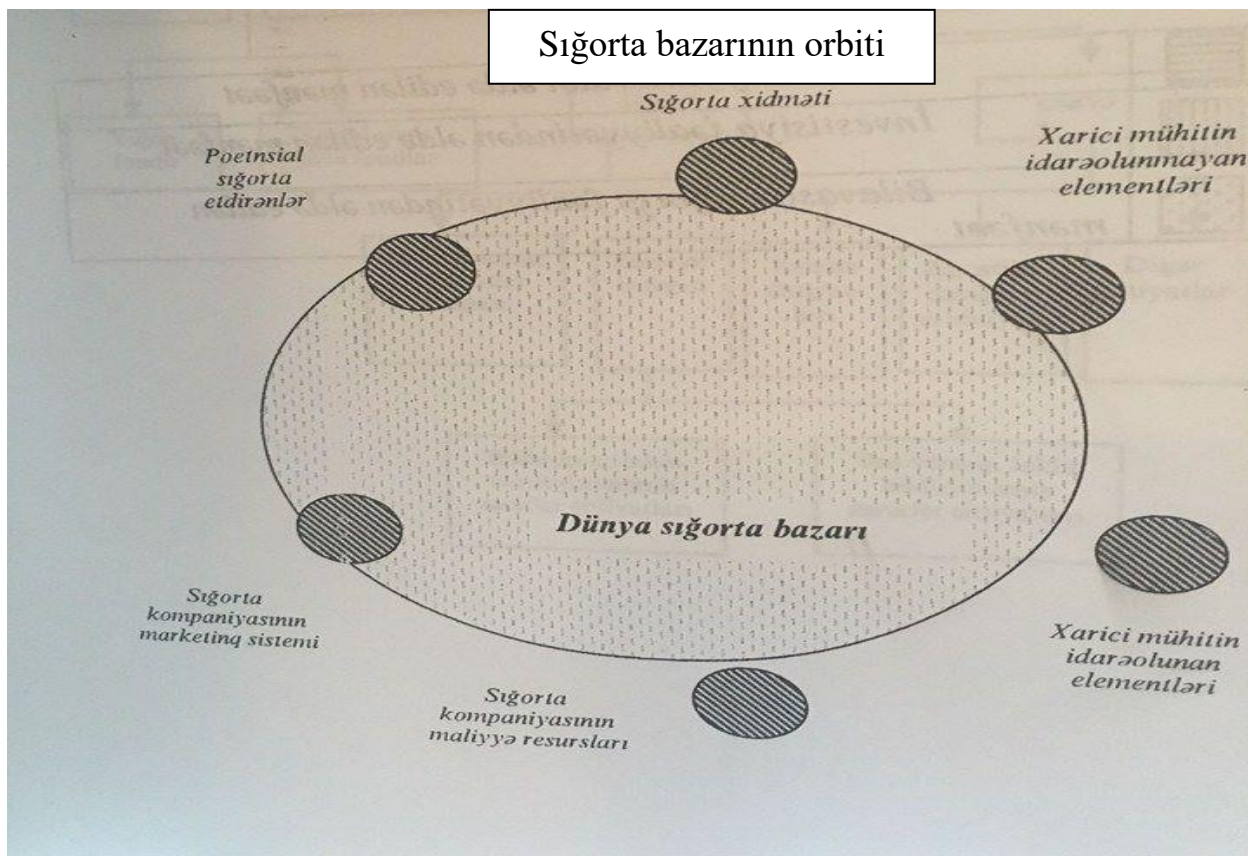
Daxili bazar siteminin əsas tərkib hissələrindən biri tariflərin uyğunlaşan sistemidir. Sığorta şirkətləri effektiv tarif siyasətini işləyib hazırlamalı və onları bazar şəraitində müvafiq olaraq tətbiq etməlidir.

Sığorta şirkətləri tərəfindən idarə edilən dəyişənlərdən biri də onların şəxsi infrastrukturudur. Şəxsi infrastruktur filiallar, nümayəndəliklər və agentliklər aiddir. Kompaniya bu infrastrukturlardan ən yüksək dərəcədə istifadə etməli və əməkdaşlıq sistemi yaratmalıdır. Onu da qeyd edək ki, bunlar sığorta xidmətləri bazarının daxili sisteminin əsas idarəetmə komponentləridir.

Bazarın xarici mühiti isə bazarın daxili sistemini əhatələyən və ona təsir edən qüvvələrin qarşılıqlı fəaliyyət göstərdiyi sistemdir. Sığorta kompaniyası kommersion işlərini xarici mühit amilini nəzərə alaraq planlaşdırır və onu həyata keçirir. Xarici mühit isə sığorta kompaniyasının təsir göstərə bildiyi idarəetmə dəyişənlərindən və sığorta kompaniyasının idarəetmə təsiri göstərə bilmədiyi qeyri-idarəetmə dəyişənlərindən təşkil edilmişdir.

Bazar, daxili və xarici qüvvələrin qarşılıqlı fəaliyyətdə olduğu bir sistem kimi sığorta xidmətlərinin potensial istehlakçılarının ətrafında dövr edən və eləcə də daxili və xarici qüvvələrin, onların qarşılıqlı fəaliyyətinin dinamikasını əks etdirən orbitə oxşayır.⁶

⁶ N.N.Xudiyev. Sığorta işi: Müasir Kurs. Bakı, 2015

Mənbə: N.N. Xudiyev. Sığorta işi: Müasir kurs. Bakı, 2015

Bu sistem qapalı deyil, çünki xarici mühitin sonuncu tərkib hissəsi olan dünya sığorta bazarı praktiki cəhətdən qeyri-məhduddur. Buna görə də bazar sistemi müstəvi şəkildə deyil. O fəzada radiusu tədricən yüksələn dairəvi spirala oxşayır və onun hər bir burumu sığorta xidmətinin bilavasitə istehlakçısına təsir edən müvafiq səviyyəyə uyğundur.⁷

Xarici mühitin idarəetmə tərkibi. Sığorta şirkətinin qismən təsir göstərdiyi bildiyi xarici mühitin əsas komponentlərinə bunlar aiddir: rəqabət, bazar tələbatı, sığorta xidmətlərinin nou-xausu (know-how) və sığortaçının infrastrukturunu.

⁷ http://unec.edu.az/application/uploads/2015/12/166_sigorta.pdf

Bazarın xarici mühitinin idarə edilməyən tərkibi. Sığorta şirkətləri tərəfindən idarə edilməyən xarici mühitin tərkibinə bunlar aiddir; sosial-etik mühit, dünya sığorta bazarının vəziyyəti, dövlət-siyasət mühiti. Bu tərkiblər bazar sistemini əhatə edir və sığorta kompaniyalarının fəaliyyətlərini məhdudlaşdırır.

Sığorta bazarının inkişaf göstəricilərini xarakterizə edən ən əsas göstəricilər adam başına düşən sığorta mükafatı ölçüsü və sığorta sektorunun Ümumi Milli Gəlir içindəki payıdır. Aşağıdakı cədvəldə İqtisad Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) ölkələri üzrə göstəricilər qeyd olunmuşdur. Cədvəldən də göründüyü kimi yüksək inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta mükafatının ölçüsü yüksək və sığorta sektorunun ÜMG-dəki payı yüksəkdir. (OECD 2003 raportuna görə)

Cədvəl №1

Sığorta sektorunun Ümumi (GNİ) İçindəki payı (%)	Milli Gəlir	Adam başına düşən sığorta həcminə dolları)	başına düşən mükafatının görə(ABŞ)
Lüksemburq	28,27	Lüksemburq	18.441
İngiltərə	16,56	İrlandiya	6.804
İrlandiya	16,23	İsveçrə	6.180
İsveçrə	13,24	İngiltərə	5.630
ABŞ	12,48	ABŞ	4.696
Cənubi Koreya	10,30	Danimarka	3.498
Niderland	10,01	Niderland	3,446
Fransa	9,85	Fransa	3.156
Almaniya	9,81	İsveç	3.136
Belçika	9,59	Almaniya	3.112
Kanada	8,69	Belçika	3.064
İsveç	8,41	Norveç	2.931
Danimarka	8,20	Yaponiya	2.647

İtaliya	7,98	Kanda	2.511
Avstraliya	7,74	Avstraliya	2.339
Yaponiya	7,32	Avstriya	2.279
Portuqaliya	7,27	İtaliya	2.222
Avstriya	6,61	Finlandiya	1.350
İspaniya	5,86	İslandiya	1.313
Norveç	5,74	Cənubi Koreya	1.301
Çexiya	4,15	İspaniya	1.283
Finlandiya	3,99	Portuqaliya	1.117
Slovakiya	3,53	Yeni Zelandiya	507
İslandiya	3,48	Çexiya	409
Polşa	3,06	Yunanıstan	366
Macarıstan	3,02	Macarıstan	257
Yeni Zelandiya	2,28	Slovakiya	235
Yunanıstan	2,14	Polşa	172
Meksika	1,74	Meksika	104
Türkiyə	1.41	Türkiyə	50

Mənbə: www.mfa.gov.tr

1.3. Azərbaycan Respublikasında sığorta fəaliyyətinin normativ hüquqi əsasları

Sığorta sferasında münasibətlər Azərbaycan Respublikasının “Sığorta haqqında” qanunu, Azərbaycan Respublikasının digər hüquqi aktları və beynəlxalq müqavilələr, həmçinin Maliyyə Nazirliyinin normativ hüquqi aktları ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının “Sığorta haqqında” qanunu sığorta işinin etibarlı şəkildə həyata keçirilməsinə və təkmilləşdirilməsinə, sığortan etdirənlərin hüquq və mənafelərinin müdafiəsinə yönəldilir, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsini, sığorta sferasında sığortalıların peşəkar fəaliyyət göstərmələrini

tənzimləyir (produktor, ekspert, broker və agentlik fəaliyyəti) və sığorta sferasında dövlətin səlahiyyətlərini müəyyənləşdirir.

“Sığorta haqqında” qanunla sığorta şirkətlərinin təşkilatı əsasları, sığorta müqaviləsinin bağlanması, bu müqavilədən irəli çıxan münasibətlərin tənzimlənməsi, sığorta şirkətlərinin və sığortalıların vəzifə və hüquqları, sığorta fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin prinsip və formalarını müəyyən edir.

Sığorta müqavilələrindən irəli çıxan münasibətlərin tənzimlənməsi üçün Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 30-cu fəslində (sığorta) geniş müddəalar nəzərdə tutulmuşdur.

Mövcud qanunvericiliyə görə sığortanın müəyyən növləri icbari qaydada aparıla bilər və belə icbari sığortanın həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının uyğun icbari sığorta qanunları ilə tənzimlənir. İcbari sığorta müqaviləsindən irəli çıxan münasibətlər icbari sığorta qanunlarıyla tənzimlənir.

Hazırda Azərbaycanda aşağıdakı qanunlar əsasında icbari qaydada 8 sığorta həyata keçirilir.⁸

1.”Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının statusu haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu (Maddə 24, 17 may 1996-cı il Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatlarının icbari sığortasını nəzərdə tutur);

2.Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu (31 may 1996-cı il);

3.Əhaliyə tibbi yardımın göstərilməsi, virusologiya məsələləri üzrə elmi tədqiqatların aparılması və virus preparatlarının istehsalı ilə məşğul olan işçilərin öz xidməti vəzifəsinin yerinə yetirilməsi zamanı insanın immun çatışmazlığı virusunun törətdiyi xəstəliyə (AİDS) tutulma, habelə bununla əlaqədar baş vermiş əlillik və ölüm hadisələrinin dövlət icbari sığortası qaydaları haqqında” əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu (25 aprel 1997-ci il);

⁸ B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev.Sığorta işi (dərs vəsaiti) Bakı, 2004

4."Hərbi xidmətlərin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (20 may 1991-ci il);

5."Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun (05 oktyabr 1999-cu il);

6."İcbari ekoloji sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (12 mart 2002-ci il);

7."Dövlət qulluqçularının icbari sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30 aprel 2002-ci il);

8."Sənişinlərin icbari sığortası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (17 iyun 2003-cü il);

Azərbaycan Respublikasının "Sığorta haqqında" qanununun şərtlərinə uyğun olaraq sığorta ehtiyatlarının formalaşdırılması, həyat sığortası üzrə riyazi hesablamalar qaydası və sığorta bazarının iştirakçılarının fəaliyyəti tənzimləyən normativ aktlar da qəbul olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının sığorta qanunvericiliyi əsas etibarını aşağıdakı normativ hüquqi aktlardan ibarətdir:⁹

1."Qeyri-həyat sığortası növləri üzrə sığorta ehtiyatlarının yaradılması və ayırmaların hesablanma qaydaları" Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 20.12.1999-cu il tarixdə qeydiyyatata götürülmüşdür. (Qeydiyyat №200);

2."Azərbaycan Respublikasında sığorta və təkrar sığorta brokerlərinin fəaliyyəti qaydaları"- Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarətinin 15.08.2000-ci il tarixli A-43 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş və Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 18.08.2000-ci il tarixində qeydiyyatata alınmışdır. (Qeydiyyat №1930);

3."Aktuar və sığorta ekspertinin fəaliyyət göstərməsi Qaydası" Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarətinin 15.08.2000-ci il tarixli A-43 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş və Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə

⁹ B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev.Sığorta işi (dərs vəsaiti) Bakı, 2004

Nazirliyi tərəfindən 18.08.2000-ci il tarixində qeydiyyatata alınmışdır. (Qeydiyyat №1931);

4.Azərbaycan Respublikasında sığorta agentlərinin fəaliyyət qaydaları-Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarətinin 29.09.2000-ci il tarixli A-45 nömrəli əmri ilə təsdiq olunmuş və Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən 15.10.2000-ci il tarixdə qeydiyyatata alınmışdır. (Qeydiyyat №2077);

5.Həyat sığortası üzrə riyazi ehtiyatların hesablanması qaydası.

Sığortaçıların fəaliyyətə başlaması üçün tələb olunan və başlıca şərtlərdən biri sığortaçıların sığortalılar qarşısında öhdəlikləri yerinə yetirməsi üçün tələb olunan nizamnamə kapitalına malik olmasıdır.

Qüvvədə olan qanunvericiliyə görə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti sığortaçıların və təkrar sığortaçıların fəaliyyətə başlaması üçün nizamnamə kapitalının minimum məbləğini müəyyən edir. Bu minimum məbləğ sığortaçılar üçün 5 mln manat, təkrar sığortaçılar üçün isə 10 mln manat təşkil edir.

Sığortaçının və yaxud təkrar sığortaçının sığorta fəaliyyətini həyata keçirməsi üçün almalı olduğu rəsmi razılıq sənədi – lisenziya adlanır. Sığorta fəaliyyəti aparılması üçün sığorta şirkətlərinə lisenziyanı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası verir. Lisenziya əldə etmək üçün Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasına aşağıdakı sənədlər təqdim olunmalıdır:

- ✓ Lisenziya almaq üçün ərizə. Ərizədə aşağıdakıları qeyd edilməlidir:
 - Hüquqi şəxsin təşkilatı hüquqi forması, fəaliyyət göstərdiyi ünvanı və adı, filiallar haqqında məlumat (əgər nəzərə alınmışdırsa), bankın adı və hesablaşma hesablarının nömrəsi, fəaliyyət göstərəcəyi sığorta növləri
- ✓ Müəssisənin təsis sənədlərinin notariat qaydada təsdiq olunmuş surəti;
- ✓ Müəssisənin dövlət qeydiyyatına alınması barədə şəhadətnamənin notariat qaydasında təsdiq olunmuş surəti;
- ✓ Vergi orqanları tərəfindən müəssisənin uçota alınması barədə müvafiq sənədin təsdiqlənmiş surəti;

- ✓ Nizamnamə kapitalının minimum məbləğinin qanunla müəyyən edilmiş qaydada ödənilməsini təsdiqləyən sənəd;
- ✓ Lisenziya almaq üçün müəyyən edilmiş qaydada dövlət rüsumunun ödənildiyini təsdiqləyən sənəd;
- ✓ Rəhbər işçi vəzifəsinə cəlb olunan mütəxəssislərin siyahısı, onların texniki hüququ, iqtisadi və yaxud dəqiq elmlər sahəsində təhsilləri və sığorta sferasında ən azı 2 il iş təcrübəsinin və ya bu şərtlərə bağlı olmayaraq, ali təhsilin və bu sahədə azı 4 il iş təcrübəsinin olmasını təsdiqləyən sənədin surəti.

Lisenziya verilməsi üçün təqdim olunan sənədlər Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası tərəfindən qəbul olunur. Palata ilkin müraciətlə tələb olunan sənədlərdən, düzəliş və ya əlavələr edilmiş sənədlərdən ən sonuncusunun ona təqdim olunduğu tarixdən ehtibarən 1 ay müddətində baxmalı və nəticəsini müraciət edənə yazılı şəkildə bildirməlidir. İlk müraciətdə sənədlər tam həcmdə təqdim edilmədikdə, yaxud sənədlərdəki məlumatlar yalnış və ya tam olmadıqda, bu zaman Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası məlumatların tamamlanmasını və yaxud düzəldilməsini tələb edə bilər. Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası ilkin müraciətə müsbət cavab verdiyi andan etibarən 6 ay ərzində lisenziya almaq üçün yekun müraciət təqdim edilməlidir.

Sığorta fəaliyyəti daxil olmaqla, bütün fəaliyyət növləri üzrə qanunvericilikdə lisenziyanın müddəti 5 il müəyyən edilmişdir.

Lisenziyalaşdırma qaydalarına əsasən lisenziya sahiblərinin lisenziya şərtlərinə əməl edilməsinə nəzarətin aparılması bu sahədə lisenziya verən orqanın səlahiyyətləri daxilindədir. Buna müvafiq olaraq Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası sığortaçıların fəaliyyətinə nəzarət zamanı, lisenziyanın tələb və şərtlərinin əməl edilməsində qanun pozuntusu aşkarlayarsa, lisenziyanın fəaliyyətini müvəqqəti olaraq dayandıra bilər və yaxud lisenziyanın ləğv edilməsi haqqında qərar qəbul edə bilər.

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası lisenziyanın fəaliyyətini aşağıdakı hallarda dayandıra bilər:

- Sığortaçı (lisenziya sahibi) tərəfindən müvafiq ərizə daxil olduqda;
- Lisenziya sahibi normativ hüquqi aktlara riayət etmədikdə;
- Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə lisenziya sahibinin müflisləşməsi faktı öz təsdiqini tapdıqda;
- Azərbaycan Respublikası qanunlarına görə, nəzərdə tutulmuş digər hallara görə.

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası aşağıdakı hallarda lisenziyanı ləğv etmək hüququna malikdir.

- Lisenziya sahibindən müvafiq ərizə daxil olduqda;
- Lisenziya almaq üçün təqdim olunan sənədlərdə yanlış məlumat aşkar olunduqda;
- Məhkəmənin müvafiq qərarı olduqda;
- Hüquqi şəxs kimi sığortaçının ləğv olunmasına görə;
- Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə əsasən nəzərdə tutulmuş digər hallara görə.

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası lisenziyanın qeydiyyatı alındığı andan 10 gün müddətində lisenziyanın ləğv edilməsi və ya fəaliyyətinin dayandırılması və lisenziyanın bərpa edilməsi haqqında uyğun qərarların qəbul olunduğu tarixdən 5 gün müddətində dövlət vergi xidmətinin ərazi üzrə orqanına və lisenziya sahibinə rəsmi məlumat təqdim etməlidir.

Hüquqi şəxslər kimi sığortaçılar fəaliyyətlərini nizamnamə əsasında reallaşdırırlar. Sığortaçıların təsisçiləri tərəfindən təsdiqlənən nizamnamə hüquqi şəxsin təsis sənədi sayılır. Yalnız bir təsisçi tərəfindən formalaşan hüquqi şəxs elə həmin təsisçinin təsdiqlədiyi nizamnamə əsasında fəaliyyətini həyata keçirir.

Sığortaçının nizamnaməsində onun adı, ünvanı, fəaliyyətinin idarə olunması qaydası qeyd olunduğu kimi onun ləğv olunması qaydası da qeyd edilmişdir.

Sığortaçının nizamnaməsində dəyişikliklər edilməsi haqqında qanunvericiliyə müvafiq olaraq Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası və dövlət qeydiyyatı orqanına

15 gün ərzində məlumat verilir. Dəyişikliklər dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən etibarən hüquqi qüvvəyə minir.

Sığorta müqaviləsi bağlamaq istəyən sığortalı bu niyyəti haqqında sığortaçıya yazılı surətdə təklif verməli və ya bunu şifahi şəkildə bildirməlidir. Sığorta agentinin eləcə də sığortaçının və brokerin sığorta müqaviləsi bağlamaq istəyən hüquqi və ya fiziki şəxslərə onların vəzifə və hüquqları barədə, həmçinin izahat kitabçalarında reklam, elan və broşuralarda çaşdırıcı, yalan və aldadıcı məlumatlar verməsi qadağan olunmuş fəaliyyət sayılır.

Sığorta müqaviləsindən aşağıdakılar göstərilməlidir:

- Sığortalının adı və ünvanı;
- Sığortaçının adı və ünvanı;
- Sığorta obyektı və riskləri;
- Müqavilənin (Sığorta polisinin) qüvvədə olduğu müddət;
- Sığorta ödənişinin və məbləğinin verilməsi qaydaları;
- Sığorta haqqının məbləği, onun verilməsi müddəti və qaydası;
- Əgər müqavilə üzrə sığorta münasibətlərinin digər iştirakçıları olarsa, onlar haqqında məlumat (fayda götürən, sığortalı, həmçinin sığorta agentı və brokerlər);
- Müqavilənin dəyişdirilməsi və ləğv edilməsi qaydası.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcələsinə uyğun olaraq, həmçinin tərəflərin razılığı əsasında müqavilədə digər şərtlər də qeyd oluna bilər.

Sığorta ödənişini sığortaçı, müqaviləyə və yaxud qanuna uyğun şəkildə sığorta hadisəsi barədə akta və sığortalının ərizəsinə əsasən verir.

Sığorta aktı – sığortaçının və sığortada marağı olan şəxslərin iştirakı ilə sığortaçının səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən tərtib olunur. Sığorta aktında sığortalının ünvanı, adı (adı, atasının adı, soyadı), sığorta şəhadətnaməsinin və ya müqaviləsinin nömrəsi və tarixi, sığorta hadisəsinin təfəsilatı, səhhətə və yaxud əmlaka dəymiş itki haqqında məlumatlar göstərilir və aktın tərtib olunmasında iştirak edən şəxslər və sığortaçının səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən imzalanır.

Fəsil II. Sığorta işində əmlak sığortasının yeri və fərqli xüsusiyyətləri.

2.1. Əmlak sığortasının mahiyyəti və təşəkkülü prinsipləri

Hər bir ölkədə əmlak sığortası, sığorta sisteminin ən mühüm sferalarından biri hesab olunur. Ölkənin Mülki Məcəlləsində uyğun sığorta qanunlarında əmlak sığortası və onun təşkili əsasları öz əksini tapmışdır. Əmlak sığortasına bağlı olaraq sığorta hadisəsi baş verdikdə sığortalının əmlakına və maddi maraqlarına dəyən zərərin ödənilməsi prosesi başa düşülür. Klassik prinsiplərə aşağıdakılar aid edilir:

1. Sığorta marağı prinsipi – bu o deməkdir ki, sığortalı sığortalanmış əmlak üzrə hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış maddi prinsipə malik olmalıdır.

2. Vicdanlılıq prinsipi – həm sığortaçı, həm də sığortalı bağlanan müqavilədə göstərilmiş bütün şərtlər üzrə bir-birlərinə aid məlumatları şəffaf şəkildə ötürməlidirlər.

3. Ödəniş prinsipi – sığortalı dəyən zərərin ancaq kompensasiyasını ala bilər. Sığortaçı əmlak sığortası üzrə heç bir halda mənfəət əldə edə bilməz.

4. Kontribusiya prinsipi - əmlak sığortası üzrə ikiqat sığortalanma halı baş verməsi nəticəsində sığorta kompaniyaları birləşərək xüsusi hesablaşma metodu yolu ilə dəyən zərəri ödəməlidir.

5. Subroqasiya prinsipi – sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta kompaniyaları sığortalıya dəyən zərəri ödədikdən sonra onu zərər vuran üçüncü şəxsdən əldə etmək hüququna malikdirlər.

6. Klassik prinsip – birbaşa səbəb prinsipidir. Sığorta kompaniyaları sığortalıya dəyən zərəri yalnız sığorta şəhadətnaməsində göstərilmiş səbəblərdən ödəyə bilirlər. Əmlak və ya əmlak marağı uğruna sığortalanmış risklər çeşidlərinə görə müxtəlifdirlər. Bir çox hallarda əmlak zəlzələ, daşqın, qəza, partlayış, yanğın və s. kimi hadisələrin təsirinə məruz qala bilər.

Sığorta təsnifatı əmlak sığortasını sığortalanmış risk növlərinə görə üç yarımşinifə ayırmışdır:

- 1) zərər, qeyri-kafilik və yaxud müəyyən əmlakın zədələnməsi riski;
- 2) digər şəxslərin sağlamlığı, həyatı və yaxud əmlakına dəymiş itki nəticəsində yaranmış öhdəliklər üzrə məsuliyyət riski, qanun ilə nəzərdə tutulan hallarda isə müqavilə üzrə vətəndaşların məsuliyyət riski;
- 3) sahibkarlıq kontragentlərinin öz vəzifələrində qanun pozuntularına yol verdiklərinə görə sahibkarlıq fəaliyyətindən yaranmış zərər riski və yaxud sahibkardan asılı olmayan səbəblərə görə bu fəaliyyətin şərtlərinin dəyişməsi riski, o cümlədən gözlənilən gəlirin alınmaması riski-sahibkarlıq riski.

Sığorta müqaviləsində sığorta obyektinin üzrə məhdudiyyətlərin mövcud olması, eləcə də risk növləri və sığorta obyektlərinin bir-birinə uyğunlaşması da mümkündür (misal üçün, qəza nəticəsində əmlakın sığorta edilmiş növlərinin zədələnməsi və ya məhv edilməsi zamanı iki obyektin sığortalanması).

Bir müqavilədə bir neçə müxtəlif növlü obyektləri və ya müxtəlif növlü sığortaları bir-birinə birləşdirdikdə, belə sığortanı kombine olunmuş və yaxud kompleksli sığorta adlandırırlar.

Azərbaycan Respublikasında 2016-cı ilin yanvar-avqust aylarının nəticələrinə görə əmlak sığortası üzrə sığorta haqları və ödənişləri aşağıdakı cədvəldə göstərilən şəkildə olmuşdur.

Cədvəl №2

Sığorta sinifi	Sığorta haqları (manatla)	Sığorta ödənişləri (manatla)
Əmlak sığortası	82 739 160,41	12 555 681,66
o cümlədən:		
əmlakın sığortası	63 647 564,55	12 281 764,76
o cümlədən:		
əmlakın yanğından və digər risklərdən sığortası	26 405 454,65	1 686 877,34
avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası	15 166 715,68	9 739 673,87
dəmiryol nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	316 133,25	0,00
hava nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	11 739 103,05	200 000,00

su nəqliyyat vasitələrinin sığortası	5 672 165,84	18 000,00
yüklərin (nəqliyyat) sığortası	2 456 243,58	154 360,44
kənd təsərrüfatı bitkiləri məhsullarının sığortası	416 297,53	239,00
kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası	1 218 331,80	482 614,11
əmlakın sığortası ilə bağlı digər siniflər	257 119,17	0,00
o cümlədən :		
işçilərin dələduzluğu sığortası	215 256,17	0,00
pul və pul sənədlərinin saxtalaşdırılmasından sığorta	41 863,00	0,00
titul sığortası	0,00	0,00
mülki məsuliyyətin sığortası	19 086 243,72	240 178,72
o cümlədən:		
avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	1 058 667,22	94 868,34
dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	0,00	0,00
hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	4 264 508,43	0,00
su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	398 529,78	0,00
yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası	23 786,32	11 871,27
mülki-hüquqi müqavilə üzrə mülki məsuliyyətin sığortası	295 962,06	0,00
peşə məsuliyyətinin sığortası	1 589 477,22	0,00
işəgötürənin məsuliyyət sığortası	906 901,22	9 859,87
ümumi mülki məsuliyyətin sığortası	10 548 411,47	123 579,24
hüquqi xərclərin sığortası	0,00	0,00
kredit sığortası	3 792,14	33 738,18
o cümlədən:		
kreditlərin sığortası	3 792,14	33 738,18
ipoteka sığortası	0,00	0,00
qarışıq maliyyə risklərinin sığortası	1 560,00	0,00
o cümlədən:		
əmlakın bazar dəyərinin düşməsi riskindən sığorta	0,00	0,00
işin dayanması ilə bağlı risklərdən sığorta	1 560,00	0,00

Mənbə:Fins.az

Bu dövr nəticələrinə görə qeyri-həyat sığortası üzrə sığorta haqlarının 56,56%-ni, sığorta ödənişlərinin isə 23,27%-ni əmlak sığortası bazarı tutur. Titul sığortası, dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, hüquqi xərclərin sığortası, ipoteka sığortası və əmlakın bazar dəyərinin düşməsi riskindən sığorta üzrə sığorta haqları yığılmamışdır. Dolayısı ilə sığorta ödənişi həyata keçirilməmişdir. Dəmiryol nəqliyyatı vasitələrinin sığortası, işçilərin dələduzluğu sığortası, pul və pul sənədlərinin saxtalaşdırılmasından sığorta, hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, mülki-hüquqi müqavilə üzrə mülki məsuliyyətin sığortası, peşə məsuliyyətinin sığortası və işin dayanması ilə bağlı risklərdən sığorta üzrə sığorta haqları yığılsa da, sığorta ödənişləri həyata keçirilməmişdir.

AR Milli Məclisi tərəfindən 25.12.2007 tarixli “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qəbul edilmiş qanuna əsasən sığorta, fiziki və hüquqi şəxslərin əmlakına aid edilir. Əmlak sığortası xüsusiyyətlərinə görə aşağıdakı növlərə ayrılır:

- ✓ Yerüstü, su və hava nəqliyyat vasitələrinin sığortası;
- ✓ Yük daşınmalarının sığortası;
- ✓ Maliyyə risklərinin sığortası;
- ✓ Spesifik əmlak sığortası.

Nəqliyyat vasitələrinin sığortalanması - nəqliyyatın mexaniki və digər vasitələrinin sığortasını əhatə edən avtonəqliyyat sığortasının bir növüdür. Sığortanın bu növü könüllü surətdə həyata keçirilir.

Nəqliyyat vasitələrinin sığortalanmasına dair müqavilələr – ölkə vətəndaşları və onun ərazisində yaşayan xarici vətəndaşlar, həmçinin ölkə vətəndaşı olmayan şəxslərlə imzalanır. Sığorta aşağıdakı nəqliyyat vasitələrə tətbiq edilir:

- DİN orqanlarında qeydiyyatdan keçirilmiş avtonəqliyyat vasitələrinə; (motosikllərə, motorollərə, avtomobillərə);

- mühərrikinin işgücü 49,8 sm³ olan mopedlərə;
- xüsusi orqanlar tərəfindən qeydiyyatata götürülmüş su nəqliyyatlı vasitələrinə; (motorlu, yelkənli, pərli qayıqlara; motorlu yelkənli yaxta və katerlərə).

Nəqliyyat vasitələrinin sığortalanmasına dair əsas müqavilə, 1 il və yaxud 2 aydan 11 aya qədər müddət ərzində, əsas müqavilənin sona çatdığı müddətə qədər isə əlavə müqavilə imzalanır.

Sığorta aşağıdakı hallara müvafiq olaraq həyata keçirilir;

a) nəqliyyat vasitələrinin oğurlanması zamanı onun məbləği üzrə (aşınma dəyəri nəzərə alınmaqla);

b) nəqliyyat vasitələrinin məhv edilməsi zamanı istifadə üçün yararlı olan hissəciklərin məbləğini istisna etmək şərtilə onun məbləği üzrə;

c) nəqliyyat vasitələrinin zədələnməsi zamanı təmirin məbləği üzrə aşağıdakı qaydalara müvafiq olaraq: yeni detallar, hissəciklər və əşyaların məbləği, sığorta müqaviləsində qeyd edilmiş köhnəlmə faizinə müvafiq olaraq azaldılır, təmir xərcinin məbləği alınan məbləğə əlavə olunur, daha sonra isə qalıqların məbləği hesablanır, sığorta hadisəsi nəticəsində yaranmış faiz və qiymətdən düşmə səviyyəsi yenidən qiymətləndirilir. Zərər məbləyinə, habelə nəqliyyat vasitəsinin sığorta hadisəsi zamanı xilas edilməsi, sığortalı şəxsin daimi iş yerinə və yaxud yaxınlıqda yerləşən təmir məntəqəsinə nəqliyyat vasitəsinin daşınması üzrə xərclər də daxil edilmişdir. Sığorta şirkətləri təmirə çəkilən xərclərin smetasının işlənilib hazırlanması üzrə işləri maliyyələşdirir. Sığortaçı tərəfindən sığortalı şəxsə daşınma vəsaitinin məhv olması və eləcə də zədələnməsi nəticəsində dəymiş zərərin ödənilməsi zamanı nəqliyyat vasitələrinin sığorta edilməsinə *kasko* sığortası adlandırırlar. Nəqliyyat vasitəsinin kasko sığortası təbii fəlakətlər, yol nəqliyyat hadisələri, digər üçüncü şəxslərin qərəzli hərəkətləri, qarət, yanğın, oğurluq, soyğunçuluq, ildırım vurması, partlayış və onların nəticələrinin aradan götürülməsi nəticəsində və eləcə də bunlarla məhdudlaşmamaq şərtilə sığortalı nəqliyyat vasitəsinə gözlənilmədən və qəflətən dəyən zərərlərə şamil olunur. Lakin Avtonəqliyyat sığortası praktikasında yalnız nəqliyyat vasitəsi deyil,

həm də maşının sahibinin və eləcə də yük və əlavə avadanlığın sığorta edildiyi kombine edilmiş sığorta daha çox təkmilləşmiş sığorta növlərindəndir.

Müxtəlif sığorta variantları olduğundan sığorta etdirən şəxs nəqliyyat vasitəsinin oğurlanması, zədələnməsi və məhv olması nəticəsində dəyən itkinin tam və ya qismən ödənilməsi üsulunu seçə bilər.

Amma manevrlər, hərbi vəziyyət və digər hərbi tədbirlər, vətəndaş müharibələri və ya radiaktiv zəhərlənmə və s. nəticəsində yaranan zərərlər ödənilmir.

Sürücü, avtomobil və yüklərin kombine edilmiş sığortası 2 müxtəlif variant üzrə həyata keçirilir:

1. itkinin tam şəkildə ödənilməsi və ödənişlərin tarif üzrə həyata keçirilməsi;
2. itkinin müəyyən edilmiş məbləğ üzrə ödənilməsi və ödənişlərin tarif üzrə sığortalı şəxsin iştirakı ilə həyata keçirilməsi.

Müqavilə üzrə franşiza ölçüsünə müvafiq olan zərər ödənilmir. Digər tərəfdən, sürücü və sığortalı şəxs, yol-nəqliyyat hadisəsi zamanı (YNH) sığorta edilmiş şəxs hesab olunurlar.

Əmlak sığortası münasibətləri sahəsində daha ümumi problemlərdən biri də nəqliyyat risklərinin sığortası hesab olunur.

Tam şəkildə olan sığorta - sığortalı nəqliyyat vasitəsinin, insanların və digər üçüncü şəxsin əmlakının zədələnməsi nəticəsində yaranmış zərərin sığortaçının ödəməsinə nəzərdə tutan daha geniş şəkildə olan sığorta təminatıdır.

Tranzit sığortası - nəqliyyat vasitələrinin təyinat yerinə çatdırılması zamanı sığorta müdafiəsinin təmin olunması məqsədilə 30 gün müddəti ərzində imzalanan sığortadır.

Nəqliyyat vasitələrinin sərnişinlərin və sürücülərinin bədbəxt hadisələrə qarşı sığorta olunması zamanı, sığortaçı yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində sığortalı şəxsin zədə alması və yaxud yaralanmasına, əmək qabiliyyətinin daimi və ya uzunmüddətli olaraq itirilməsinə görə bu şəxsə sığorta məbləğini ödəməlidir.

Avtomobilin sığortalanması zamanı nəqliyyat vasitəsinin sərnişin və sürücüləri də bədbəxt hadisələrdən (zədə və ya əlillik, əmək qabiliyyətinin daimi və ya uzunmüddətli şəkildə itirilməsi və ya sığortalanmış şəxslərin ölümü ilə nəticələnən yol-nəqliyyat hadisələri) sığortalana bilərlər. Sığorta qaydalarına görə, yol nəqliyyat hadisələri (YHN) nəticəsində sığortalanmış şəxsin ölümü və ya şəxsin 1-ci, 2-ci və yaxud 3-cü qrup əlillik almasına görə ona sığorta təminatı ödənilir.

Sığorta müqaviləsini imzalanması zaman nəqliyyat vasitəsinə ilkin baxış həyata keçirilməlidir. Sığorta polisi, sığorta olunan şəxs sığorta mükafatını və yaxud sığorta haqqını ödədikdən sonra ona təqdim edilir.

Sığorta sənədlərində nəqliyyat vasitələri barədə informasiya qeyd edilir; avtomobilin buraxılış ili və nömrə nişanı, modeli, şassinin və mühərrinin həcmi və gücü, mühərrikin nömrəsi, nəqliyyat vasitəsi və əlavə avadanlığın dəyəri, nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat nömrəsi və rəngi, avtomobil üzrə sığorta edilmiş yerlərin sayı, nəqliyyat vasitəsinin saxlanılma şərtləri, siqnalizasiyanın çoxluğu və habelə nəqliyyat vasitəsinin istifadə edilməsi məqsədləri. Əldə olunan informasiya əsasında sığortaçı, sığorta müqaviləsinin başqa şərtlərini qiymətləndirir.

Sığortaçı, sığorta olunan şəxs tərəfindən məlumatların təhrif olunması və ya gizlədilməsi nəticəsində müqaviləni saxta müqavilə kimi qəbul etmək hüququna malikdir.

Sığorta hadisəsinin baş verməsi nəticəsində itkinin ölçüsü və sığorta ödənişinin məbləği, sığorta hadisəsinin fakt və səbəblərini təsdiq edən (oğurluq, qəza, yanğın və üçüncü şəxsin qeyri-qanuni hərəkətləri və s.) sığorta aktına və ya əlavə olunmuş sənədlərə (DİN, təhqiqat, yanğına nəzarət, tibb müəssisələrin və məhkəmə orqanlarının və sənədləri) əsasən müəyyən olunur. Nəqliyyat vasitəsinin qismən zədələnməsi zamanı isə itkinin miqyası və sığorta ödənişinin məbləği təmir smetası üzrə təyin olunur. Sığorta ödənişi, sığorta müqaviləsinə əsaslanan uyğun sığorta məbləğindən yüksək olmamaq şərti ilə, dəymiş itkinin ölçüsünə müvafiq olaraq (köhnəmiş əmlakın zədə alması hissəsinin məbləğini də nəzərdə tutmaqla) ödənilir.

Sığorta hadisəsinin baş verməsi nəticəsində sığortalı şəxslər bu vəzifələri yerinə yetirməlidir: sərnişinlərin, avtomobilin və baqajın xilas olunması, onların yenidən zədə almasının və əlavə itki əmələ gəlməsinə şərait yaradan səbəblərin aradan götürülməsi üzrə mümkün tədbirləri reallaşdırmaq; avtomobilin yanğı, qəza, partlayış, onun ayrı-ayrı avadanlıqlarının və detallarının oğurlanması zamanı bu barədə səlahiyyətli orqanlara (yanğına nəzərət orqanları, DİN) xəbərdarlıq etmək; sutka və yaxud müqavilə ilə müəyyən edilmiş müddət ərzində nəqliyyat vasitəsində baş verən sığorta hadisəsi barədə müqaviləni imzalayan sığorta şirkətinə yazılı surətdə xəbərdarlıq etmək; sığorta şirkətinə zədə almış avtomobili (digər nəqliyyat vasitəsini) və yaxud onun qalıqlarını və eləcə də zədələnmiş detalları, hissələri, baqajdakı əşyaları və yaxud onların qalıqlarını təqdim etmək.

Sığortaçı ərizəni qəbul etdiyi gündən etibarən zədələnmiş nəqliyyat vasitəsini nəzərdən keçirməli, müəyyən edilmiş formata müvafiq şəkildə sığorta aktını tərtib etməli və müqavilə ilə təyin olunmuş müddət ərzində sığorta ödənişini həyata keçirməlidir.

Nəqliyyat vasitəsinin oğurlanmasına görə sığorta ödənişini, oğurluq hadisəsindən təqribən 2 ay sonra, yəni Daxili İşlər Nazirliyi (DİN) orqanları tərəfindən aparılan ilkin təhqiqatın müddətin başa çatandan sonra ödənilir.

Müqaviləyə görə, sığorta bilavasitə ancaq sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərərə görə ödənilir. Məhz bu səbəbə görə də bərpa edici təmirin smetasına aşağıda göstərilənlər daxil edilmir:

- zəmanətli təmirin və texniki xidmətin məbləği;
- hissələrin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar olan işlərin məbləği;
- nəqliyyat vasitəsi qovşağının dəyişdirilməsi üzrə məbləğ.

Onu da qeyd edək ki, sığorta ödənişinə, habelə zədələnmiş nəqliyyat vasitəsinin təmirdən əvvəl dayanacağına aparılmasına, şəklinin çəkilməsinə, əmtəə və təmir növünün itirilməsi üzrə smetasının tərtib edilməsinə görə xərclərin ödənilməsi də daxil olunur.

Sığorta mükafatının ölçüsü, nəqliyyat vasitələri və sığorta variantının

növündən asılı olaraq müəyyən olunmuş stavkalar üzrə hesablanır. Əlavə avadanlıq və baqajın sığorta edilməsi zamanı sığorta mükafatının ölçüsü genişlənərək, sığorta variantından və sığortanın məbləğindən asılı olur. Sığorta olunan şəxsin sığortaya cəlb edilməsinə görə, sığortaçıya bir neçə güzəştlər (misal üçün, ödənişlərin müddətinin uzadılması və ya sığorta mükafatı üzrə güzəştlər) təklif edilir.

Sığorta təminatı, sığorta olunan və ya faydalanan şəxsə (və yaxud varislərə) ödənilməlidir.

Dəmiryolu nəqliyyatı vasitələrinin sığorta olunması - sığorta olunan şəxsin, dəmiryolunun hərəkət edən tərkibindən istifadə edilməsi ilə əlaqədar olan bütün əmlak marağını təmin edir. Sığorta aşağıdakı birləşmələrə tətbiq edilir:

- ❖ dartıçı nəqliyyat vasitələri (lokomotivlər, turbo və dizel qatarları, avto və motodizellər, avtomotoristlər, motovozlar);
- ❖ vaqonlar (poçt, poçt-baqaj, baqaj, sənişin vaqonları xidməti, xüsusi və izotermik vaqonlar, yarımvaqonlar, platformalar, sement və sistern daşıyan vaqonlar, transporterlər, bitum, heyvan və yüngül avto nəqliyyat vasitələri daşıyan vaqonlar).

Dəmiryolu nəqliyyatı vasitələrinin sığorta müqavilələri, hüquqi şəxslərlə (dəmiryolu nəqliyyatı vasitələrinin icarədarları və ya sahibkarları) və bir il müddətə imzalanır. Bir qayda olaraq onun fəaliyyəti ölkə ərazisini əhatələyir, yalnız onun öhdəlikləri MDB və uzaq xarici ölkələri də əhatə edə bilər. Dəmiryolu nəqliyyatı vasitələrinin zədə alması və ya məhv olması riskinin sığorta edilməsi demək olar ki, eyni müddət ərzində reallaşdırılır, lakin sığorta şirkəti ilə razılaşdırılmış şərtlər üzrə sığorta hər bir riskə müvafiq olaraq tətbiq olunur. Zədələnmə və məhv olma riski üzrə minimum sığorta məbləği, yeni nəqliyyat vasitəsinin məbləğinin 40% -dən aşağı olmamalıdır.

Dəmiryolu nəqliyyatı vasitəsinin məbləğinin sığortalanması zamanı zədələnmə riski üzrə olan maksimal sığorta məbləği, nəqliyyat vasitəsinin sığortalanmış vahid bazar (həqiqi) məbləğindən yüksək olmamalıdır və bu məbləğ nəqliyyat vasitəsinin hər bir vahidi üzrə müəyyən edilir. Həqiqi məbləğ deyiləndə, sığorta müqaviləsinin

imzalandığı zamandan etibarən köhnəlməni də nəzərdə tutmaqla, dəmiryolu nəqliyyatı vasitələrinin vahidinin məbləği başa düşülür. Sığorta məbləği, nəqliyyat vasitəsi vahidinin həqiqi məbləğinə bərabər və yaxud bu məbləgdən az olduqda, ona balans məbləği deyirlər. Sığorta müqaviləsinin fəaliyyət dövrü müddətində dəmiryolu nəqliyyat vasitələri üzrə qiymət artımı baş verdikdə, sığorta olunan şəxs sığortaçının razılığına əsasən, sığorta müqaviləsinin başa çatma vaxtına qədər olan sığorta haqqını ödəməklə, sığorta məbləğinin ölçüsünü artırma bilər.

Sığorta tarifinin ölçüsü, sığorta müqaviləsi üzrə bir sıra amillərə əsaslanan (nəqliyyat vasitələrinin növü, sayı və xidmət müddətinə) və sığorta müqaviləsinin imzalanması zamanında müəyyən olunan riskin səviyyəsindən asılıdır.

Sığorta müqaviləsinə uyğun olaraq sığorta ödənişi ödənilir:

1. *dəmiryolu nəqliyyat vasitələrinin zədələnməsi zamanı* – onun bərpa olunma məbləğinin hesablanması üzrə qaydalara müvafiq olaraq; ehtiyat detallarının və hissələrinin məbləğinə bərpa işlərinin məbləği əlavə olunur, sonra isə növbəti istifadə üçün əlverişli olan qalıqların məbləği əlavə edilən məbləglərdən çıxılır;

2. *dəmiryolu nəqliyyatı vasitəsinin məhv olması zamanı* - əvvəlki ödənişləri nəzərə almaqla və utilizasiya üçün əlverişli olan qalıqların məbləğini istisna etmək şərtilə, tam şəkildə olan sığorta məbləği ödənilir.

Sığorta məbləği və nəqliyyat vasitələrinin dəyərində nisbətən zərərin məbləği, proporsional şəkildə ödənilir.

Sığortalanmış nəqliyyat vasitəsinin vahidi (məsələn vaqonun) oğurlandığı zaman, sığorta olunan şəxsə sığorta ödənişi verilir. Belə hallarda ödənişdən qabaq müqavilə imzalanır və bu müqaviləyə əsasən, sığorta olunan şəxs ya şəxsi hüquqlarından imtina edir, ya da sığortalanmış vaqonun tapılması zamanı sığorta ödənişini, müqavilədə təyin olunmuş müddət daxilində qaytarır. Lakin ödəniş barədə ərizəni və bütün zəruri sənədləri sığorta olunan şəxs sığorta hadisəsinin baş verməsi zamanı müqavilədə müəyyən olunmuş müddət ərzində sığortaçıya təqdim etməlidir. Əks təqdirdə, sığortaçı sığorta ödənişini ödəməkdən imtina edir. Sığortaçı, sığorta müqaviləsində təyin edilmiş müddət ərzində, sığorta hadisəsi üzrə olan zəruri

sənədləri (təqribən 7-10 gün) nəzərdən keçirir, ya sığorta aktını tərtib edir və ya sığortalı şəxsə yazılı şəkildə imtina sənədini təqdim edir.

Aşağıdakı hallarda isə sığorta ödənişi ödənilmir:

- zədələnmə səlahiyyətli orqan tərəfindən təyin olunan sığortalı şəxsin qərəzli fəaliyyətinin nəticəsində baş verdikdə;
- sığortalı şəxs, sığortaçıya və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinə zədələnmiş nəqliyyat vasitəsini (onun qəzaya uğramış şəklini və ya qalıqlarını) təmirdən qabaq təqdim etmədikdə;
- zərəri günahkar şəxs ödədikdə;
- sığortalı şəxs (və ya onun nümayəndəsi) yüklərin daşınma qaydalarına əməl etmədikdə (məsələn, nəqliyyat vasitəsinin normadan artıq yük ilə yüklənməsi);
- sığortalı şəxs (və ya onun nümayəndəsi) dəmiryolunun istismar edilməsinin texniki qaydasına əməl etməməsi nəticəsində dəymiş zərəərə görə;
- sığortalı şəxs tərəfindən nəqliyyat vasitələrinin zədələnməsi və ya xarab olması zamanı zəruri sənədlər təqdim edilmədikdə;
- sığorta müqaviləsinin fəaliyyət müddətinin sona çatması müddətinə qədər sığorta hadisəsi baş verdikdə;
- sığortalı şəxs sığorta müqaviləsinin şərtlərinə əməl etmədikdə və ya bu şərtlərə əməl etməkdən imtina etdikdə.

Gəmilərin, su nəqliyyatı vasitələrinin sığortası (dəniz sığortası) aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

1. əmlak marağının olması;
2. tərəflərin bir-birinə etimadının yüksək səviyyədə olması (sığortalı, sığortanın rəqabət qabiliyyətinin təyin olunmasına şərait yaradan sığortalanmış obyektlər barədə məlumatı sığortaçıya bəyan etməlidir);

3. itki və onu yaradan hadisələrdə səbəb-nəticə əlaqələrinin çox olması (yalnız sığorta hadisəsinin fakt və zərərinin səbəbi müəyyən olundugdan sonra sığorta ödənişini almaq olar);

4. ödənişin real itkinin ölçüsünə müvafiq olaraq həyata keçirilməsi (ödəniş faktiki itkinin həddində olan məbləğə müvafiq olaraq həyata keçirilir);

5. subroqasiya - sığortaçıya, tələb hüququnun verilməsi, yəni sığorta ödənişi ödəyən sığortaçı müştərinin hüququnu öz üzərinə götürür və günahkar üçüncü şəxsdən itkinin ödənilməsini tələb edir.

Gəmilərin kasko sığortası - gəmilərin istismar olunmasında iştirak edən gəmi sahiblərinin və digər şəxslərin sığorta müdafiəsini təmin edən dəniz sığortasının əsas növüdür. Sığortaya aşağıdakılar qəbul edilir; gövdə (ing.- Hull, alm. Kasko), avadanlıq, maşın və takelajların daxil olduğu gəmilər, fraxt (yükün dəniz ilə nəql olunmasına görə ödəniş), təchizat xərcləri və gəmilərin istismarı ilə əlaqəli olan digər xərclər və eləcə də tikintisi davam olan gəmilər.

Sığorta məsuliyyətinin həcmi, dəniz nəqliyyatı sahiblərinin zərərlərinin 3 qrupu üzrə müəyyən olunur:

1. korpus, maşın və ya gəmi hissələrinin korpusunun fiziki şəkildə sınması, zədələnməsi və ya məhv olması;

2. üçüncü şəxslərin qarşısında məsuliyyətin yaranması;

3. gəmi sahiblərinin itkisinin ölçüsünün azaldılması üzrə xərcləri.

Birinci qrupa aşağıdakılar aiddir:

- ✓ göl, çay, dəniz və digər növlər üzrə gəmiçilik ilə əlaqəli olan təhlükəli hallar fırtına, gəminin enməsi və ya batması, müxtəlif gəmilərin, sualtı gəmilərin və ya hərəkətsiz obyektlərin toqquşması və s);
- ✓ "sığorta olunan şəxs" qrupuna aid edilməyən şəxslər tərəfindən baş verən oğurluq;
- ✓ əmlakın borddan kənara atılması;
- ✓ yanğın, partlayış;

- ✓ atom reaktorunda və ya onun qurğusunda baş verən qəzalar və ya sınımlar;
- ✓ zəlzələ, ildırım zərbəsi və ya vulkan püskürməsi;
- ✓ təyyarələr və onlara oxşar olan uçuş aparatları və bu aparatlardan düşən əşyalar ilə və eləcə də yerüstü nəqliyyat vasitələri, port avadanlıqları və onların qurğuları ilə toquşma.

Yuxarıda qeyd edilən təhlükələr, sığorta müqaviləsinə daxil olunan standart təhlükələr siyahını təşkil edir. Bundan başqa, "lazımi tədbirlərin mövcud olması" sübut olunmadıqda, sığorta olunan şəxs, gəmi sahibi və yaxud gəminin operatoru tərəfindən itkilərin ödənilməsi aşağıdakı qeyd edilən hallarda həyata keçirilir:

1. yükləmə, yanacaqın və ya yükün bunkerə yerləşdirilməsində baş verən hadisələr;
2. kapitan, zabit və heyət üzvləri tərəfindən həyata keçirilmiş baratriya (gəmidə qanun pozuntularına qəsdən yol vermək);
3. kapitan, zabit və heyət üzvləri tərəfindən yol verilmiş ehtiyatsızlıq;
4. fraxtaçılar və təmir xidmətləri tərəfindən yol verilmiş ehtiyatsızlıq;
5. pərlərin sınması, buxar çəninin partlaması və ya maşın avadanlıqlarında və gəmi korpusunda gizli defektlərin yaranması;
6. rəsmi hakimiyyət orqanları tərəfindən ətraf mühitin çirklənmə təhlükəsinin azaldılması və ya aradan qaldırılması üzrə fəaliyyətinin nəticəsində gəmiyə dəymiş itkinin ödənilməsinə əsaslanan çirklənmə təhlükəsi.

Kasko polislər üzrə məsuliyyətin sığorta edilməsi zamanı sığortanın digər növlərinə aid edilən və aşağıdakı səbəblər nəticəsində yaranan itki və ya xərclər istisna olunur:

- yük, sınıq və ya digər əşyaların aradan qaldırılması;
- daşınmaz və şəxsi əmlaka dəymiş zərər (digər gəmilərdə yerləşdirilmiş əmlakı istisna etmək şərtilə);
- sığortalanmış gəmidə yerləşən yükə və ya digər əmlaka dəymiş zərər;

- daşınmaz və ya şəxsi əmlakın sınması və ya çirkləndirilməsi (sığortalanmış gəminin toqquşduğu digər gəmi və gəminin tərkibində yerləşən əmlak istisna olunmaq şərtilə);
- fiziki travma, xəstəlik və ya ölüm halları.

Sığortaçı, üçüncü şəxslərin qarşısında məsuliyyət yarandıqda bu amillər nəticəsində dəymiş itkini qismən və ya tam şəkildə ödəyir;

1. hər hansısa bir gəmiyə və yaxud digər gəmidə yerləşən əmlaka dəyən zərər;
2. digər gəmidən və onun daxilində yerləşən əmlakdan istifadənin qeyri mümkün olması və ya onların saxlanması;
3. ümumi qəza, xilasetmə işlərinin aparılması, digər gəmi və ya əmlakın xilas edilməsi.

Aşağıdakılar gəmi sahiblərinin xərclərinin sığorta ödənişinə daxil edilir:

1. itkinin aradan qaldırılması və onun ölçüsünün qiymətləndirilməsi və ya azaldılması üzrə xərclər (Sue and Labour expenses);
2. yük, gəmi və fraxt arasında onların məbləğinə proporsional təhlükələrin aradan qaldırılması ilə əlaqədar xərclər;
3. bortunda yük olan gəminin xilas olunmasına görə xərclər.

Kasko gəmilərin sığortalanması üzrə ingilis (standart şərtlər) və kontinental üsulu bir-birindən bu cəhətlərə görə fərqlənir ki, kontinent üsulda gəminin sahibi zərərlik faktını nümayiş etdirir, amma ingilis praktikasında isə gəmi sahibi itkinin hansı sığorta edilmiş risk nəticəsində əmələ gəldiyini aydınlaşdırır. Buradan belə nəticə çıxır ki, sığorta müqaviləsinə daxil edilən risklərin təsnifatı ingilis praktikasında daha mükəmməldir.

Standart şərtlər (İngilis üsulu) riskləri 2 qrupa bölür:

1. *insan amilləri ilə əlaqədar olmayan risklər* (yəni gəmi sahibinin iradəsindən asılı olmayan risklər):
 - müxtəlif naviqasiya təhlükələri, (məsələn gəminin fırtına nəticəsində batması);
 - gəmiyə quldurlar tərəfindən basqın edilməsi;

- partlayış, yanğın;
- əmlakın qərəzli şəkildə (qəsdən) bortdan kənara atılması;
- yükləmə-boşaltma işlərində baş verən hadisələr;
- vulkanın püskürməsi, zəlzələ, ildırımın çaxması;

2. *insan amilləri ilə əlaqədar olan risklər.* Gəmi sahibi bu risklərin qarşısını ala bilər:

- pərlərin sınması, buxar çənlərinin partlaması, korpus və ya avadınlığın gizli defektləri;
- heyət tərəfindən dələduzluq hərəkətlərinə yol verilməsi;
- zabit heyətinin, təmirçi və ya fraxtoçuların ehtiyatsızlığı;
- yerüstü nəqliyyat, uçuş aparatları, dok və ya liman avadanlıqları ilə toqquşma.

Gəmi sahibləri itkinin bu iki qrupdan birinin səbəbləri nəticəsində əmələ gəldiyini sübut edərsə, növbəti təhqiqata təcrübə cəhətdən ehtiyac qalmayacaqdır. Sığorta hadisəsi ikinci qrupa aid edildikdə isə, gəmi sahibinin itkisi, yalnız superintendant, gəmi sahibi, menecer, və ya gəmiçilik şirkətinin sahil aparatının rəhbər əməkdaşlarının ehtiyatsız fəaliyyəti nəticəsində yarandığı sübut olunduqdan sonra ödənilir. Heyətin üzvləri, kapitan, zabitlər və botsman bu təbəqəyə, yəni rəhbər əməkdaşlara aid edilmirlər (bəzi ölkələrdə isə “gəmi sahibi” anlayışına kapitan da aiddir). Yuxarıda qeyd edilən şəxslərin ehtiyatsız hərəkətləri sığorta ilə təmin olunur.

Kasko gəmilərinin sığortalanması zamanı, sığorta mükafatının stavkası sığorta müqaviləsi üzrə olan sığorta məbləğinin faizləri ilə ifadə edilsə də, gəminin böyüklüyü (ölçüsü) və yaşından asılı olur. Sığorta mükafatının stavka ölçüsü, adətən franşizanın ölçüsünə proporsionaldır və onun səviyyəsi müxtəlif ölkələrdə müxtəlif şəkildə olaraq, gəminin qiymət və növündən asılıdır.

Aşağıdakılar sığorta müqaviləsinə daxil olunur:

- ❖ **fraxtın itirilməsi riski.** (gəmi sahibinə, gəminin qəza şəraitində dayanması ilə əlaqədar olmayan gəlir ödənilir);

- ❖ **hərbi və tətill riskləri** (sığortanın bu növü nisbətən ucuz hesab edilir və avtomatik olaraq yüksək təhlükəli ərazilərin sərhədlərindən xaricdə fəaliyyət göstərir, yalnız gəmilər təhlükəli ərazilərə daxil olduqlarında, əlavə sığorta mükafatı ödənilir);
- ❖ **xərclərin artım riski** (sığortanın ümumi məbləğinin azaldılması məqsədi ilə, gəminin dəyərinin 80%-i tam şəraitə müvafiq olaraq, gəminin dəyərinin 20%-i isə yalnız tam şəkildə məhv olunması zamanı və ən aşağı stavkalar üzrə olan sığorta təminatının təcrübi cəhətdən təqdim edilməsi şəraitində sığorta olunur);
- ❖ **kreditorun maraqları** sığortanın reysə aid şərtləri, tikinti və ya təmir dövrü (belə hallar zamanı, nəinki sığortaçının məsuliyyətinin müddətini ciddi şəkildə təyin etmək, eləcə də xüsusi şərtlərin müəyyən olunması lazımdır)

Hava gəmilərinin sığorta olunması- hava gəmilərinin istismarçıların, uçuş aparatlarının, anbarların və hava limanları sahiblərinin (operatorlarının) aviasiya sferası ilə əlaqəli olan aviasiya – sənaye kompleksinin məsuliyyətinin müxtəlif növlərinin sığortalanmasının daxil edildiyi aviasiya sığortasının əsas növlərindən biri sayılıdır.

Çıkaqoda 1944-cü ildə qəbul olunmuş “Beynəlxalq mülki aviasiya haqqında konvensiya”nın müddəalarına əsasən vətəndaş aviasiyasının və təyyarələrin sığortasının fəaliyyəti tənzimlənir (həmçinin bura hava və ya mühərriklərin ağırlığı ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqədar olaraq atmosfer qatında uçuş həyata keçirən, havadan yüngül və ağır olan aparatlar daxil edilir). Hava gəmiləri qeyri-vətəndaş və vətəndaş gəmilərinə bölünürlər.

Aviasiya sığortasının xüsusiyyəti, riskin qəza əlamətinə əsaslanır. Bu bir sıra sığorta şirkətləri üçün öz risklik təbiətini, zərərlik və qeyri-balanslığın xüsusiyyətini qoruyub saxlayır. Hazırda hava gəmilərinin əsas sığorta etdirənlərə, hava nəqliyyat vasitələrinin müxtəlif növləri ilə fəaliyyət göstərən kommersiya aviaşirkətləri, istismarçılar, hava reyslərinin operatorları, aviazavodlar, aeroklublar, avia texnikanın satışı ilə məşğul olan müxtəlif şirkət və kompaniyalar, hava gəmilərinin fərdi sahibləri və s. daxildirlər.

Aviasiya sığortasının şərtləri, hava gəmisi və yüklərin sığortası praktikasına əsasən tərtib edilir və bu səbəbə görə də iri aviasiya risklərinin sığortalanması zamanı sığorta ödənişi və həmçinin sindikatlarda birləşən anderrayterin ixtisaslaşmış və universal sığorta şirkətini təmin edən ümumi maliyyə vəsaitlərindən istifadə olunur.

Bundan başqa şəxsi hava gəmisini, yük və heyətlərin daşınması üzrə şəxsin aviadaşıyıcı xidmətinə malik olan kommersiya və sənaye şirkətləri də sığorta etdirirlər.

Sığorta obyektı deyiləndə, sığorta olunan şəxsin hava gəmisinin müdafiə olunması ilə əlaqədar olan əmlak marağı başa düşülür (hava gəmisinin korpusu, hidravlik və elektrik sistemin və həmçinin hava gəmisinin korpusu və yaxud daxilində quraşdırılmış radio və naviqasiya avadanlıqlarının şassisi).

Dünya praktikasında, hava gəmilərinin sığortası və istismar edilməsi ilə əlaqədar olan müxtəlif məsuliyyət növləri üzrə *kombinə edilmiş polislər* daha geniş yayılmışdır. Sığortaçı, sığorta müqaviləsinə əsasən, hava gəmisinə uçuşlarda, dayanacaqlarda (torpaqda və ya suda) sığorta müddəti ərzində müxtəlif səbəblərə bağlı olaraq dəymiş zərəri pul və ya natural şəkildə ödəməli və ya zərərin ölçüsünü azaltmalıdır. Hava gəmiləri ümumiyyətlə “bütün risklərdən” sığortalana bilirlər.

Sığorta hadisəsinin baş verdiyi I halda (yəni, hava gəmisinin qəzaya uğraması-tam şəkildə məhv olması) sığorta ödənişi tam sığorta məbləğinin ölçüsünə uyğun şəkildə həyata keçirilir. II halda isə sığortalı şəxsə, hava gəminin nəinki məhv olması həmçinin müxtəlif səbəblər ucbatından zədələnməsi zamanı da sığorta ödənişi verilir, yalnız ödənilən məbləğ sığorta hadisəsinin ağırlıq və şərt dərəcəsiindən asılı olur.

İldırım zərbəsi, yanğın, partlayış, bir hava nəqliyyatının vasitəsinin digəri ilə toqquşması və yaxud üçüncü şəxslərin qərəzli (qəsdən) fəaliyyəti ucbatından detalların, hissələrin və elektro avadanlıqların və ya ayrı-ayrı mexanizmlərin mexaniki şəkildə zədələnməsi və eləcə də aviagəminin istismar müddətinin bitməsi və onun daxilində baş verən konstruktiv və karroziya defektlər zamanı dəymiş zərər ödənilmir.

Hava gəmisi hər hansı bir detalın təbii surətdə köhnəlməsi nəticəsində zədələndikdə, sığorta obyektinə dəymiş zərər bu detalın qiymətinə müvafiq olaraq ödənilir.

Hava gəmisinin sığortalanması zamanı sığorta məbləği, gəminin həqiqi (bazar) dəyərindən artıq olmayan məbləğdə təyin olunur, yalnız hava gəmisinin dəyərindən az olan məbləğə müvafiq olan sığortanın həyata keçirilməsinə də icazə verilir. Fransıza, hava gəmilərinin sığorta üzrə müqaviləsi zamanı da nəzərdə tutulur.

Hava gəmisinin sığortası üzrə müqaviləyə adətən bu şərtlər daxil olunur:

1. hava gəmisinin itdiyi zaman (xəbərdarlıq olmadan hava gəmisi itdikdə və onun barədə 15 gün ərzində informasiya olmadıqda, sığorta ödənişi ödənilir);

2. qəza enişi (məcburi eniş) və hava gəmisinin xilas edilməsi üzrə xərclər (hava gəmisinin fors-major vəziyyəti ilə bağlı olaraq enməsi zamanı, sığortaçı tərəfindən uçuşun və hava gəmisinin nəqlinin təmin edilməsi üzrə xərclər ödənilir);

3. zədələnən hava gəmisinin təmirinin qiyməti (zədələnmənin sığorta hadisəsi nəticəsinə bağlı olaraq baş verməsi sübut edildikdə, xərclərin uyğun ödənişinin şərtləri və həddi müəyyən olunur);

4. abandon hüququna malik olmaq (hava gəmisinin sığorta polisinin şərtlərinə əsasən, sığortalı şəxs sığorta şirkətinin razılığı olmadan abandon barədə bəyan edə bilməz, yəni sığortalı şəxs sığorta məbləğinin ölçüsünə müvafiq olan sığorta ödənişini əldə etmək məqsədilə sığortalanmış əmlaka olan hüquqlardan imtina edə bilməz).

5. hava gəmisinin tam olaraq məhv olmasının müəyyən olunması;

Hava gəmilərinin kreditə götürülməsi, lizinq, İcarə, və s. kimi sığorta müqavilələrinin şərtlərinə, tərəflərin-uyğun hüquqi münasibətlərin iştirakçıların maraqlarını qorumaq üçün korrekturalar da daxil edilir.

Sığortaçılar arasında iri ölçülü risklərin bölüşdürülməsi ilə texniki və digər hesablaşma işlərini yerinə yetirən (sığortaçının göstərişinə və ya razılığına əsasən) brokerlər məşğul olurlar.

Yük daşınmalarının sığorta olunması. Sığortanın ən qədim növlərindən biri yük sığortası sayılır. Sığorta şəhadətnaməsi dünyada ilk dəfə məhz yükləri sığortalamaq məqsədilə yazılmışdır.

Yüklərin sığortalanması - yük sahibinin və ya yükə görə maddi məsuliyyət daşıyan şəxslərin əmlak marağını müdafiə edir. Daşınmanın əsas iştirakçıları aşağıdakılardır:

- *yükü göndərən şəxs* (fiziki və ya hüquqi şəxs);
- *yükü alan şəxs* (fiziki və ya hüquqi şəxs);
- *bəraçı* (yük göndərən şəxs tərəfindən ona təqdim olunan yükü təyinat məntəqəsinə çatdıran və bu yükü səlahiyyətli şəxsə təqdim edən fiziki və ya hüquqi şəxs (nəqliyyat təşkilatı));
- *ekspeditor* (daşınmaya cəlb edilmiş bütün tərəflərin qarşılıqlı fəaliyyətini koordinasiya edən və müqavilə ilə əlaqədar olan yükboşaltma əməliyyatlarını aparan hüquqi şəxs).

Yük daşınmalarının sığorta risklərinə, daşıma üsulundan asılı olmadan yükün korlanması, zədələnməsi, məhv olması və ya hər hansı formada itkisi daxildir. Sığortaçı öz səlahiyyətlərini, yalnız sığortası mümkün və əlverişli olan risklərin sığortalanması ilə məhdudlaşdırır.

Sığorta risklərindən istisnalar və (və ya) sığorta təminatında məhdudiyyətlər: Hətta sığorta riskinin bilavasitə nəticəsi kimi ortaya çıxsa belə, Sığorta aşağıdakılar nəticəsində sığorta predmetinin məhv olmasına, korlanmasına və ya xərclərə təminat vermir.¹⁰

- ✓ Sığortalının, yük göndərən, yük alan və ya onların nümayəndələrinin qəsdı;
- ✓ nüvə partlayışının təsiri, radiasiya və ya radioaktiv şüalanma;
- ✓ müharibə, xarici dövlətlərin təcavüzkar hərəkətləri, hərbi əməliyyatlar; (müharibənin elan olunub-olunmamasından asılı olmayaraq);

¹⁰ <https://www.ateshgah.com/az/corporate-customers/yukl-rin-s-ortas/>

- ✓ vətəndaş müharibəsi, qiyamlar, buntlar, tətillər, ictimai intizamsızlıqlar, tədricən xalq üsyanlarına və ya hərbi qiyamlara çevrilən xalq iğtişaşları, üsyanlar, inqilablar, hərbi və ya qəsbkar hakimiyyətin əməlləri, həbs qoyulma və ya müsadirə, yaxud bunları etməyə cəhd və ya yuxarıda sadalanan hadisələrdən hər hansı birinin bilavasitə və ya dolaylı nəticələri, qanunsuz və ya qərəzli hərəkətlər vasitəsi ilə və ya hər hansı qanunsuz təşkilatın adından və ya onunla birlikdə hərəkət edən şəxslər tərəfindən törədilən aktların nəticəsində baş verən hadisələr;
- ✓ dövlət orqanlarının qərarı ilə əmlakın üzərinə həbs qoyulması, müsadirə edilməsi, milliləşdirilməsi, rekvizisiyası, məhv edilməsi və ya korlanması;
- ✓ Sığortalının cinayət törətməsi;
- ✓ yükün təbii xüsusiyyətləri (xarab olma, azalma, paslanma, kiflənmə, əksilmə, sınma, öz-özünə alışma və sairə);
- ✓ qablaşdırmanın lazımi səviyyədə edilməməsi;
- ✓ qablaşdırmanın zahiri bütövlüyünə baxmayaraq yükün əksik gəlməsi;
- ✓ yükün qurdlar, gəmiricilər və ya həşəratlar tərəfindən korlanması;
- ✓ hətta sığorta hadisəsinin nəticəsində ortaya çıxmasından asılı olmayaraq, yükün çatdırılmasının gecikdirilməsi.

Sığortaçı riski müştəri, nəqliyyat şirkəti və digər nəql (daşınma) iştirakçıları və yük barədə ona təqdim olunan informasiyalar üzrə qiymətləndirir. (məsələn, temperaturun təsiri nəticəsində həcmnin dəyişməsi, silkələnmə nəticəsində yükün təbii zərər norması).

Komplekt avadanlığının daşınmasının sığorta edilməsi zamanı avadanlığın boşaldılmasından sonra onların iş qabiliyyətini yoxlamaq, zədələnmiş aqreqlər və qovşaqların təmir olunması və yaxud dəyişdirilməsi zamanı, sığortaçı və sığortalı şəxsin qarşılıqlı fəaliyyətini müəyyənləşdirmək etmək lazımdır. Sığorta məsuliyyətinin növləri üzrə sığorta mükafatları, differensiallaşdırılır. Bu mükafatlar su nəqliyyatı vasitəsilə (anbar və ya göyərtədə) daşınan yüklərin yerləşdiyi yerdən asılıdır. Əlavə məsuliyyətli müqavilələrin imzalanması zamanı əlavə məsuliyyətin və

daşınan yüklərin cəhətləri üzrə ödənişlərin fərdi stavkası tətbiq edilir. Bundan başqa ticari yük gəmiləri üçün stavkalar, onların ixtisasından (odun, buğda daşıyan gəmilər, tankerlər, və s.) və bir sıra digər əlamətlərdən asılı olaraq fərqlənirlər.

Müqavilədə sığorta dövrünə və ayrı-ayrı nəqliyyat əməliyyatlarına məsuliyyətin tətbiq edilməsinə xüsusi diqqət verilir (məsələn, yüklənmə, boşaldılma və s kimi hallarda əmtəənin və ya itirilmə zədələnmə riski artır).

Sığortaçı, sığorta müddətinin başa çatması, lakin yükdaşıma əməliyyatlarının davam etməsi zamanı ya əlavə sığorta mükafatı tələb edəcək, ya da müqaviləni fəaliyyət göstərməyən müqavilə kimi hesab edəcəkdir.

Daşıma prosesində yükün təbii zərər normasından adətən frañsizanın təyin olunması məqsədilə istifadə edilir.

Fraxtın sığorta edilməsi, yəni yüklərinün daşınması üzrə ödəniş, spesifik xüsusiyyətə malikdir. Sığortalı şəxs kimi yük sahibi, bərəçi və ya başqa şəxs çıxış edə bilər. Yük daşınma müqaviləsi üzrə fraxt ödənişi tətbiq edildikdə, fraxtın sığortalanması və daşınma məbləğinin ödənilməsində yük sahibi maraqlı tərəf kimi çıxış edir. Fraxtın yükün təyinat məntəqəsinə çatdırılması zamanı ödənilməsi lazım olanda, fraxtın sığorta edilməsində həm bərəçi (gəmi sahibi), həm də yük sahibi maraqlı tərəflər kimi iştirak edir. Gəmi yüklənmək üçün digər limana aparıldıqda və müqavilə ilə təyin olunmuş müddət ərzində zədələnməyə məruz qaldıqda, bərəçi fraxtın sığorta edilməsində maraqlı olan tərəfdir.

Praktikada əsas polisdən bir il müddətində istifadə edilir. Bu sənəd üzrə sığorta təminatı bütün yüklərə şamil edilir. Aşağıdakı amillər əsas polisdə nəzərdən keçirilir;

- ✓ Yüklər və ya yüklərin növləri;
- ✓ il ərzində şirkətin planlaşdırılmış dövriyyəsi və eləcə də sığortaçı və sığortalı şəxs arasında mövcud olan münasibətlər (sığortanın şərtləri);
- ✓ daşınma marşrutları, nəqliyyatın növü (bəzən sığortalı şəxsin bütün yüklərinə tətbiq edilən “World wide policies” (ümumdünya polisləri) deyilən əsas polislərə də rast gəlmək mümkündür);
- ✓ bir nəqliyyat vasitəsi üzrə tətbiq edilən sığorta məbləğinin limiti;

✓ nəqlin nümunəvi qrafiki.

Sığorta hadisəsinin baş verməsi zamanı sığortalının vəzifələrinə aşağıdakılar aiddir. Bağlanmış sığorta müqaviləsi üzrə, sığorta hadisəsinin baş verməsi haqqında sığortaçıya və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinə, eyni zamanda qanunvericiliyə müvafiq olaraq həmin hadisə haqqında səlahiyyətli dövlət orqanlarına sığortalı və ya faydalanan şəxs tərəfindən hadisədən xəbər tutduqdan dərhal sonra (mümkün olan ən qısa müddət ərzində) hər hansı bir vasitə ilə xəbər verməlidir; Sığortalı, sığorta hadisəsinin baş verməsi faktını təsdiqləyən və (və yaxud) sığorta ödənişinin həcmının müəyyənləşdirilməsi üçün vacib olan məlumat və sənədləri sığortaçıya təqdim etməlidir; Sığortalı, sığortaçıya araşdırma aparmağa və ona zərərin baş verdiyi şəraiti, onun həcm və xarakterini müəyyən etmək üçün zəruri sənədlərlə maneəsiz tanış olmağa şərait yaratmalıdır; Sığorta təminatı veriləndən sonra sığortalının zərərləri üçüncü şəxslər tərəfindən qismən, və yaxud tam şəkildə ödənilərsə, o cümlədən qanunvericilikdə nəzərdə tutulan iddia müddəti ərzində qanuna görə sığorta olunanı sığorta təminatını əldə etmək hüququndan tam surətdə və ya qismən məhrum edən şərait yaranarsa, üçüncü şəxslərdən vəsaitləri aldıqdan sonra, yaxud sığortaçıdan qanun əsasında alınmış sığorta təminatının uyğun hissəsini sığortaçıya qaytarmaq əsasında ödənişinin ödənilmə tələbi alındıqdan sonra, 5 iş günü ərzində uyğun məbləği geri qaytarmalıdır; Sığortalı, həmçinin sığorta hadisəsinin baş verməsi və vurulan itkinin həcminin sübuta yetirilməsi öhdəliyini daşıyır. Sığortalı şəxs, həmçinin zədələnmiş yükün xilas olunması və eləcə də sığortaçı tərəfindən səbəbkar şəxsə regressin təqdim edilməsinə dair hüquqların təmin olunması üçün bütün lazımi tədbirlərdən istifadə etməlidir. Sığortaçıya sığorta hadisəsinin baş verdiyi sutka ərzində hadisə barədə informasiya verilməli və o isə öz növbəsində müvafiq sənədləri əldə etdikdən 3 gün sonra itkini müəyyən edib, sığorta aktını tərtib etməlidir.

Maliyyə risklərinin sığortalanması, müxtəlif səbəblər ucbatından mədaxilin əldə olunmaması və yaxud gəlirin itirilməsi riskinin sığortalanmasını ifadə edən əmlak sığortasının əsas növlərindən biri sayılır. Maliyyə riskləri müxtəlif şəkildə ola bilər, misal üçün, fiziki şəxsin iş yerinin itirilməsinə görə (müəssisənin ləğv

olunması, ştatın ixtisar edilməsi və s.) gəlirin əldə edilməməsi üzrə. Hüquqi şəxs isə əməkdaşların səhvi, bank personalınının səhlənkarlığı ilə əlaqədar olan zərərlər üzrə sığorta oluna bilər. Adətən sığorta hadisələrinə aşağıdakıları aid edirlər:

- ✓ sığortada qeyd edilmiş hadisələrin baş verməsi və ya istehsalın dayandırılması nəticəsində istehsalın həcmnin ixtisar olunması;
- ✓ müqavilə öhdəçiliyinin yerinə yetirilməməsi;
- ✓ müflisləşmək;
- ✓ gözlənilməz xərclər;
- ✓ sığortalı şəxs tərəfindən sərf edilən məhkəmə xərcləri və digər hadisələr.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə əsasən, “sahibkar kontragentləri tərəfindən şəxsi öhdəliklərinin pozulmasına görə sahibkarlıq fəaliyyətində yaranan zərərlik riski və ya bu fəaliyyətin şərtlərinin şəraitdən asılı olmayaraq dəyişilməsi” anlayışı kimi izah olunan sahibkarlıq riskinin sığorta olunmasının həyata keçirilməsi də mümkündür.

İnkişaf etmiş qərb ölkələrində sığorta nəzarəti orqanları, maliyyə risklərinin sığortası ilə fəaliyyət göstərəcək olan sığorta şirkətləri üçün nizamnamə kapitalının ölçüsünə yüksək tələblər müəyyən olunmuşdur.

İstehsalın dayandırılması və ya istehsalatda məcburi fasiləlik nəticəsində itirilmiş gəlirin sığortalanması, şərtləşdirilmiş hadisələr zamanı (su basma, partlayış, yanğın və s.) sığorta olunan şəxsin müəyyən əmlakının (binalar, tikililər, texnika, istehsalat avadanlığı və s.) məhv olması nəticəsində itkinin ödənilməsini nəzərdə tutur. Sığorta kompaniyası, sığorta olunan şəxsin müəssisəsinin normal şəkildə fəaliyyət göstərdiyi müddəti ərzində əldə etdiyi gəlir üzrə zərərini ödəyir. İstehsalatda fasiləlik dövrü, sığorta olunan şəxsə müqaviləyə əsasən təqdim edilən əmlakın zədələnməsi nəticəsi olaraq yarandıqda, onun gəlir itkisi ödənilməlidir.

Sığorta ödənişinin ölçüsü, sığorta hadisəsinin baş verməsi zamanı sığorta olunan şəxsin hesabat sənədləri eləcə də xüsusi hesablamalara əsasən təyin edilir. Adətən sığorta müqaviləsinin imzalanmasından qabaq olan dövr üzrə, gəlirin orta ölçüsü müəyyən olunur. Əksər hallarda bu dövr 1 ilə bərabərdir. Sığorta olunan şəxs

nəzarət (standart) dövründə gəlir əldə edə bilmədikdə sığortaçı, sığorta ödənişini ödəməkdən imtina edə bilər.

İstehsalatda fasiləlik dövrünün yaranması səbəblərini araşdırmaq və əldə edilməyən gəlirin ölçüsünü müəyyən etmək məqsədilə sığortaçı, sığorta olunan şəxsdən mühasibat kitabçasını, mühasibat uçotunun məlumatlarını və sığorta ödənişinin ölçüsünün təyin edilməsi üçün mühüm olan sənəd və məlumatların təqdim edilməsini tələb edə bilər.

İstehsalatda fasiləliyin sığortalanması üzrə müqaviləyə görə, sığortaçı nəinki əldə edilməyən gəliri, həmçinin müəssisənin normal fəaliyyətinin sürətli surətdə bərpa edilməsi üçün lazım olan sığortalı şəxsin əlavə xərclərini də ödəməlidir. Bu əlavə xərclərə işçilərin zədələnmiş avadanlıq və sistemlərinin bərpasına yönəldilmiş məvacibi və avadanlığın bərpası üzrə xərclər daxildir.

Gözlənilməz məhkəmə xərcləri risklərindən sığorta, Yəni sığorta olunan şəxs tərəfindən (hüquqi şəxs, sahibkar və yaxud adi vətəndaş) iqtisadi məhkəmədə və ya ümumi yurisdiksiya üzrə aparılan işlərlə əlaqədar olan xərclər. Burada sığorta hadisəsi kimi məhkəmədə olan işlərin nəzərdən keçirilməsi ilə əlaqədar olan xərclər, dövlət rüsumlarının ödənilməsi üzrə məcburi məsrəflər, vəkillərə ödənilən hüquqi kömək üzrə xərclər və s. kimi təzahürləri qiymətləndirmək olar.

Sığortalı şəxsin müştəriləri tərəfindən şəxsi öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi ilə əlaqədar olan maliyyə risklərinin sığorta olunması (məsələn, əmtəənin tedarüki və ya alqı-satqı müqaviləsi üzrə risk). Sığortanın bu növünə həmçinin kredit vəsaitlərinin qaytarılmaması, bank tərəfindən alınan veksellərin məbləğinin ödənilməməsi ilə əlaqədar olan bankın maliyyə riskləri və eləcə də bank əməkdaşlarının yalnız fəaliyyəti və bank personalının səhlənkarlığı ilə əlaqədar olan risklər də daxil edilir.¹¹

Kredit müqavilələri üzrə maliyyə risklərinin sığorta olunması. Bu tip sığorta müqavilə qrupları (çanta sığortası) və ya müxtəlif kredit müqavilələri üzrə həyata

¹¹ Xudiyev N.N. Sığorta işi. Bakı, 2003

keçirilir. Sığorta təşkilatının məsuliyyətinin həddi, tərəflərin müəyyənləşdirdiyi sığorta məbləği ilə müəyyən edilməli və verilmiş kreditin məbləğinə müvafiq şəkildə olmalıdır. Bank maliyyə riskini, vermiş olduğu faizli kreditin bütün məbləği üzrə sığortalana bilər.

Sığortanın bu növü, borc götürən şəxsin kreditinin ödənilməməsi üzrə məsuliyyətinin sığorta edilməsi növündən fərqləndirilir. Sığortanın bu növlərinin oxşar cəhəti ondan ibarətdir ki, burada mənfəətəkar bankdır, sığorta riski isə kredit resurslarının qaytarılmamasından ibarətdir. Sığortanın bu növlərinin fərqli olan cəhəti isə, sığortaçının məsuliyyətinin həcmindən və baş vermiş sığorta hadisələrinin müxtəlif cür izahından və digər fərqlərdən ibarətdir.

Sığorta şirkətləri banklar ilə sığorta müqaviləsini verilən faizli kreditin məbləğinin təqribən 80-90%-i üzrə imzalamağı daha yararlı hesab edirlər. Beləliklə, bankın itkisinin ödənilməsi üzrə iştirakçı payı, onun kredit qaytarılmasına olan marağını və məsuliyyətini artırır. Sığorta müqaviləsinin imzalanmasından öncə sığorta şirkəti, sığorta olunan bank tərəfindən təqdim olunan məlumatlar (kreditləşdirilmiş tədbirlərin texniki-iqtisadi əsasları, borc götürən şəxsin maliyyə vəziyyətini təsdiq edən sənədlər, kreditin təqdim edilməsi üzrə müqavilələrin surəti və.s) üzrə riskin səviyyəsini müəyyənləşdirir (qiymətləndirir). Sığorta mükafatının ölçüsü, faiz və kredit stavkasının məbləğindən, riskin səviyyəsindən, kredit istifadə edilməsi müddətindən eləcə də kredit öhdəliklərinin təminat növlərindən asılıdır.

Sığorta müqavilələrinin fəaliyyət müddəti konkret risklərə və onların təzahür şərtlərinə əsaslanır. Borc götürən şəxsin müflisləşməsi, kredit müqaviləsi üzrə öz öhdəliklərinə əməl etməməsi və yaxud fors-major şəraitinin nəticəsində öz öhdəliklərini lazımi səviyyədə icra edə bilməməsi səbəbindən borc götürən şəxs tərəfindən kredit resurslarının və onların faizlərinin müəyyən edilmiş müddət ərzində qaytarılmaması da sığorta hadisəsi hesab edilir.

Sığortalı şəxs sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə təyin edilmiş müddət ərzində sığortaçıya informasiya verdikdə sığortaçı, sığorta hadisəsinin baş verməsinə dair səbəbləri aydınlaşdırmalı, sığorta akt tərtib etməli, sığortanı ödəməli və ya yazılı

surətdə ödənişdən imtina olunmalıdır. Sığorta ödənişi, qaytarılmayan kredit resurslarının ölçüsünə və kreditdən istifadə etmək üçün nəzərdə tutulan faizlərin məbləğinə müvafiq olaraq həyata keçirilir. Yalnız, sığortanın məbləği verilmiş kreditin məbləğindən az olarsa, sığorta ödənişinin ölçüsü, sığorta məbləğinin kreditin məbləğinə olan nisbəti üzrə proporsional şəkildə ixtisar edilir.

Sığortanın bu növü həm də sığortanın aşağıdakı növlərini bir-birinə birləşdirir:

1. əmlakın sığorta olunması - banka təqdim edilən və qaytarılmamış kredit vəsaitlərinin məbləği;

2. maliyyə riskinin sığorta olunması - gəlir itkilərinin, yəni əldə edilməmiş faizlərin kompensasiya edilməsi.

Lakin, müqavilədə sığortaçının “sığortalı şəxsin gəlir itkisinin tam olaraq sığorta ödənişləri üzrə kompensasiya edilməsinə dair vəzifələri ifadə olunduqda, sığortalı şəxs, bank tərəfindən əldə edilməyən faizlərin sığortaçı tərəfindən ödənilməsinə tələb etmək hüququna malikdir”.

Sahibkarlıq riskinin sığorta olunması (*Kommersiya riskləri sığortası*) əmlakın itirilməsi və gözlənilən gəlirlərin əldə edilməməsi riskindən təşkil olunmuşdur. Kommersiya risklərinin sığorta olunması üzrə müqaviləyə əsasən, yalnız sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı olan zərərlik riskinin sığorta olunduğu şəxs, sığortalı şəxs hesab edilir. Sahibkarlıq riskini digər şəxslərin sığorta etdirməsi qəti qadağandır. Maliyyə risklərinin sığorta olunmasının qeyd edilmiş sığorta növlərindən əsas fərqi də elə bundan ibarətdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, maliyyə risklərindən sığortalanma sahibkarların gəlir və əmlak itkisi riskindən qorunmağa şərait yaradır.

Bank risklərinin sığortalanmasına aşağıdakı növlər üzrə sığortalar aid edilir:

- ✓ bankın əmlakı;
- ✓ bankın xəzinəsində olan nağd pullar;
- ✓ abonent seyflərinin içində olanlar;
- ✓ bankın boşdayanmadan sığortalanması;
- ✓ nağd pul vəsaitlərinin nəqli (“inkasator” sığortası);

- ✓ bankın pul vəsaitlərinin hesabına bank əməkdaşlarının bədbəxt hadisələrdən sığortalanması;
- ✓ bank əmanətlərinin bank vəsaitləri hesabına sığortalanması;
- ✓ bank əmanətçilərinin bank vəsaitləri hesabına əmanət müddəti və məbləği üzrə bədbəxt hadisələrdən sığortalanması;
- ✓ plastik kartlar vasitəsilə əməliyyatları aparan kredit müəssisələrinin sığortalanması;
- ✓ intellektual risklərin və eləcə də cinayətkarın bankın komputer şəbəkəsinə müdaxilə etməsi hallarının sığortalanması;
- ✓ bank işçilərinin məsuliyyətinin sığortalanması.

Sığorta məbləği, sığortalanmış risklər və onların təzahür şərtlərinin nəzərə alınması və onların tərəflərin razılığına əsasən müəyyən edilməsi üzrə təyin edilir. Məhz bu səbəbdən sığorta mükafatının ölçüsü, sığorta müddəti və onun obyekt, sığortaçının sığorta riskinin səviyyəsi və öhdəliyinin həcmindən asılı olaraq müəyyən edilir. Bank ilə sığorta müqaviləsi imzalandıqda, sığorta şirkəti bankın qiymətləndiriciləri ilə birgə bankın risk səviyyəsinin dəyərləndirilməsini həyata keçirir. Bank müxtəlif risklərdən və ya kompleks risklərdən sığortalanma ilə qərar qəbul edir və sığortanın şərtlərinə düzəliş edir.

2.2.Fiziki şəxslərin əmlakının sığortalanması.

Vətəndaşların əmlaklarının sığortalanmasının müxtəlif növləri vardır.Sığorta obyektləri kimi aşağıdakıları göstərmək olar.

1. daşınmaz əmlakın (müxtəlif tikililər, bağ evləri, təsərrüfat blokları, yaşayış və qeyri yaşayış binaları və.s), həmçinin onların ayrı memarlıq və konstruktiv hissə və komponentləri (bəzəmə işləri, daxili təmir, arakəsmələr və eləcə də divar, tavan, dam, fundament və.s) sığortalanması;

2. ev və digər əmlakın, yəni şəxsi istehlak və məişət, həmçinin yardımçı təsərrüfat vasitələrinin sığortalanması;
3. şəxsi nəqliyyat vasitələrinin sığortalanması;
4. maşınların, qaz kəmərlərinin, aparatların, buxar çənlərinin və onlara oxşar digər avadanlıqların qəzaya uğraması nəticəsində əmlakın zədələnmədən və yaxud məhv olmadan sığortalanması;
5. elektron qurğuların “elektron risklərdən” sığortalanması;
6. soyuducu kameralarında saxlanılan əmlakın sığortalanması;
7. ev heyvanları və digər kənd təsərrüfatı obyektlərinin sığortalanması və.s.

Yalnız, konkret əmlakla bağlı xüsusi müqavilə imzalanmadıqda, sənədlər, kolleksiyalar, qiymətli məmulatlar, pul nişanları, qiymətli kağızlar, qiymətli daşlar, əlyazmalar, antikvar əşyalar, və s vətəndaşların əmlak obyektinə ola bilməz.

Bu növlərin hər birinin öz cəhətləri, sığortaçı və sığorta olunan şəxs arasında olan müqavilə münasibətlərinin tərtib edilməsinə dair fərqləri mövcuddur.

Ailə tələbatlarının asılı olaraq vətəndaşların əmlakını uyğun səviyyə üzrə aşağıdakı 2 kateqoriyaya bölürlər:

1. daha üstün səviyyədə olan əmlaklar (yəni, onların məhv olması ictimai və şəxsi maraqlara təsir göstərən mühüm əhəmiyyətli əmlak);
2. digər əmlaklar (onların məhv olması əsasən vətəndaşların şəxsi maraqlarına təsir göstərir).

Birinci kateqoriyalı əmlakın məhv olması (yaşayış evləri və ya ailənin əsas gəlir mənbəyi olan təsərrüfat heyvanları) sahibkara fəvqəladə ziyan vura bilər. Məhz bu səbəbdən dövlət əmlakın məhv olması zamanı vətəndaşlara maddi yardım göstərməlidir.

Yaşayış binasını sığortalayan şəxslər - mənzillərin mülkiyyətçiləri, yaşayış yerinin icarədarları və onların ailələri, məsuliyyətli kirayəçilər (əgər mənzil bələdiyyənin və ya dövlətin mənzil fonduna daxildirsə), və eləcə də yerin sığortalanmasında maraqlı tərəf olan şəxslərdir.

Sığorta müqaviləsinə əsasən mənfəətkar şəxslər, yalnız mülkiyyətçilər, mənzili kirayə götürənlər və ya icarədarlar ola bilərlər. Bir qayda olaraq tikililər, konstruktiv komponentlərə ayrılmadan sığortalansalarda da, onların hissələr üzrə sığortalanması mümkündür. Sığorta məbləği bu halda, tikililərin məbləğinin pay nisbəti üzrə təyin edilir.

Sığorta obyektinin müəyyən olunması, sığorta təminatı üzrə ərazinin sığorta sənədlərinin dəqiqləşdirilməsi ilə əlaqədardır. Burada sığorta obyektini sığorta olunmuş obyekt hesab olunur və sığorta olunmuş obyekt bu ərazidən kənar edildikdə, sığorta müdafiəsi dayandırılır. Yaşayış binaları (mənzil, otaq) və onların bəzək elementləri üçün sığorta təminatının ərazisi, onların dəqiq ünvanı ilə təyin olunur. Tikililər üçün ərazi dəqiq ünvanın və ya bağçılıq cəmiyyətlərinin ünvanının təyin olunması ilə müəyyən edilir. Ev və ya digər əmlak üçün isə ərazi, sığorta etdirən şəxsin yaşadığı mənzil və ya tikilinin, şəhər, əyalət və hətta ölkənin dəqiq ünvanının müəyyən olunması ilə təyin edilir.¹²

Qəzalılı vəziyyətində olan və yaxud qəzalılı binalarda yerləşən və eləcə də sığorta olunan şəxsə aid olmayan əmlaka sığorta tətbiq edilmir.

Sığorta məbləği sığorta müqaviləsinə müvafiq olaraq sığorta obyektinin sığorta olunduğu, sığortaçının öhdəliklərinin maksimal (son) həddi olan və əsasında sığorta haqqı hesablanmalı olan məbləğdir. Tikili və ya yaşayış binasının dəyəri tikiliyə sərf edilən xərclərə əsasən hesablanır və uyğun sənədlərlə təsdiq olunur. Lakin, sığortaçı bəzi mübahisəli hallarda əmlakı müstəqil surətdə qiymətləndirə bilər. Sığortaçı standart tikililərin və yaşayış binalarının dəyərini, onların ümumi sahəsinin 1m²–nin bazar qiyməti üzrə hesablayır. Sığorta olunan şəxs tərəfindən əldə olunan ev və digər əmlakın məbləği, əmlakın əldə edilməsi üçün zəruri olan məbləğə müvafiq olaraq təyin olunur.

Sığorta olunan şəxs sığortanın məbləğini, sığorta obyektinin həqiqi məbləğindən az müəyyən edə bilər. Bu natamam sığorta adlanır. Sığorta hadisəsi baş

¹² N.N.Xudiyev.Sığorta işi:Müasir Kurs.Bakı,2015

vermə zamanı ödənişlər, obyektin məbləğinin sığortanın məbləğinə olan nisbətində müvafiq olaraq proporsional şəkildə həyata keçirilir.

Sığorta hadisəsinin baş verdiyi məqamda sığorta məbləği əmlakın sığorta dəyərindən az olarsa, bu halda sığorta ödənişinin məbləği sığorta məbləği ilə əmlakın sığorta dəyərindən nisbətində müvafiq surətdə azaldılır və sığorta ödənişi aşağıda göstərilən düstura müvafiq həyata keçirilir.¹³

$$SÖ = SM/SD * DZ$$

Burada:

SÖ – Sığorta ödənişi

SM – Sığorta məbləği

SD – əmlakın sığorta dəyəri (sığorta hadisəsi baş verdiyi gün onun bazar qiyməti)

DZ – əmlaka dəyən zərər

Sığorta müqaviləsində (Sığorta Şəhadətnaməsində) və/və ya sığorta müqaviləsinə qəbul edilmiş Əlavələrdə göstərilən azadolma məbləği(ləri), hər bir hadisə üzrə, yalnız hazırkı Qaydalar ilə müəyyən olunmuş Natamam Sığorta haqqında şərtin tətbiq olunmasından sonra, sığorta ödənişinin məbləğindən aşağıda göstərilən düstura müvafiq çıxılır:

$$SÖ = (SM/SD * DZ) - Fr$$

Burada:

SÖ – Sığorta ödənişi

SM – Sığorta məbləği

SD – əmlakın sığorta dəyəri (sığorta hadisəsi baş verdiyi gün onun bazar qiyməti)

DZ – əmlaka dəyən zərər

Fr – Sığorta müqaviləsində (Sığorta Şəhadətnaməsində) və/və ya sığorta müqaviləsinə qəbul edilmiş Əlavələrdə göstərilən azadolma məbləği(ləri)

¹³ <http://amrahsigorta.az/assets/Hquqi-xslr-mxsus-mlak-sortas.pdf>

Sığorta məbləği, adətən sığorta müqaviləsində milli valyuta ifadəsində təyin edilir. Sığorta müqaviləsinin fəaliyyət dövrü ərzində sığorta obyektinin məbləği, qiymətlərin artması ilə əlaqədar olaraq artır, sığorta müqaviləsində qeyd edilmiş sığorta məbləği isə dəyişməz olaraq qalır. Bu halda sığorta obyektinin məbləği ilə sığorta məbləği arasında mövcud olan fərq sığorta müdafiəsi ilə təmin edilmir.

Tarif stavkaları tikililərin sığortası üzrə şəhər və kənd əraziləri üçün müxtəlifdir və bu stavkalar, illik sığorta məbləğindən asılı olaraq müəyyən olunur.

Sığorta müqaviləsində nəinki sığorta məbləği, həmçinin yekun sığortanın hədd məbləği müəyyən edildikdə, avtomatik olaraq yekun sığortanı da həyata keçirmək mümkündür. Bu halda əlavə sığorta mükafatı sığorta olunan şəxsdən əsas sığorta mükafatı ilə birgə alınır. Sığorta müqaviləsində ABŞ dollarının məzənnəsi qeyd edilir və bu zaman sığorta hadisəsi zamanı ödənişlər, bu məzənnənin artımına müvafiq olaraq proporsional şəkildə artır.

Bir qayda olaraq sığorta şirkətləri, sığortalanmış risklərin siyahısını tərtib edirlər, məsələn; çökmə, sürüşmə, sel daşqını, daşqın, tufan, çay sularının daşması, qasırqa, sunami küləkləri, partlayış, yanğın, alovlanma, ildırım zərbəsi, zəlzələ, bol qar yağıntısı, uzunmüddətli yağışlar, nəqliyyat vasitələrinin toqquşması, su təchizatı və istilik sisteminin qəzaya uğranması, quldurluq, soyğunçuluq, qarət, əmlakın üçüncü şəxslərin fəaliyyəti nəticəsində zədələnməsi və ya məhv olması və.s. Lakin bəzən sığorta qaydalarında və sığorta müqaviləsində sığortalanmış risklərin ətraflı şəkildə izahı təqdim edilmir və bunun nəticəsi olaraq da sığorta hadisəsinin müəyyənləşdirilməsini çətinləşdirir.

Sığorta kimi tədqiq edilən sığorta hadisəsi, təsadüflük və mümkünlülük xüsusiyyətlərinə malik olmalıdır. Bu məqsədlə sığortanın şərtlərində risklərin formalaşdırılmasıyla birlikdə korrekturaların da izahı verilir və bu zaman itkilər ödənilmir. Bu itkilər aşağıdakı amillərin nəticəsində əmələ gələ bilər:

- ✓ əmlakın təbii xüsusiyyətləri; sığortalı şəxs və onun ailə üzvlərinin ehtiyatsızlığı nəticəsində və qəsdli fəaliyyət;

- ✓ sığortalı şəxs və onun ailə üzvlərinin qanunvericiliklə qadağan edilmiş fəaliyyəti;
- ✓ spirtli içkilər və ya narkotik maddələrin təsirinə məruz qalan sığortalı şəxslər və onun ailə üzvlərinin fəaliyyəti;
- ✓ sığortalı şəxs tərəfindən sığorta edilmiş obyektin istismarı üzrə normativ və təlimat sənədlərin tələblərinə əməl edilməməsi;
- ✓ aradan qaldırmaq mümkün olmayan qüvvələrin şərtləri (qanunu, asayışı sabitləşdirən siyasi və ya hərbi fəaliyyət);
- ✓ sığorta müqaviləsinin imzalanmasından əvvəl ərazinin təbii fəlakət zonası kimi elan edilməsi zamanı baş verən təbii hadisələr və s.

Sığortanın bir illik müddəti dövründə sığorta haqqı (sığorta mükafatı), illik tarif stavkasına sığorta məbləğinə vurulması yolu ilə hesablanır. Bir ildən artıq olan müddət üzrə sığorta haqqı isə bir sığorta müqaviləsinin fəaliyyət göstərdiyi müddətdən etibarən hər il yenidən hesablanır.

Ev əmlakının sığortalanması, faktiki itkinin müqavilədə qeyd edilən sığorta məbləğindən yüksək olmamaq şərti ilə ödənilməsinə nəzərdə tutur. İtki akt və ona əlavə olunmuş sığorta hadisəsinin səbəb və faktlarını təsdiqləyən sənədlər vasitəsilə müəyyən olunur. Məsələn, mənzilin su basması zamanı bərpa üçün smeta tərtib edilir və eləcə də əmlakın müxtəlif zədələnmə səviyyəsinin dəyərləndirilməsi həyata keçirilir. Sığortalı, uyğun sənədləri (smeta və aktı) hidrometeoroloji xidmət, yanğına nəzarət, məhkəmə - istintaq, polis orqanları və digər dövlət idarələrindən, həmçinin dəyərləndirmə fəaliyyətinə cəlb edilən kommersiya şirkətlərindən alır. Sığortalı şəxs zədələnmiş, oğurlanmış və ya məhv edilmiş əmlakının siyahısını tərtib edir. Sığorta təminatının ölçüsünün təyin etmək üçün bu sənədlərin məcmuyu üçün əsas vasitədir.

Tikili və digər əmlakın sığortalanması üzrə zərərin təyin olunması və sığorta təminatı qaydası eyni olsa da, sığortalanmış əmlakın (nəqliyyat vasitələri, məhsulları, əmtələri və s.), təbii fəlakətin (zəlzələ, yanğın və s.) bədbəxt və ya qəza hadisələrinin növlərindən asılı olaraq bir-birindən fərqlənir. İcra edilən işlərin tərkibi bunlardan ibarətdir; əmlakın zədələnməsi və ya məhv olması faktının müəyyən olunması; zərər

səbəblərinin araşdırılması; zərər dəymiş obyektlərin və sığorta edilmiş əmlak ləvazimatlarının müəyyənləşdirilməsi; sığorta ödənişi və zərər üzrə məbləğin hesablanması.

Sığortaçı, tikililərin sığortalanması zamanı fiziki şəxsin təsərrüfatındakı tikililərin tərkib və sayını aydınlaşdırır, onların qiymətləndirmə qaydalarını eləcə də bu tikililərin ölçüsünü, təyinatını, dam və divar örtüyünün materiallarını yoxlayır. Həmçinin sığortaçı, əvvəllər qeydiyyatdan keçmiş tikintiləri və ya yeni tikililəri də qiymətləndirir. Sığortaçı öz işinin nəticəsində akt tərtib edir və sığorta ödənişinin ölçüsünün təyin olunması üçün zəruri sənədlərin tərkibini müəyyənləşdirir.

Könüllü sığorta üzrə sığortalanmış tikintilərin zədələnməsi və ya məhv olması zamanı dəyən ziyan əlavə şəkildə hesablanmır. Tikintilərin tam şəkildə məhv edilməsi zamanı verilmiş sığorta təminatın məbləği, müqavilə üzrə təyin edilən sığorta məbləğinə bərabərdir.

Zərərin ölçüsünə məhv edilmiş və ya oğurlanmış əşyaların parakəndə qiymətləri üzrə hesablanmış məbləği, zədələnmə halları zamanı isə əmlakın dəyəri və onun sığorta hadisəsindən sonrakı dəyəri arasındakı fərq əlavə olunur. Əşyaların köhnəlməsi isə, bu əşyaların əldə olunma müddəti istismar səviyyəsi və fəlakət zamanı onların faktiki vəziyyətini nəzərə almaqla, ilkin məbləğə olan faiz şəklində müəyyən edilir. Bu zaman köhnəlmənin qəbul olunmuş normalarından istifadə olunur. Sığorta etdirən şəxsin mənzilinin təmir dəyəri də hesablanır. Hesablaşma prosesinə habelə bəzək elementləri və mənzilin avadanlıqları; divar, döşəmə, qapı və pəncərə çərçivələrin rənglənməsi; tavanın ağardılması, qapı və pəncərə şüşələrinin və sığorta hadisəsi nəticəsində zədələnməmiş elektrik zənglərinin, elektrik və tele naqillərin dəyişdirilməsi də daxil olunmalıdır. Sığorta hadisəsi zamanı əmlakın xilas edilməsi üzrə xərclər, zərərin məbləğinə əlavə edilir. Yanğının söndürülməsi nəticəsində bəzi əşyalar məhv olduqda və ya zədələndikdə, bu zərər sığorta etdirən şəxsin məruz qaldığı itkilərin məbləğinə əlavə olunur.¹⁴

¹⁴ N.N.Xudiyev.Sığorta işi:Müasir Kurs.Bakı,2015

Bərpa işinin qiyməti, zərərlərin kalkulyasiyası üsulu üzrə müəyyən edilir, lakin haşiyə komponentlərinin və mənzil ləvazimatlarının zədələnməsi zamanı onların bərpasının faktiki məbləği, sığorta məbləğinin 20%-ni təşkil etməlidir. Bərpa nəticəsində zədələnən avadanlıqlar istifadə üçün yararlı olan vəziyyətə gətirildikdə, təmir işlərinin məbləğinə azaldılmış qiymətin məbləği əlavə olunur.

Əksər ölkələrin sığorta qanunvericiliyinə uyğun olaraq, sığorta etdirən şəxsin daimi yaşayış yerində olan əmlakı sığorta olunmuş hesab edilir. Yaşayış yerinin dəyişdirilməsi zamanı isə sığorta etdirən şəxsin yeni yaşayış yeri, müqavilədə qeyd olunmuş müddətin sona çatmasına qədər sığorta olunmuş (sığorta şəhədət-naməsinin yenidən tərtib olunmaması şərtilə) hesab edilir. Sığorta etdirən şəxsin köhnə yaşayış yerində müvəqqəti şəkildə saxladığı əmlak, sığorta etdirən şəxsin yeni yaşayış yerinə köçməindən sonra lay ərzində sığorta olunmuş hesab olunur. Sığorta etdirən şəxsin daimi yaşayış yerini dəyişməsi zamanı ev əmlakı, nəqliyatın hər hansı bir növü ilə daşınması dövründə də sığorta olunmuş hesab edilir. Sığorta etdirən şəxsin sığorta şəhadatnaməsində göstərilən yaşayış yerini tərk etməsi zamanı, sığorta müqaviləsi yalnız müqavilədə qeyd olunmuş əmlaka münasibətdə öz qüvvəsini saxlayır.¹⁵

Ev əmlakının sığortalanması üzrə müqavilələr 2 aydan 11 aya qədər, həmçinin 1 ildən 5 ilə qədər müddətə imzalana bilər. Ev əmlakı, sığorta prosesinə sığortalı şəxs tərəfindən elan olunan məbləğə əsasən qəbul edilir. Sığorta müqaviləsinin fəaliyyət prosesində sığortalı şəxs sığorta məbləğini əsas müqavilə müddətinin bitməsinə qədər əlavə müqavilənin fəaliyyət göstərdiyi müddətdə artırmaq hüququna malikdir. Əlavə və əsas müqavilə üzrə sığorta məbləği, ev əmlakının həqiqi (bazar) qiymətləri səviyyəsindən yüksək ola bilməz.

Sığorta haqqının ölçüsü, sığorta qaydaları üzrə nəzərdən keçirilir və tərəflərin qarşılıqlı razılaşdırılması yolu ilə təyin edilir.

İtki bu amillərdən təşki edilmişdir:

- 1) əşyaların zədələnməsi zamanı;
- 2) əşyaların oğurlanması və məhv olması zamanı.

¹⁵ N.N.Xudiyev.Sığorta işi:Müasir Kurs.Bakı,2015

Əmlakın üçüncü şəxslər tərəfindən qərəzli fəaliyyətindən sığortalanması, əmlakı zədələnmə, oğurluq və ya məhv olmadan qoruyur. Sığorta müqaviləsində sığortaçının məsuliyyətini məhdudlaşdırmaq məqsədilə üçüncü şəxslərin ehtiyatsız və qərəzli fəaliyyətlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Sığortalılar qiymətlilərin və əmlakının müdafiəsinin təşkili ilə bağlı tədbir həyata keçirməlidir. Sığortalı, sığorta hadisəsinin baş verdiyi zamanı hadisə barədə DİN və sığorta orqanlarına məlumat verməli və oğurlanmış əmlakın siyahısını təqdim olunmalıdır. Sığorta hadisəsi zamanı oğurlanan əmlak sığortalı şəxsə zədələnməmiş vəziyyətdə qaytarıldıqda, sığortaçı tərəfindən sığorta ödənişini həyata keçirilmir. Sığorta ödənişi həyata keçirildikdə isə sığortalı şəxsə tam ölçüyə müvafiq olaraq sığortaya olan məbləği qaytarmalıdır.

Vətəndaşların əmlakının fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmasından sığortalanması, əmlakın təbii fəlakətlər (su basması, yanğın, partlayış və.s) zamanı eləcə də nəqliyyat vasitələrinin bir-biri ilə toqquşması, istilik, kanalizasiya su təhcizatı sistemində qəzalar, əmlakın yerləşdiyi tikintilərin əsas konstruksiyasının qəflətən zədələnməsi, üçüncü şəxslər tərəfindən qərəzli fəaliyyət, əmlakın zədələnməsi oğurlanması və ya məhv olması və.s halların baş verməsi zamanı fərdi əmək fəaliyyətində istifadə edilən əmlaka tətbiq olunur.

Əmlak, sığorta müqaviləsində qeyd edilən ünvan üzrə sığortalanmış hesab olunur. (Evdə, xüsusi tikililərdə və ya icarəyə götürülmüş mənzildə, xidmətlərinin təqdim edildiyi yerlərdə, məsələn, bağ evlərində tikinti həyata keçirilməsi zamanı.)

Əksər MDB ölkələrində illik müqavilə üzrə sığorta mükafatı, ödənen sığorta məbləğinin 2% ölçüsünə uyğun olaraq təyin olunur, qısamüddətli müqavilələrdə isə sığorta mükafatı azalır. Ödənişlər eyni zamanda bütün sığorta müddəti üzrə ödənilir.¹⁶

¹⁶ N.N.Xudiyev.Sığorta işi:Müasir Kurs.Bakı,2015

Cədvəl №3

Sığortanın müddəti, aylıq.	Sığorta mükafatının ölçüsü, illik ödəniş məbləğindən olan % -lər.
3	40
4	50
5	60
6	70
7	75
8	80
9	85
10	90
11	95

Cədvəldən belə nəticəyə gəlmək olar ki, sığorta müddəti artdıqca sığorta mükafatının ölçüsü, illik ödəniş məbləğindən olan %-lər də artır. Yəni müqavilə müddəti artdıqca (uzunmüddətli müqavilələrdə) sığorta mükafatının həcmi da artır, qısamüddətli müqavilələrdə isə sığorta mükafatının həcmi azalır.

2.3.Hüquqi şəxslərin əmlakının sığortalanması.

Təsərrüfat subyektlərinin növlərinə görə hüquqi şəxslərin əmlak sığortası təsərrüfat, sənaye, kənd təsərrüfatları müəssisələrinə ayrılır:

Sığorta aşağıdakılara tətbiq edilir:

1) Tikililər, binalar, maddi-əmtəə qiymətliyə, nəqliyyat vasitələri, inventarlar, maşınlar, avadanlıqlar və təşkilat və müəssisələrə aid olan digər əmlaklar. (əsas sığorta müqavilələri);

2) Təşkilatlar tərəfindən yoxlanılmaq, daşınma, emal, təmir və s. üçün komissiyaya qəbul edilən əmlaklar.(əlavə sığorta müqavilələri);

3) Kənd təsərrüfatı heyvanları, ev quşları, dovşanlar, xəzli heyvanlar və arılar;

4) Kənd təsərrüfatı bitkiləri (təbii biçənəklər istisna olmaqla).

Əsas müqavilə sığortalı şəxsə aid olan əmlaka (kənd təsərrüfatı məhsulları istisna olmaqla) tətbiq olunur. Əlavə müqavilə isə sığortalı şəxs tərəfindən təşkilatlardan və əhalidən alınan əmlaka tətbiq olunur.

Müəssisəyə məxsus olan əmlakın sığortası üzrə müqavilə onun tam məbləği və ya bu məbləğin müəyyən payına uyğun olaraq imzalana bilər (əmlakın balans məbləğinin 50%-dən az olmamaq şərti ilə).¹⁷

Əmlakın məbləğinin aşağıdakı şəkildə qiymətləndirilməsindən istifadə olunur:¹⁹

1. Bərpa dəyərindən çox olmamaq şərti ilə balans məbləği (əsas fondların qiymətləndirilməsi üçün);

2. Orta bazar və fərdi istehsal qiymətləri üzrə faktiki maya dəyəri (dövriyyə fondlarının qiymətləndirilməsi üçün);

3. Maddi və əmək ehtiyatlarının sığorta hadisəsi zamanı istifadə edilən faktiki dəyəri (natamam tikintinin qiymətləndirilməsi üçün);

4. Əmlakın qəbulu üzrə sənədlərin məbləği (əhali və təşkilatların emal, təmir, daşınma üçün komissiyaya təqdim olunan əmlakın qiymətləndirilməsi üçün).

Əmlakın sığortalanması zamanı əsasən proporsional məsuliyyət prinsipindən istifadə edilir və "everic" müqavilələrinə üstünlük verilir.

Əmlakın sığortalanması, yanğın, ildırım zərbəsi, tufan, fırtına, sel, dolu, daşqın, torpaq sürüşməsi, çökmə, leysan, zəlzələ, partlayış, nəqliyyat vasitələri, kanalizasiya istilik və su kəməri sisteminin qəzaya uğraması və eləcə də üçüncü şəxslər tərəfindən qanunazidd hərəkətlər zamanı həyata keçirilir.

Müəssisə əmlakının sığortala olunmasında stavkalar sığortalı etdirən şəxslərin sahə məsuliyyəti üzrə differensiallaşdırılmışdır. Məsələn, əksər MBD ölkələrində

¹⁷ N.N.Xudiyev.Sığorta işi:Müasir Kurs.Bakı,2015

müəssisə bütün əmlakını sığorta etdirdikdə 0,10%-dən 0,15%-ə qədər azaldılmış stavkalar tətbiq edilir. Əmlakın bir hissəsi sığorta olunduqda isə ödənişlərin stavkası əhəmiyyətli dərəcədə artır. Əmlakın qarət, nəqliyyat vasitələrinin oğurluqdan sığorta olunması, xüsusi stavka üzrə həyata keçirilir. Ödənişlərin ən yüksək stavkaları eksperimental və ya tədqiqat işlərinin həyata keçirilməsi zamanı maşın, avadanlıq və digər əmlakın sığortasına tətbiq olunur.²⁰

Əmlakını tam ölçüyə müvafiq şəkildə 3-5 il müddətində sığortalayan və sığorta ödənişi əldə etməyən müəssisələr üçün sığorta haqlarının məbləği azalır. Əmlak texniki – normativ sənədlərində qeyd edilmiş yanğın təhlükəsizliyi tələblərinə uyğun olduğunda, bu əmlaka güzəştlər tətbiq olunur.

Sığorta ödənişi zədələnmiş və ya məhv edilmiş əmlaka və eləcə də müqavilənin fəaliyyət müddətində sığortalı şəxsin əldə etdiyi əmlaka görə ödənilir. Sığorta ödənişi daşınma zamanı sığortalanmış əmlakın zədələnməsi və ya məhv edilməsinə görə yalnız daşınma müqaviləsi və ya qanunvericilik ilə təyin edilmiş yükün zədələnməsi və ya məhv edilməsinə olan məsuliyyətinin müəyyən edilməsi zamanı həyata keçirilir.

Sığorta ödənişi təşkilat və əhalidən qəbul edilmiş əmlakın sığortada qeyd olunmuş yerlərdə (anbar, mağaza və.s.) zədələnməsi və ya məhv edilməsi zamanı ödənilir.

Sığortalı şəxsə əmlakın xilas edilməsi, qəzalar və ya təbii fəlakətlər zamanı itkinin azaldılması və ya aradan qaldırılması və eləcə də sığortalanmış əmlakın təbii fəlakətlərdəndən sonra qaydaya salınması (çəşidlənmə, təmizlənmə, və s.) ilə əlaqədar olan xərclər ödənilir.

Kənd təsərrüfatı müəssisələri aşağıdakı sahələri sığorta etmək hüququna malikdir.²¹

- Binalar, tikililər, ötürücü qurğular və digər maşınlar, nəqliyyat vasitələri, avadanlıqlar, balıqçı gəmiləri, balıq tutan alətlər, inventarlar, məhsul, xammal, materiallar, çoxillik əkililər;
- Kənd təsərrüfatının bitkiçilik məhsulları (biçənək məhsullarından başqa);

- Kənd təsərrüfatı heyvanları, ev quşları, dovşanlar, xəzli heyvanlar, arılar.

Hüquqi şəxslərin əmlakının sığortalanmasında tarif dərəcələrinin düzgün qurulması çox mühümdür. Hüquqi şəxslərin və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin əmlakının sığortası üzrə tarif dərəcələri əsaslandırılarkən əvvəlcə netto-dərəcələr hesablanır. Netto-dərəcələrin hesablanmasında aşağıdakı məlumatlardan istifadə edilir.¹⁸

1. Sığorta hadisəsinin baş verməsi ehtimalı (q) - 0,02;
2. Bir sığorta müqaviləsi üzrə orta sığorta məbləği (So) – 400 000 AZN;
3. Bir sığorta hadisəsi üzrə orta sığorta ödənişi (Sö) – 50 000 AZN;
4. Bağlanılacaq sığorta müqavilələrinin sayı(n) - 150.

Müvafiq olaraq netto-dərəcəni (Tn), onun əsas hissəsini (Tə) və risk üstəliyini (Tr) ilə işarə edək. Netto-dərəcənin əsas hissəsi 100 manat sığorta məbləğinə uyğun olaraq aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$T_{\text{ə}} = 100qS_{\text{ö}}/S_{\text{o}} = 100 * 0,02 * 50\,000 / 400\,000 = 0,25 \text{ AZN}$$

Risk üstəliyini hesablamaq üçün təminat ehtimalını 0,95 götürək. Bu halda həmin ehtimala uyğun əmsal $a=1,645$ olur. Risk üstəliyi aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$T_{\text{r}} = 1,2T_{\text{ə}} * a * ((1-q)/(nq))^{1/2} = 0,25 * 1,2 * 1,645 * ((1-0,02)/(150 * 0,02))^{1/2} = 0,28 \text{ AZN}$$

$$T_{\text{n}} = T_{\text{ə}} + T_{\text{r}} = 0,25 + 0,28 = 0,53 \text{ AZN}$$

Tarif dərəcəsinin strukturu: netto-dərəcə - 70%, yüklənmə - 30%. O cümlədən, işlərin aparılması xərcləri - 29%, tarif mənfəəti - 1%.

¹⁸ <http://amrahsigorta.az/assets/Hquqi-xslr-mxsus-mlak-sortas.pdf>

Brutto-dərəcəni T_b ilə işarə edək. Onda brutto-dərəcənin hesablanması düsturuna əsasən

$$T_b = T_n / (1 - f) = 0,53 / (1 - 0,3) = 0,76 \text{ AZN}$$

Tarif dərəcələri binaların yerləşdiyi ərazidən, tikildiyi inşaat materiallarından, hansı zəlzələ zonasında yerləşməsindən, yanğına qarşı mühafizə və digər sistemin olub-olmamasından və ya hansı səviyyədə olmasından, digər binaya bitişik olmasından və s. amillərdən asılı olaraq differensiallaşdırılır. Ona görə də, yekun tarif dərəcəsi 0,01% - 7%, yalnız zəlzələ hadisəsi ilə əlaqədar tarif dərəcəsi isə 0,1% - 0,4% aralığında dəyişir.²²

Yanğından sığorta hadisələrinin baş verməsi riski əmlak sığortasının geniş xüsusi yayılmış növüdür. Yanğından sığorta, sığortalanmış əmlaka partlayış, yanğın, ildırım zərbəsi və digər səbəblərin nəticəsində dəymiş itkinin ödənilməsini təmin edir.

Sığorta şirkətləri öz müştərilərinə sığortanın müxtəlif şərt və qaydalarını təqdim edirlər, lakin standart şərtlər də mövcuddur.

Sığorta məbləği, sığortaçı ilə sığortalı arasında mövcud olan qarşılıqlı razılaşmaya əsasən təyin edilir.

Əmlakın məbləği operativ şəkildə müəyyən edilmədiyi halda sığorta əmlakın ilkin məbləği üzrə aparılır və sonra sığorta müddəti üzrə dəqiqləşdirilir. Sığortalı, dövrü olaraq əmlakın faktiki məbləği və məcmusu barədə sığorta şirkətinə məlumat verir.

Sığorta olunmuş əmlakın məbləği sığorta müqaviləsinin fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində dəyişilə bilər (məsələn, istehsalın modernləşdirilməsi, əsaslı təmirin və ya yaşayış binasının yenidən qurulmasının həyata keçirilməsi, avadanlığın dəyişdirilməsi və ya sadəcə olaraq daşınmaz əmlakın məbləğinin inflyasiya üzrə artırılması). Sığorta polisində qeyd olunmuş əmlakın məbləği onun həqiqi məbləğindən aşağı olduqda, əmlakın sahibi onun məhv olması zamanı zərərin tam

şəkildə ödənilməsinə ümid edə bilməz. Bu zaman zərər yalnız ödənilmiş sığorta haqlarına uyğun ödənilir.²³

Sığorta şirkətləri sığortalanmış əmlakın məbləğini sığortalanmış hər bir predmet və obyektlərin məcmuəsi üzrə dəymiş mümkün itkilərin ödənilməsinə müvafiq olaraq hesablayırlar.

Sığorta müqaviləsində şirkətlər tərəfindən ödənilməyən xırda itkiləri xarakterizə edən fransızadan istifadə edilir. Bu sığortaya olan ödənişi də azaldır. Fransıza, həmçinin əmlak sahibini yanğından və s. hadisədən daha səylə müdafiə etməyə sövq edir.

Sığorta mükafatının ölçüsü sığorta hadisələrinin yaranmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən istehsalat sahəsi və ya əmlakın təyinatı, tətbiq olunan texnologiya və avadanlıqlar, tikililərin növü və tikinti konstruksiyaları və materialların kateqoriyaları, mühafizə olunan və ya emal edilən materialların sayı və növü, istehsalın intensivliyi, yanğınsöndürən vasitələrin çoxluğu, əmlakın yerləşdiyi ərazi və digər şəraitlərdən asılı olaraq dəyən mümkün zərərlər üzrə sığorta məsuliyyətinin həcmninə nəzərə alınması ilə təyin edilir.²⁴

Sığorta mükafatı, sığorta müqaviləsi üzrə sığorta məbləği, onun müddəti və sığorta təminatının ölçüsünə uyğun olaraq sığortanın bütün müddəti üzrə hesablanır. Lakin sığorta mükafatı qismən də ödənilə bilər.²⁵

Sığorta etdirən şəxs tərəfindən yanğın-təhlükəsizlik və yanğınsöndürən vasitələrindən istifadə edildiyinə görə tariflər üzrə güzəştlər tətbiq edilir.

Sığorta müqaviləsi sığorta etdirən şəxs tərəfindən ərizə-anketin doldurulmasından sonra tərtib edilir. Bu zaman sığorta etdirən şəxs alov nəticəsində zərərin dəydiyi əmlak, yanğının səbəbləri, müəssisənin mühafizə sistemi, şəxsi əmlak və ya evə daimi nəzarətin mümkünlüyü, digər sığorta kompaniyaları tərəfindən həyata keçirilmiş əmlakın sığorta növləri (bu zaman sığorta müqaviləsi üzrə məbləğ sığorta məbləğindən yüksək olmamalıdır) haqqında məlumatları sığorta kompaniyasına təqdim etməlidir. Bundan başqa, sığorta etdirən şəxs əmlakın siyahısı ilə birlikdə onun həqiqi məbləğini və arzuolunan sığorta məbləği haqqında məlumat

verir. Sığorta etdirən şəxs informasiyanı qəsdən təhrif etdikdə, müqavilə Mülki Məcəlləyə əsasən saxta hesab edilir və ya dəyən zərərin sığorta ödənişi dayandırılır. Müqavilənin fəaliyyət dövrü ərzində sığorta etdirən şəxs əmlakda baş verən dəyişikliklər haqqında sığorta kompaniyasına məlumat verməlidir.²⁶

Sığorta müqaviləsi tərəflərin qarşılıqlı razılığına əsasən hər hansı bir müddət ərzində imzalana bilər.

Sığorta hadisəsinin baş verməsi zamanı sığorta etdirən şəxs sığorta hadisəsi haqqında sığortaçıya, nəzarət və yanğına nəzarət orqanlarına məlumat verməli, sığorta etdirən şəxsin nümayəndəsinin gəlişinə qədər zədələnmiş əmlakı sığorta hadisəsindən sonra yaranan vəziyyətdə saxlamalı, sığorta olunmuş əmlakın xilas edilməsi üçün tədbirlər planını həyata keçirməli və sığortaya dəyən zərərin ölçü və səbəblərini təhlil etmək imkanını təqdim etməlidir.²⁷

“Yanğından sığorta” müqaviləsinə, həmçinin sığorta şirkətləri aşağıda qeyd edilmiş təbii fəlakətlər zamanı əmlakın məhv edilməsi və ya zədələnməsi üzrə sığorta qoruması da əlavə edir:

- ✓ Çökmə, torpağın, dağ uçqunun və daşların çökməsi;
- ✓ Zəlzələ, vulkan püskürməsi, yeraltı alovun fəaliyyəti;
- ✓ Tufan, ildırım, qasırğa, fırtına;
- ✓ Sunami;
- ✓ Dolu, Leysan, su basması.

Bu təzahürlər nəticəsində dəyən zərər yalnız seysmik təhlükəsi olan rayonlarda yerləşmiş bina və tikililərin layihələşdirilməsi, tikilməsi və istismarı zamanı ərazinin seysmoloji şəraitinin nəzərə alınması sığorta etdirən şəxs tərəfindən sübut olunduqdan sonra ödənilir. Çökmə, sürüşmə və ya torpağın digər fəaliyyəti nəticəsində dəyən zərərlər, partlayış işləri, torpağın çuxur və ya karxanadan çıxarılması, boş çuxurların doldurulması və ya torpağın tökülməsi üzrə işlərin həyata keçirilməsi, bərk, maye və qaz şəklində olan mineralların hasil və emal edilməsi zamanı ödənilir. Yağış, qar, dolu və ya palçığın açıq pəncərə, qapı və ya deşiklərdən sığorta olunmuş binaya daxil olmasına görə də sığorta ödənişi ödənilir.²⁸

Fəsil III. Azərbaycanca əmlak sığortası bazarının təkmilləşdirilməsi istiqlətləri.

3.1. Kiçik və orta biznes müəssisələri üçün əmlak sığortasının təşkili xüsusiyyətləri

Müasir dövrdə Azərbaycanca əmlak sığortası bazar münasibətlərinin inkişafı, mülkiyyətin və mülkiyyətçilərin yararlanması ilə eyni vaxtda formalaşmışdır. Təsərrüfat subyektinin sığortanın köməyi ilə öz risklərini minimallaşdırmaq arzusu tamamilə təbiidir. Başlangıç mərhələdə əmlak sığortasının inkişafına xarici investisiyalar təsir etmişlər, belə ki, onların təqdim edilməsi şərti həmişə, qoyulmuş vəsaitlərin səmərəli sığorta müdafiəsinin təşkili olmuşdur. Və bununla da sığorta bazarının inkişafı başlamışdır. Əmlak sığortası bazarının inkişafının müasir mərhələsində sığorta mükafatları dərəcəsinin azalması tendensiyası diqqətə layiqdir. Sığorta müdafiəsi get-gedə ucuzlaşır. Bu tendensiyaya baxmayaraq Azərbaycan Respublikasındakı sığortaçılar əsas gəliri bilavasitə sığorta üzrə əməliyyatlardan əldə edirlər. Son 10 ilin tendensiyası onu göstərir ki, tarif dərəcələri davamlı olaraq azalır. Lakin yaxın gələcəkdə onlar xarici ölkələrdəki səviyyəyə düşməyəcəklər, çünki ölkədə həm kiçik, həm də iri müəssisələrdə tamamilə fərqli təhlükəsizlik sistemləri mövcuddur. Ona görə də, əgər maliyyə hesabatlarını götürsək bizim istehsal, ticarət və s. müəssisələrində ziyanların sayı, bu ziyanların məbləğləri yaxın gələcəkdə yenə çox olacaqdır. Əgər kiçik və orta biznesin əmlakının sığortalanmasından danışsaq sığorta şirkətləri sığorta bazarında kiçik və orta biznesə hesablanmış “biznes-əmlak” məhsulunu bazarda ilk tətbiq edənlər sırasındadır. Lakin burada da nəzərə alınmamış hallar mövcuddur. Məsələn, material qiymətliyə görə ödənişlər başlayarkən məlum olur ki, balansda tamam ayrı aktivlər və ya ayrı qiymətlər əks olunublar. Kiçik və orta biznesin əmlak sığortası ilə əlaqədar belə nəticəyə gəlmək olar: “Əmlak sığorta bazarını canlandıran əsas amil kreditləşmədir”. Bu gün ölkədə daha çox avtonəqliyyat vasitələrinin kreditlə alınması halları artır. Avadanlıq və daşınmaz əmlakı

kreditlə az hallarda alırlar, ona görə bu növ sığorta daha zəif templə inkişaf edir. Hərçənd bu növdə müsbət tendensiyalar mövcuddur, lakin ilk növbədə kiçik və orta müəssisələrin əmlakının sığortalanmasına aiddir. Müəssisələrin əmlaklarının sığorta ödənişlərinin sayı artır. Səbəb- müəssisə tərəfindən kreditlə alınmış əmlak artıq aşınmaya məruz qalmış olur, istehsal xətlərinin və əsas fondların modernləşməsinə vəsait yatırılmır. Beləliklə, sığorta hadisəsi riski artmış olur. Bu günün əmlak sığortasının lokomotivi iri müəssisələrdir. Sənaye müəssisələri, daşınmaz əmlak sferası müəssisələri, inşaatçılar, istənilən fəaliyyət sferası müəssisələri ona görə sığortalanmırlar ki, onlarda sığortalanmaq üçün iqtisadi, sonraya hesablanmış tələbat yaranır. Bir qayda olaraq, onlar ona görə sığortalanırlar ki, bunu biznesin inkişafı üçün onlara pul vəsaiti verən kredit təşkilatları zəruri şərt kimi qoyurlar. Artıq sonralar, həmin müəssisələr sığortalandıqdan bir neçə ildən sonra, artıq iri məbləğdə ziyan yaranandan sonra müəssisələr sığortanın iqtisadi səmərəsini başa düşürlər və yeni növ risklərdən, hansılardan ki, kiçik biznesdən yan keçirlər; məsələn istehsalda fasilələrdən, elektron qurğuların, maşın və mexanizmlərin sıradan çıxmasından yaranan ziyanlardan sığortalanmağa başlayırlar. İri müəssisələr sayına görə bütün müştərilərin ancaq 20%-ni əhatə edirlər, lakin sığortaçılara ödənilən vəsaitlərin 50%-i onların payına düşür. Bu müştəri segmenti ya sığortaçılar arasında artıq bölünüb, ya da sığortaçılar həmin müştərilərlə tenderlərdə iştirak vasitəsilə işləyirlər. Əmlakın sığortalanmasına ən böyük marağı kiçik müəssisələr göstərilir. Onlar üçün anbarda yanğın bütün biznesin itirilməsinə gətirib çıxara bilər. Bu növ polisi iri müəssisələr daha az hallarda əldə edirlər. Belə alınır ki, daha çox sayda müştəri sayı hesabına kiçik müəssisələr sığortaçılara iri müəssisələr qədər pul qazandırırırlar. Ən az müştəri orta biznesin içərisindədir. Kiçik müəssisələr üçün daha maraqlı qutu məhsullardır, lakin onları o sığorta şirkətləri sata bilirlər ki, onların agent şəbəkəsi vardır. Ona görə əksər sığortaçıların müştərilərin çox hissəsi orta biznesdir. Belə müştərilərdə anlayış mövcuddur, yəni sığorta lazımdır, bundan əlavə burada

aparıcı amil girov və lizinqdır. İl ərzində lizinq bazarında artım 50% təşkil edir, bu həmin real resursdur ki, deyilən istiqamətdə sığortaçılar üçün yığıcı artırmağa imkan verəcək. İri müəssisə üçün yanğın, təbii fəlakət, iri həcmdə mənimsəmə və digər itkilər – bu sadəcə zərərdir, hansı ki bu və ya digər şəkildə əvəzi ödəniləcək və tədricən kompensasiya olunacaq. Kiçik müəssisələr üçün bu kimi hadisələr fəlakətli nəticələrə, bütün biznesin itirilməsinə gətirib çıxara bilər. Bu amilin belə müəssisə sahiblərinə tərəfindən başa düşülməsi tez və ya gec ona gətirib çıxaracaq ki, onlar öz fəaliyyətlərini daha aktiv surətdə sığortalayacaqlar. Həmçinin kiçik müəssisələrdə sığorta mədəniyyəti kifayət qədər formalaşmayıb ki, sığorta şirkətləri kütləvi şəkildə hər hansı xüsusi məhsul təklif etsinlər. İndi kiçik biznesin o nümayəndələri – hüquqi şəxslərlə, hansılar ki sığorta üçün hazırdırlar, onlarla iri, orta firmalarla olduğu kimi işləmək və onlara o qədər dədiqqət ayırmaq lazımdır. Yəni . indiki halda kiçik biznes üçün əmlak sığortası növləri üzrə spesifik məhsullara tələbat yoxdur. Bu seqmentdə sığorta mədəniyyətini formalaşdırmaq sığortaçıların əsas vəzifəsidir. Mühüm məsələ girovların sığortasıdır. Əksər hallarda müəssisələr kredit alarkən bunu əlavə xərc kimi qəbul edirlər və təbii ki, aşağı faiz seçilir. Azərbaycan Respublikasındakı sığorta şirkətləri bunu fəal şəkildə inkişaf etdirməyə çalışırlar. Biz bilirik ki, girov əmlakının sığortası zaman banklara öz ehtiyatlarını azaltmağa imkan verən Mərkəzi Bankın Əsasnaməsi mövcuddur (bu müəyyən dərəcədə onları girov əmlakını sığortalamağa vadar edir). Yəni təkə bankın sığortanın zəruriliyi haqda qərarı banka girov qoyulan əmlakın sığortalanmasını məcbur edəcəkdir. Girovların sığortası ancaq bu halda davam edə bilər. Yəni əksinə, gələcəkdə əmlak sığortası üzrə ödəmələrin azalması ehtimalı vardır. Agent şəbəkəsi və qutu məhsulları- bunlar məhz kiçik və orta biznes üçün məhsullardır. İri şirkətlər sığorta ideyasını işləmək və agent şəbəkəsi vasitəsi ilə müştərilər üçün irəli aparmağa çalışırlar.

Hüquqi şəxslərin əmlakının sığortası sahəsində əsas sürətləndirici amil kreditləşmədir. Bundan əlavə müəssisələrdən lizinq predmetinin və girov

predmetinin sığortalanmasını tələb edən lizinq əməliyyatlarının sayının artmasını qeyd etmək lazımdır. Əksər hallarda müəssisə rəhbərlərində əmlakın sığortasının neçəyə başa gəlməyi və onun dəyərini necə qiymətləndirmək barədə təsəvvürləri yoxdur. Bu mənada şərti olaraq bankla əlaqədar olaraq situasiya daha yaxşıdır, çünki girov əmlakının dəyəri barədə heç olmasa hansısa təsəvvür vardır. Hərçənd ki, o da ya şişirdilmiş ya da azaldılmış olur. Ümumiyyətlə, qeyd olunmalıdır ki, əmlak sığortası bazarı ildən-ilə artır. Son zamanlar ölkəmizdə kiçik və orta biznesin inkişafı bu sahədə, xüsusən də əmlak sığortası bazarında canlanma yaranması ilə müşahidə olunur.

3.2.Azərbaycan Respublikasında əmlak sığortası bazarının inkişaf istiqamətləri.

Azərbaycan Respublikasının indiki dövrdə əsas vəzifəsi iqtisadiyyatın daha da inkişaf etdirilməsidir. Bu inkişafın əsas istiqamətlərindən biri Azərbaycan Respublikasında maliyyə bazarının rəqabət qabiliyyətiyinin yüksəldilməsi, **və** investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasıdır. Öz növbəsində maliyyə bazarlarını, sığorta və bank sahələrini inkişaf etdirmədən investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması mümkün deyildir.

Azərbaycan Respublikası hökuməti tərəfindən sığorta sahəsinin inkişafı perspektivlərinin müəyyən edən vacib qərarlar qəbul edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin inkişafına, göstərilən sığorta xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, sığorta xidmətləri istehlakçıların maraqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi və sığorta təşkilatları tərəfindən sığorta müqavilələri üzrə qəbul edilmiş öhdəliklərinin lazımisəviyyədə yerinə yetirilməsi təsir göstərəcəkdir.

Azərbaycan Respublikasında əmlak sığortasının inkişaf etməsində Dövlət proqramları əsasında müəssisə və təşkilatların özəlləşdirilməsi mühüm rol oynamışdır. Belə ki, özəlləşdirilmiş müəssisə və təşkilatların səhmdarları, müəssisənin mülkiyyətində olan əmlakın təbii fəlakət və gözlənilməz hadisələr nəticəsində zədələnməsi və məhv olması ehtimalının qarşısının alınması məqsədi ilə zərərin pul şəklində bərpası üçün sığortalanmasında daha çox maraqlıdırlar.²⁹

Əmlak sığortasının inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə statistik məlumatlar əsasında baş vermiş sığorta hadisələri nəticəsində ödənilmiş sığorta məbləğlərinin, daxil olmuş sığorta haqlarına nisbəti təhlil edilməklə minimum tarif dərəcələrinin tətbiq edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla bərabər əmlakın sığortalanması zamanı sığorta hadisələrinin baş vermə ehtimalının, əmlakın mövcud qiymətlərinin müəyyən edilməsi əsas şərtlərdən biridir.³⁰

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığını və ödəmə qabiliyyətliliyi təmin etmək üçün sığorta təşkilatlarının aktivlərinin və öz vəsaitlərinin keyfiyyətini yüksəltmək, qəbul edilmiş öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün risklərin və aktivlərin yetərliyinin kompleks qiymətləndirilməsini həyata keçirmək təklif edilir.

Keyfiyyətli sığorta xidmətinin göstərilməsi alətlərindən biri sığorta olunacaq obyektlər və risklərin, sığorta vəziyyətinin yaranması nəticəsində yaranan ziyanın dəqiq qiymətləndirilməsi (maliyyə, texniki), sığorta xidmətlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və onların istehlakçılara yönləndirilməsidir. Bununla əlaqədar olaraq, maliyyə bazarının sığorta aktuariləri, sığorta vasitəçiləri (brokerlər, agentlər) və. s. kimi iştirakçılarının rolu artır. Hazırki dövrdə Azərbaycanda sığorta bazarının adı çəkilən iştirakçılarının fəaliyyəti tam şəkildə reqlamentləşdirilməmişdir, ona görə də onların fəaliyyətinin qanunvericilik qaydasında nizamlanmasının, göstərilən xidmətlərə cavabdehlik həcmələrinə qarşı tələblərin qoyulması, peşəkar ittifaqların, o cümlədən onların özünü nizamlama əsasında yaradılması vacibliyi haqqında məsələni işləyib hazırlamaq lazımdır.

Digər tərəfdən, vətəndaşları və təsərrüfat subyektlərini onların öz əmlak maraqlarının qorunması vasitələrindən biri kimi sığorta müqavilələrinin bağlanılmasına stimullaşdırmaq, həmçinin göstərilən sığorta xidmətləri haqqında məlumatlılıq səviyyəsini yüksəltmək lazımdır. Bunun üçün sığorta şərtləri, sığorta tarifləri, bağlanılan sığorta müqaviləsi şərtlərinin sığorta olunana izah edilməsi, özünün fəaliyyəti haqqında informasiyanın təqdim edilməsi haqqında sığorta xidmətləri istehlakçılarının məlumatlandırılması barədə sığortaçıların öhdəliklərini qanunvericilik qaydasında təsbit etmək lazımdır. Bu tədbir tək cə sığortanın populyarlaşmasına yönəlməyib, həmçinin təklif edilən sığorta məhsullarını qiymətləndirməyə imkan verəcəkdir.

Sığortaya tələbatın yüksək olmamasının əsas səbəbi əhalinin gəlir səviyyəsini və maliyyə savadının aşağı olmasındadır. Bu problemləri aşağıdakı şəkildə həll etmək təklif olunur: gəlirləri yüksək olmayan istehlakçılara yönəlmiş və bu sığorta xidmətlərinin göstərilməsinin ümumi prinsiplərinin istifadəsini, müqavilələrin bağlanmasının, o cümlədən ziyanların tənzimlənməsinin sadələşdirilmiş qaydasını nəzərdə tutan xüsusi sığorta xidmətlərini inkişaf etdirmək.

Sığorta xidmətlərinin əlverişliliyinin artırılmasına informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrinin və elektron formada sığorta müqavilələrinin bağlanması vasitəsilə sığorta xidmətlərinin məsafədən reallaşması imkanının təmin edilməsi həmçinin kömək etməlidir.

Həyat və sağlamlıqlarına ziyan dəymiş vətəndaşların hüquq və mənafelərinin pozulmasına yol verməmək məqsədilə, dəymiş ziyanın ödənilməsi hissəsində sığorta məbləğləri həcmələrinin mərhələli unifikasiyasını aparmaq, zərərçəkmişlərin həyatına, sağlamlığına dəymiş ziyanın ölçülərinin müəyyən edilməsinin vahid yanaşma və metodikalarını qanunverici qaydada təsbit etmək, əmlakın zədələnməsi nəticəsində dəyən ziyanın ölçüsünün müəyyən edilməsinin vahid yanaşma və metodikasını işləyib hazırlamaq təklif olunur.

Bu zaman perspektivdə hər halda könüllü sığorta formasının icbari sığorta üzərində üstünlüyünün saxlanması, sığortanın məcburi növlərinin payının məhdudlaşdırılması planlaşdırılır.

Azərbaycan Respublikası hökumətinin planlarında sığortanın yığım növlərinin inkişafını stimullaşdırmaq məqsədilə əhalinin vəsaitlərinin cəlb edilməsi və sosial əhəmiyyətli dövlət vəzifələrinin həllində sığortaçıların, məsələn, dövlət sosial müdafiə fondu ilə bərabər şərtlərlə pensiya sığorta sistemində sığortaçıların cəlb edilməsi yolu ilə, iştirakını aktivləşdirmək vəzifəsi durur.

Sığorta olunanların-fiziki şəxslərin- hüquq və qanuni maraqlarının müdafiəsi vasitəsindən biri də mübahisəli məsələlərin məhkəməyə qədər baxılması orqanı-maliyyə ombudsmanı olmalıdır. Bu vasitə maliyyə xidmətləri istehlakçıları və bu xidmətləri göstərən təşkilatlar arasında mövcud olan mübahisələrə baxılmasının sadələşmiş qaydasını nəzərdə tutur.

Son bir neçə il ərzində praktiki olaraq yeni sığorta məhsulları və xidmətləri təklifləri, könüllü sığortanın yeni növləri üzrə innovasiya ideyaları olmamışdır.

Qiymət rəqabətinin artması, sığorta mükafatlarının yenidən bölüşdürülməsi, sığorta əməliyyatlarının rentabelliyindən asılı olaraq sığorta bazarının seqmentləşməsi fonunda bir çox potensial sığorta xidmətləri istehlakçıları (məsələn, kənd yerlərində yaşayan vətəndaşlar, kiçik müəssisələr) sığorta müdafiəsindən kənar qaldılar.

Sığorta bazarının inkişafı sığorta xidmətləri istehlakçılarının sığorta mədəniyyəti və sığorta savadı səviyyəsinin, sığorta xidmətlərinə tələbatın aşağı olması səbəbindən ləngiyir. Sığortaçılar və onların peşəkar birlikləri sığortanın təbliğinə, sığorta şərtlərinin və onun digər maliyyə institutları ilə müqayisədə üstünlüklərinin izah edilməsinə lazımi diqqət göstərmirlər.

Əmlak sığorta bazarının eləcə də sığorta bazarının aşağıdakı əsas problemlərini fərqləndirmək olar:

- * sığorta müqavilələri üzrə sığortaçıların sığorta olunanlar qarşısında öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi keyfiyyətinin aşağı düşməsi;
- * istehlakçılara vasitəçilik xidmətləri göstərilməsinin aşağı səviyyədə olması; belə ki, sığorta vasitəçiləri nadir hallarda sığorta olunanların marağında və məsləhətçi rolunda, daha çox satıcı rolunda çıxış edirlər və həmçinin onların sığortaçılardan aldıkları komisyon mükafatların məbləğləri artırılırlar;
- * sığortalıların- sığorta xidmətləri istehlakçılarının vergiyə cəlb olunmaları onların sığorta maraqlarının yaranmasına xidmət etmir;
- * müxtəlif istehlakçı kateqoriyalarına istiqamətlənmiş sığorta xidmətləri təkliflərinin məhdudluğu;
- * sığortalıların sığortaçılara və bütövlükdə sığorta mexanizminə etibarının aşağı səviyyədə olması;
- * rəqabətsiz hərəkətlərin, həmçinin sığorta bazarında yüksək konsentrasiyanın mövcudluğu;
- * ayrı-ayrı sığortaçılar tərəfindən sığortalıların hüquqlarına və qanuni maraqlarına laqeydlik;
- * sığortaçıların peşəkar ittifaqlarının (assosiasiyalar) o cümlədən, konkret sığorta növü üzrə yaradılması hesabına sayının artması, bu da sahə maraqlarının təmsil olunmasını baha başa gələn və az səmərəli edir;
- * sığorta mükafatı məbləği daxilində sığorta müqavilələri üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə, fəaliyyətin rentabelliği və səmərəliliyinin aşağı düşməsinə təsir edən idarəetmə xərclərinin artması;
- * sığortaçılar tərəfindən sığorta məhsullarının kifayət etməyən satış şəbəkəsi və sığorta müqavilələrinin bağlanması üsullarının qeyri- mükəmməlliyi;
- * həyat sığortalanması sığortalıların gəlirlərinin aşağı səviyyədə olması, digər yığım vasitələri ilə müqayisədə həyat sığortasına üstünlük vermələri yüksək inflyasiya səviyyəsi və bank əmanətləri dərəcələrinin yüksək olması səbəbindən ləngiyir;

* sığortaçıların fəlakətli risklər üzrə ziyanın ödənilməsində zəif iştirakı; bu vəsaitlərin böyük hissəsi respublika dövlət büdcəsi və yerli büdcələr hesabına ödənilir.

Sığorta sahəsinin inkişafının əsas istiqaməti onun AR-nın iqtisadiyyatının strateji əhəmiyyətli sahəsinə çevirməkdir. Bu sahənin inkişafı həm cəmiyyətin iqtisadi stabilliyinin və vətəndaşların sosial müdafiəsinin artırılmasını, həm də vətəndaşların və təsərrüfat subyektlərinin əmlak maraqlarının səmərəli sığorta müdafiəsinin aparılması yolu ilə cəmiyyətdə sosial gərginliyin azaldılmasını, həm də ölkə iqtisadiyyatına investisiya resurslarının cəlb olunmasını təmin edəcəkdir.

Hazırki dövrdə sığorta sahəsinin inkişafı ekstensiv yolla gedir, icbari sığorta, sığorta mükafatı həcmələrinin əsas artım mənbəyidir.

İcbari sığorta növlərinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə aşağıdakı vəzifələri həll etmək planlaşdırılır:

* sığorta tariflərinin minimal və maksimal qiymətlərinin dövlət nizamlaşdırılmasına keçilməsi;

* tətbiq edilən sığorta tariflərinin monitorinq qaydasının, onun əsaslandırılmasının və onun nəticələrinin ictimaiyyətin diqqətinə cətdirilməsinin işlənilib hazırlanması;

* ziyanın və icbari sığorta növləri üzrə sığorta ödənişinin ölçüsünün müəyyən edilməsi qaydasının davamlı unifikasiya etmək.

İcbari sığorta növlərinin təkmilləşdirilməsi çərçivəsində icbari tibbi sığorta, nəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası, təhlükəli obyekt sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası, sənişinlərin həyatına, sağlamlığına, əmlakına dəyən ziyana görə sənişin daşıyanın mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyini təkmilləşdirmək zəruridir.

Fikrimcə sahibkarlıq fəaliyyəti subyektləri tərəfindən üçüncü şəxslərə dəyən ziyanın ödənilməsini təmin etmək üçün peşəkar fəaliyyətin müvafiq

növlərinin həyata keçirilməsi şərti kimi ayrı-ayrı sahibkarlıq fəaliyyəti subyektləri (beynəlxalq praktikanı nəzərə almaqla) üçün məsuliyyət sığortası müqaviləsinin bağlanması tələbinin qoyulması imkanını nəzərdən keçirmək məqsədəuyğundur.

Bu zaman, icbari sığorta bazarında mövcud vəziyyəti nəzərə alaraq AR-da sığorta sahəsinin sonrakı inkişafı könüllü sığorta növlərinin inkişafının, həmçinin vətəndaşlar üçün sığortanın cəlbədiciliyinin artırılmasının stimullaşdırılmasına istiqamətlənməlidir.

Könüllü sığortanın inkişafının stimullaşdırılması. Sığorta sahəsinin intensiv inkişaf yolu könüllü sığortanın yeni şərtlərinin, yeni sığorta məhsullarının və onların reallaşma üsullarının tətbiqi ilə təmin ediləcəkdir. Könüllü sığortanın inkişafı üzrə kompleks tədbirlərin reallaşması böyük sayda potensial sığortalıların cəlb edilməsinə imkan verəcək, bütün kateqoriyadan olan vətəndaşlar və hüquqi şəxslər üçün sığorta xidmətlərinin əlçatan olmasını təmin edəcək, dövləti əlavə xərclərdən azad etməyə, onun rolunun fəvqəladə hallar nəticəsində dəymiş ziyanın ödənilməsi, xüsusi iri risklərin relizasiyası ilə məhdudlaşmasına imkan verəcək.

Sığorta işi subyektlərinin fəaliyyət dairəsinin genişlənməsi. Müqavilələr üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin yeni yaradılmış və mövcud olan sığorta vasitələrinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə aşağıdakılar planlaşdırılır:

* zərurət olduğu halda, AR Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş sığortaçılar tərəfindən zəmanətlərin verilməsi üzrə tənzimləyici əsasların formalaşdırılması;

* müqavilə üzrə məsuliyyətin sığortalanması praktikasının genişlənməsi və təkmilləşdirilməsi (tətbiq dairəsinin genişlənməsi, sığorta qaydalarının təkmilləşdirilməsi, o cümlədən sığortalının kobud ehtiyatsızlığı halı zaman sığorta ödənişlərindən azad edilmənin əsaslarının aradan qaldırılması üsulu ilə);

* zamin qismində zaminlik müqavilələrinin bağlanması üzrə sığortaçıların fəaliyyətlərinin qanunvericilik və normativ-hüquqi xüsusiyyətlərinin formalaşdırılması.

Sığorta işi subyektlərinin fəaliyyət dairəsinin genişlənməsinin az əhəmiyyət kəsb etməyən aspekti qarşılıqlı sığortanın kompleks inkişafıdır, hansı ki, Azərbaycan Respublikası vətəndaşları üçün sığorta müdafiəsinin, həmçinin peşə əlamətinə görə hüquqi şəxslərin sığorta maraqlarının birləşdirilməsi üçün səmərəli və əlçatan vasitəsi ola bilər.

Sığorta bazarının infrastrukturunun inkişafı. Sığorta bazarı infrastrukturunun stabilliyinin, etibarlılığının, həmçinin onun fəaliyyətinin operativliyi və səmərəliliyinin yüksəldilməsi aşağıdakı kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur:

- * sığorta brokerləri və sığorta agentləri institutunun inkişafı;
- * aktuar fəaliyyətin qanunla tənzimlənməsi, sığorta aktuariləri institutunun formalaşdırılması;
- * sığorta müqavilələrinin bağlanması mərhələsində riskin peşəkar qiymətləndirməsini həyata keçirən sığorta surveyorları, ziyanın qiymətləndirilməsi və tənzimlənməsi üzrə peşəkar fəaliyyəti həyata keçirən komissar və acasterlər institutunun formalaşdırılması, onların fəaliyyətinin, hüquqlarının, vəzifələrinin və məsuliyyətlərinin, onların attestasiya mexanizminin və nəzarət formasının reqlamentləşdirilməsi;
- * etibarlılığının və maliyyə dayanıqlığının qiymətləndirilməsi məqsədilə sığorta təşkilatlarının reytingləşdirilməsi sistemində tələbatın artırılması;
- * sığortaçıların peşəkar birliklərinin (ittifaqlar, assosiasiyalar) status və rolunun, öz-özünə nizamlanan sığortaçı təşkilatlarının, o cümlədən, sığorta bazarı iştirakçılarının maraqlarının konsolidasiyası və unifikasiyası prinsipləri nəzərə alınmaqla artırılması.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Sığorta sektorunun ölkə iqtisadiyyatları üçün nə qədər mühüm olduğu sektorun dünya maliyyə bazarlarındakı böyüklüyü araşdırılanda başa düşülür. Digər tərəfdən ölkənin sığorta sektorunun miqyası ilə iqtisadi inkişaf səviyyəsi arasında yaxın əlaqə mövcuddur. Ölkəmizdə isə sığorta sektoru araşdırılan zaman bu sektorun maliyyə bazarlarında payının çox az olması müşahidə olunur.

Əmlak sığortası sığorta xidməti sahəsində xüsusi əhəmiyyətə malik olmaqla, sığorta bazarının inkişafında mühüm rol oynayır. Onu da qeyd edək ki, respublikada iri və təhlükəli risklərin birgə sığortalanmasında istifadə olunan “sığorta daxılı”(ing.Risk pool) yalnız əmlak sığorta sahəsində fəaliyyət göstərir.

Ümumi olaraq qeyd etsək, sığorta bazarının inkişafını ləngidən amillər həm də əmlak sığorta bazarı üçün səciyyəvidir. Əmlak sığortası sahəsində inkişaf etmiş qərb ölkələrində zəngin təcrübə toplanılmasına baxmayaraq bu təcrübənin milli sığorta bazarına tətbiqi mexaniki şəkildə mümkün deyil. Çünki ölkədə sığorta şirkətlərinin yaradılması və inkişafı üçün bir çox (normativ-hüquqi, iqtisadi) baryerlər qorunub saxlanılır. Ölkədə sığortaçıların kapitallaşmasının aşağı səviyyədə olması bu sektorun inkişafını ləngidən əsas səbəblərdəndir. 2015-ci il 01 yanvar tarixinədək qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən sığortaçıların nizamnaməsində xarici kapitalın iştirak payına məhdudiyət qoyulurdu. Belə ki, xarici kapitalın iştirak payı, sığortaçının nizamnamə kapitalında 50%-dən artıq olmamalı idi.

Əmlak sığortasının və eləcə də sığorta bazarının inkişafına nail olmaq üçün maarifləndirici tədbirlərin aparılması zəruridir. Ölkədə ümumiyyətlə sığortaya yükək inam və etibar yoxdur. Həmçinin, sığortaçılar sığorta ödənişinin daha şəffaf həyata keçirilməsinə şərait yaratmalıdırlar.

Bütün bu deyilənləri nəzərə alaraq aşağıdakı təklifləri verə bilərik:

- 1) Əmlak sığortası bazarının eləcə də sığorta bazarının inkişafına nail olmaq üçün sığorta sahəsini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlar yenidən

nəzərdən keçirilməlidir. Xarici investorların bu sahəyə cəlb edilməsinə maraq göstərilməlidir.

- 2) Əhalini sığorta sahəsində maarifləndirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə KİV vasitələrində izahat və təbliğat işlərinin aparılması genişləndirilməlidir.
- 3) Dövlət tərəfindən sığorta sektoruna nəzarət tədbirləri gücləndirilməlidir.
- 4) Sığortaçılar tərəfindən sığorta ödənişlərinin ödənilməsinə diqqətlə yanaşılmalı və tarif dərəcələrinin düzgün şəkildə qurulmasına diqqət yetirilməlidir.
- 5) Yeni sığorta məhsulları əmlak sığorta bazarına təqdim edilməlidir.
- 6) Sığorta xidmətləri elektronlaşmalıdır. Beynəlxalq praktika onu göstərir ki, sığorta xidmətlərinin internet üzərindən təklif edilməsi, sığorta bazarının inkişafına təkan verməklə yanaşı, əhalinin bu xidmətlərdən daha çox istifadə etməsinə şərait yaradır.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.

1. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu.AR Milli Məclisinin 25 dekabr 2007-ci il tarixli qərarı.
2. “İcbari sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.Bakı, 24 iyun 2011
3. Xudiyev N.N. Sığorta işi.Bakı,2003
4. Xudiyev N.N. Sığorta işi:Müasir kurs.Bakı,2015
5. B.A.Xankişiyev, P.N.Abdullayev.Sığorta işi.Bakı,2004
6. Xudiyev N.N. Sığortanın əsasları.Bakı,2015
7. Həsənlı M.X.Maliyyə.Bakı,2006
8. B.A.Xankişiyev.Sığorta fəaliyyətinin əsasları.Bakı,2006
9. Azərbaycanda sığorta sistemi:iqtisadi və sosial proseslərə multiplikator təsiri kimi.Qanun nəşriyyatı.Bakı,2006
- 10.V.Zeynalov.”Maliyyənin əsasları”.Bakı, 2008
- 11.Akif Kərimov “Sığorta”.Bakı,2000
- 12.Sığorta bələdçisi. Maliyyə Nazirliyi.Bakı,2009
- 13.В.В.Шахов,Ю.Т.Ахбледани,Страхование,Москва,ЮНИТИ,2008
- 14.Воблий К.Т.Основы экономики страхования, Москва,2011
- 15.Балабанов И.Т. Страхование,Москва,2004
- 16.Гвозденко А.А.Основы Страхования,Москва,2007
- 17.Александров А.А Страхование,М.Приор,2008
18. “Страхование отдельных видов предпринимательского риска:методическая разработка” СПб,2006
- 19.Л.Г. Скамай. “Страхование”. Москва. Изд. ИНФРА,М. 2001.
- 20.Фогельсон Ю. “Введение в страховое право”. Москва ,1999.
- 21.“Страховой портфель”. (Книга страхового агента). Москва ,1994
- 22.Sezayi Dumanoglu Türkiye,AB ve ABD’de sigorta uygulamaları.İstanbul,2004
- 23.Diacon S.R,Carter R.L.Success in Insurance,London,1988
- 24.Global Health Insurance Advice, Azerbaijan Health Insurance,2012

25. Emmett J. Vaughan, Therese M. Vaughan .Fundamentals of risk and Insurance, 2007
26. P.J.Feldstein, Health Care Economics, Thomson Press, 2005
27. www.allinsurance.ru
28. www.fins.az
29. www.fie.az (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası)
30. www.maliyye.gov.az (Maliyyə Nazirliyinin rəsmi saytı)
31. www.naic.org (ABŞ Milli Sığorta Birliyi)
32. www.stat.gov.az (Statistika Komitəsi)
33. www.amrahsigorta.az
34. www.ateshgah.az (Atəşgah Sığorta)

РЕЗЮМЕ

Значимость страхового сектора для экономики страны выясняется при исследовании важности сектора в мировых финансовых рынках. С другой стороны существует близкая связь между масштабом страхового сектора и уровнем экономического развития страны. При исследовании страхового сектора в нашей стране, наблюдается низкий удельный вес этого сектора в финансовых рынках. Имущественное страхование имея особую значимость в области страхового дела, играет огромную роль в развитии страхового рынка. Отметим, что используемая в совместном страховании крупных и опасных рисков «страховой пул» действует только в области имущественного страхования.

Если отметить обобщенно, факторы тормозящие развитие страхового рынка также характерны для рынка имущественного страхования. Несмотря на накопленный огромный опыт в развитых западных странах в области имущественного страхования, невозможно механическое применение этого опыта в национальном страховом рынке. Потому что, в стране сохраняется многие барьеры (нормативно-правовые, экономические) для создания и развития страховых компаний. Низкий уровень капитализации страховщиков в стране является одним из причин сдерживающий развитие этого сектора. В соответствии с законодательством, действующим до 01 января 2015 года, основным договором страховщиков ограничивался долей иностранного капитала. Так, долевое участие иностранного капитала не должен превышать 50% уставного капитала страховщика. Для достижения развития имущественного страхования и также страхового рынка, необходимо проведение просветительских мероприятий. Вообще в стране нет высоко доверия и веры страхованию. Также, страховщики должны создать условия для более прозрачного осуществления страховой выплаты.

SUMMARY

The importance of the insurance sector for the country's economy is revealed when studying the importance of the sector in the world financial markets. On the other hand, there is a close connection between the scale of the insurance sector and the level of the country's economic development. When examining the insurance sector in our country, there is a low share of this sector in financial markets.

Property insurance has a special significance in the field of insurance, plays a huge role in the development of the insurance market. It should be noted that the "Risk pool" used in joint insurance of large and dangerous risks only operates in the field of property insurance.

If to note in general, the factors hindering the development of the insurance market are also characteristic for the property insurance market. Despite the accumulated vast experience in developed Western countries in the field of property insurance, it is impossible to mechanically apply this experience in the national insurance market. Because, in the country there are many barriers (normative-legal, economic) for the creation and development of insurance companies. According to the legislation in effect until 01 January 2015, the main contract of insurers was limited to the share of foreign capital. Thus, the share of foreign capital should not exceed 50% of the charter capital of the insurer.

REFERAT

Mövzunun aktuallığı. Sığorta sisteminə bazar münasibətlərinin yeni şəraitində kardinal dəyişiklik edilməsi, sığorta sistemindəki inhisarın götürülməsi, əhali arasında sığorta xidmətinə marağın artması və xidmətlərin genişlənməsi, sığortanın keyfiyyətinin hərtərəfli şəkildə yüksəldilməsi üçün şərait yaradır.

Əsasən sığorta, latın mənşəli bir anlayış olub azərbaycan dilində qarşılığı “inam”, “əməniyyət” anlamına gəlir. Sığorta haqqında ədəbiyyatlarda rast gəlinən bəzi definisiyalar belədir; eyni və ya bənzər təhlükələrə (risklərə) məruz qalan şəxslərin yaratdığı cəmiyyətdə, təhlükənin (riskin) reallaşması qarşısında yarana biləcək ehtiyacın müəyyən bir pul qarşılığında azaldılmasına, aradan qaldırılması və yaxud şəxsləri bəd hadisələrin nəticələrinə qarşı müdafiəyə istiqamətlənmiş müstəqil bir hüquqi tələbə sahib olmasıdır.

Sığorta hesabına ölkədə yaradılan maddi yığımlar nəzarət altına alınmaqla, bunun nəticəsində də yaranan fondlar, iqtisadiyyat üçün çox vacib maliyyə qaynağı olmuşdur. Həmçinin, cəmiyyəti və fərdləri təhdid edən risklərə qarşı müdafiə mövqeyi yaratdığı üçün, ölkələrin iqtisadiyyatında gözlənməyən itkilərdə tarazlığın pozulmasının qarşısının alınması üçün də təhlükəsizlik mövqeyi üstlənmişdir. Digər mənada sığorta, iqtisadiyyatın qarantiyası və inkişafında önəmli bir ünsürdür.

Sığorta təkcə iqtisadi deyil, həmçinin sosial həyatın da vacib elementidir. Qərb ölkələrinin inkişaf etmiş təcrübələri bizə göstərir ki, sosial və iqtisadi həyatda fərdi təsərrüfatların, təsərrüfat subyektlərinin istənilən addımı məhz sığorta sisteminin inkişafı və təşəkkülü sahəsində bir çox addımlar atılmışdır. Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində sığorta sisteminin inkişafı ilkin mərhələsindədir və bu sahədə müəyyən inkişaf olsa da, hələlik əmlak sığorta sferasında risklərin sığortalanması üzrə elmi və sistemli tədbirlərin əsaslandırılmış hüquqi bazasının yaradılmasına böyük ehtiyac duyulur.

Ölkəmizdə sığorta elminin inkişaf etməsi üçün sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, sığorta şirkətləri üzərində nəzarət tədbirləri gücləndirməklə birgə, həm də cəmiyyətə, o cümlədən sığorta etdirənlərə sığortanın mahiyyəti düzgün şəkildə izah edilməlidir.

Sığorta, iqtisadi və sosial münasibətlər sferasında yüksək inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyatın ən sabit və dinamik inkişaf edən sahələrindən biri kimi qəbul edilir. Bu ölkələrdə sığortanın ÜDM-də çəkisi 8-10 % təşkil edir ki, bu da sahibkarlıq fəaliyyətinin nə qədər böyük önəm kəsb etdiyini göstərir. Hal-hazırda ölkədə müasir sığorta elmi, keçmiş SSRİ-də olan inzibati sığorta fəaliyyətindən kardinal şəkildə fərqlənir.

Tədqiqatın informasiya mənbəyi. Tədqiqat işinin informasiya mənbələri “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin normativ sənədləri, təhlil və nəzarət xarakterli materialları, Nazirlər Kabinetinin, Milli Məclisin qərarları, həmçinin müasir dövrün iqtisadçı alimlərinin kitablarından və ölkədə fəaliyyət göstərən bir sıra iqtisadi xəbər portallarının informasiya bazasından ibarətdir. Bu göstərilən məlumat bazalarından statistik və faktiki məlumatlar götürülmüş və təhlilləri aparılmışdır. Bununla yanaşı ABŞ, Avropa Birliyi, Türkiyə və Rusiya daxil olmaqla bir sıra ölkələrin də materiallarından təhlil məqsədilə istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın predmet və obyekt. Tədqiqatın predmeti əmlak sığorta sisteminin fəaliyyəti, onun hüquqi və iqtisadi aspektləridir. Milli sığorta bazarı isə tədqiqatın obyekt kimi seçilmişdir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi sığorta sisteminin praktiki və nəzəri-metodoloji tədqiqi əsasında əmlak sığorta sisteminin inkişafı və onun qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olaraq təklif və tövsiyələrin hazırlanması ilə bağlıdır. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrə diqqət yetirmək lazımdır.

- milli iqtisadi sığorta bazarının inkişafında əmlak sığortasının yeri və rolunun müəyyən edilməsi;

- əmlak sığorta sisteminin tədqiqi zamanı xarici ölkələrin praktikasının araşdırılması və öyrənilməsi;
- əmlak sığortasının hüquqi və qanunvericilik bazasının öyrənilməsi;
- əmlak sığortasının ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında əhəmiyyətinin və rolunun tədqiq edilməsi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardır:

- əmlak sığorta sisteminə yeni baxış gətirilmiş, nəzəri-praktiki baxımından bu sahənin yenidən tədqiqi imkanları araşdırılmışdır.
- əmlak sığorta bazarının hüquqi bazasının və qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təklif və tövsiyələr qeyd olunmuşdur.
- İEÖ-lərin (ABŞ və AB) təcrübəsi öyrənilmiş və milli bazarda tətbiq imkanları araşdırılmışdır.
- Bazar infrastrukturunun formalaşdığı və inkişaf etdiyi bir mərhələdə sığorta bazarının və əmlak sığortasının rolu tədqiq edilmişdir.
- Yeni əmlak sığorta xidmətlərinin yaradılması zəruriliyi araşdırılmışdır.

Tədqiqatın Praktiki əhəmiyyəti. Ölkəmizdə sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi zamanı tədqiqat işinə diqqət yetirilə və istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin strukturu və həcmi. Tədqiqat işi giriş, 3 fəsildən, 8 paraqrafdan, nəticə və təkliflər və istinad olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Qəbul olunmuş standartlara uyğun olaraq tədqiqat işinin həcmi 90 səhifədən ibarətdir. İşdə həmçinin cədvəl və sxemlərdən istifadə olunmuş və təhlillər aparılmışdır.

Dissertasiya İşinin I fəslində sığortanın mahiyyəti, ümumi nəzəri və metodoloji əsasları barədə ümumi iqtisadi məlumat, sığorta bazarının müasir vəziyyəti və Azərbaycan Respublikası sığorta fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktlar təhlil olunmuşdur

II fəsildə isə əmlak sığortasının mahiyyətinin və onun ayrı-ayrı növlərinin müəyyən olunması və hər biri haqqında ayrı-ayrı paraqraflarda göstərilməsinə diqqət göstərilmişdir.

Və nəhayət, III fəsildə isə kiçik və orta biznes müəssisələri üçün əmlak sığortasının təşkili xüsusiyyətləri və əmlak sığorta bazarının inkişaf istiqamətlərinin və təkmilləşdirilməsinin geniş təhlili aparılmışdır.

Sığorta sektorunun ölkə iqtisadiyyatları üçün nə qədər mühüm olduğu sektorun dünya maliyyə bazarlarındakı böyüklüyü araşdırılanda başa düşülür. Digər tərəfdən ölkənin sığorta sektorunun miqyası ilə iqtisadi inkişaf səviyyəsi arasında yaxın əlaqə mövcuddur. Ölkəmizdə isə sığorta sektoru araşdırılan zaman bu sektorun maliyyə bazarlarında payının çox az olması müşahidə olunur.

Əmlak sığortası sığorta xidməti sahəsində xüsusi əhəmiyyətə malik olmaqla, sığorta bazarının inkişafında mühüm rol oynayır. Onu da qeyd edək ki, respublikada iri və təhlükəli risklərin birgə sığortalanmasında istifadə olunan “sığorta daxılı”(ing.Risk pool) yalnız əmlak sığorta sahəsində fəaliyyət göstərir.

Ümumi olaraq qeyd etsək, sığorta bazarının inkişafını ləngidən amillər həm də əmlak sığorta bazarı üçün səciyyəvidir. Əmlak sığortası sahəsində inkişaf etmiş qərb ölkələrində zəngin təcrübə toplanılmasına baxmayaraq bu təcrübənin milli sığorta bazarına tətbiqi mexaniki şəkildə mümkün deyil. Çünki ölkədə sığorta şirkətlərinin yaradılması və inkişafı üçün bir çox (normativ-hüquqi, iqtisadi) baryerlər qorunub saxlanılır. Ölkədə sığortaçıların kapitallaşmasının aşağı səviyyədə olması bu sektorun inkişafını ləngidən əsas səbəblərdəndir. 2015-ci il 01 yanvar tarixinədək qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən sığortaçıların nizamnaməsində xarici kapitalın iştirak payına məhdudiyyət qoyulurdu. Belə ki, xarici kapitalın iştirak payı, sığortaçının nizamnamə kapitalında 50%-dən artıq olmamalı idi.

Əmlak sığortasının və eləcə də sığorta bazarının inkişafına nail olmaq üçün maarifləndirici tədbirlərin aparılması zəruridir. Ölkədə ümumiyyətlə sığortaya yükək inam və etibar yoxdur. Həmçinin, sığortaçılar sığorta ödənişinin daha şəffaf həyata keçirilməsinə şərait yaratmalıdırlar.

Bütün bu deyilənləri nəzərə alaraq aşağıdakı təklifləri verə bilərik:

- 1) Əmlak sığortası bazarının eləcə də sığorta bazarının inkişafına nail olmaq üçün sığorta sahəsini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlar yenidən

nəzərdən keçirilməlidir. Xarici investorların bu sahəyə cəlb edilməsinə maraq göstərilməlidir.

- 2) Əhalini sığorta sahəsində maarifləndirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə KİV vasitələrində izahat və təbliğat işlərinin aparılması genişləndirilməlidir.
- 3) Dövlət tərəfindən sığorta sektoruna nəzarət tədbirləri gücləndirilməlidir.
- 4) Sığortaçılar tərəfindən sığorta ödənişlərinin ödənilməsinə diqqətlə yanaşılmalı və tarif dərəcələrinin düzgün şəkildə qurulmasına diqqət yetirilməlidir.
- 5) Yeni sığorta məhsulları əmlak sığorta bazarına təqdim edilməlidir.
- 6) Sığorta xidmətləri elektronlaşmalıdır. Beynəlxalq praktika onu göstərir ki, sığorta xidmətlərinin internet üzərindən təklif edilməsi, sığorta bazarının inkişafına təkan verməklə yanaşı, əhalinin bu xidmətlərdən daha çox istifadə etməsinə şərait yaradır.